ԶԱՐՈՒՀԻ Մ. ԳԱԼԷՄՔԵԱՐԵԱՆ

ԹՈՌՆԻԿԻՍ ԳԻՐՔԸ

ՏՊԳՐ. Յ. Մ. ՍԵԹԵԱՆ
Իսթանպուլ
1936

ՉԱՐՈՒՀԻ Մ. ԳԱԼԷՄՔԵԱՐԵԱՆ

ԹՈՒՆԻԿԻՍ ԳԻՐՔԸ

ՏՊԳՐ. Յ. Մ. ՍԷՓԵԱՆ
Խարբերդ
1936

47

ՏՊԱՐԱՆ, ԿԱԶՄԱՏՈՒՆ ԵՒ ԹՂԹԱՎԱՃԱՌԱՆՈՑ

Յ. Մ. ՍԷԹԵԱՆ

Թիւ 30, Զաքմաքճըլար ճօգուշու, Կ. Պոլիս

№ 48

Տիկ. Զարուհի Մ. Փալէմեարեան

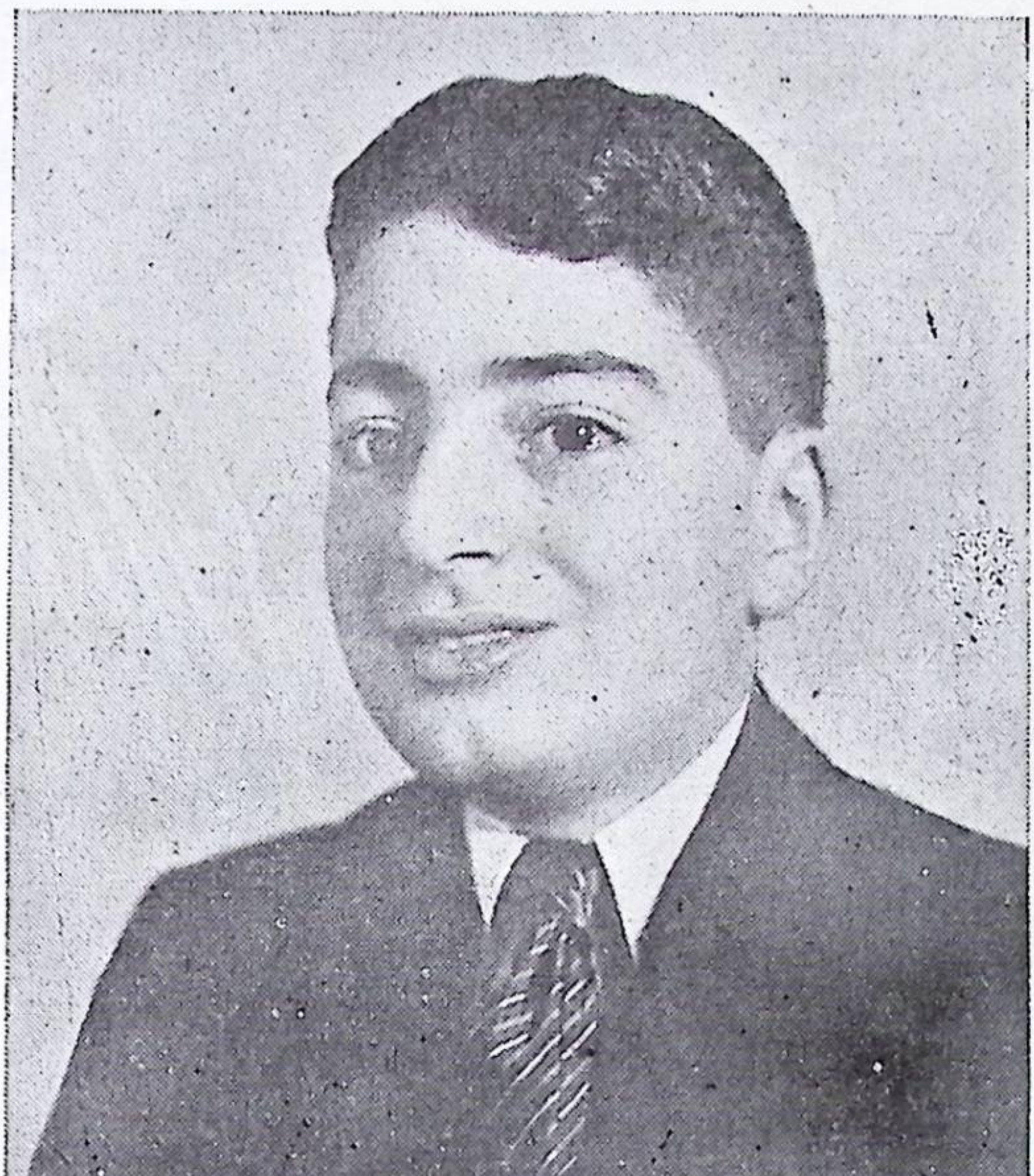

Տիկ. Զ. Մ. Գալէմքեարեանի Թոռնիկը

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆ

Այս գիրքը թէեւ կը պատկանի Թոռնիկին, սակայն անոր միջոցաւ կը խօսիմ մեր բոլոր դեռատի հոգիներուն, որոնք կը վայելեն ընտանեկան տաքուկ միջավայրի մը հրապոյրը։

Կը նուիրեմ բոլոր երիտասարդ հոգիներուն՝ որոնք կը սիրեն բնութիւնը, անոր հետ եւ անոր մէջ ապրելու դիւթանքը։

Կը նուիրեմ մանաւանդ բոլոր մամիկներուն եւ պապիկներուն ալ՝ որոնք կը վայելեն գերազանց հաճոյքը Թոռնիկներով շրջապատուելու։

Թոռնիկ մը կնոջ ինչպէս եւ այրերու վերջալոյսին պերճանքն է։ Անոր ոսկեշող ճառագայթումը՝ իրենց կեանքի մայրամուտին թըրթռացող շողն է, որուն երփնագոյն ծիրանիին մէջ, թեթեւօրէն կ'անօսրանան երկարատեւ տարինեղրու կշռող յիշատակները, կը մեղմանան յօդացաւերու խայթուածքը, կը մոռցուին սրտի անկանոն բաբախումները, արեան անկանոն շրջանները, ու խաղաղութեամբ կը սպասեն մայրամուտին։

Երբ այսպէս սիրելով ու սիրուելով պապիկն

ու մամիկը իրենց ընտանեկան յարկին գահակալութիւնը կը կատարեն անթերի նուիրումով եւ օգտակարութեամբ, մոռնալով իրենց հոգերն ու ցաւերը, փոխանակ տաղտուկ մը դառնալու երիտասարդութեան գլխուն, կը նմանին այն թանկարժէք հնութիւններուն, որոնք գուրգուրալից վերաբերումով մը կը կապեն զմեզ իրենց։

Սակայն դառնալու համար այդ թանկարժէք հնութիւնը, պէտք է գիտնալ գաղտնիքն ու արուեստը մեծ մայր ու հայր դառնալու։ Այս գիրքով կը մտենամ ես բոլոր սիրտերուն, բայց մանաւանդ կանացի սիրտերուն, որովհետեւ «Թոռնիկիս գիրքը» կը բովանդակէ դրուագներ ապրուած կեանքերու, անվերապահ ու անկեղծ զգացումներով։

Ուրախ պիտի ըլլամ եթէ կարենամ իմ փորձառութիւններովս, իմ սրտազեղումներովս, Թոռնիկիս հետ առօրեայ կեանքիս խորհրդածութիւններովը, գլուխ գլխի մեր ապրումներովը եւ յետոյ հեռաւորութեան շրջանիս անոր կարօտին ներշնչած մտամփոփումներովս ու անոր մանկութեանը վերյիշումներովս հետաքրքրել մեր գրասէր երիտասարդութիւնը, մեր մայրերը եւ մեր մեծ ծնողքները, խօսիլ անոնց հոգիին հետ, իմ եւ Թոռնիկիս կեանքին իւրաքանչիւր դրուագներովը։

Գուցէ խորհուի՝ թէ գրականութիւն ընելու ձեւին տակ խիստ անվերապահ եղած եմ իմ սըր-

տագնապումներուս մէջ, սակայն Թոռնիկիս հետ իմ ամենօրեայ կեանքիս մէջ ալ նոյնը եղած եմ, ահա՛ թէ ինչպէս կրցած եմ կասեցնել զինքն իր յախուռն չարաճճիութեանց շրջանին, մեղմացնել անոր մանկական յամառութիւնները, կարգի հրաւիրել զինքը, այն միակ երկիւղին համար որ կրնայ կոտրել ու ցաւցնել մեծ մայրիկին հոգին...։ Որովհետեւ բաց եւ դիւրընթեռնելի մատեանի մը պէս իր առջեւ դրած եմ իմ սիրտս եւ ան՝ իր ամենէն մանկական բնազդներուն թելադրութեանց պահերուն իսկ, ընկերկումներ ունեցած է չարին ու անգթութեան մօտեցած ատեն։

Այս գիրքը կը նուիրեմ Թոռնիկիս, որովհետեւ լիուլի անոր իրաւունքն է։ Ես իրմով գտայ կեանքիս յենակէտը, զայն մեծցնելով ու անոր հետ ապրելով է՝ որ հիմնուած միեւնոյն ատեն կեանքիս փորձառութեանց, հանդարտ հայեցողութեամբ մը դարձայ լայնախոհ, ներողամիտ, հոգիս լեցուեցաւ քաղցրութեամբ, համբերութեամբ եւ սկսայ սոփորական դէպքեր նկատել բոլոր այն բաները՝ զորս երեսաստղ տարիներուս զօրաւոր յեղաշրջումներ նկատած էի գուցէ, սրտնեղութեան ազդակներ։

Թոռնիկիս ժպիտը, բոլոր շրջմոլիկ անհանդարտութիւնները, նոյն իսկ չարութիւնները, ոստոստուն եւ բնազդական յեղյեղումները աշխատած եմ երջանիկ արձագանգները նկատել

իմ մանուկ օրերուս եւ իմ յեշատակներուս մէջ փնտռած եմ նոյն օրինակ դէպքեր։

Ի՜նչ անուշ բան է կեանքի ճամբուն վրայէն վերադարձ մը դէպի մանկութիւն...։ Ահա՛ թէ ի՛նչպէս Ամերիկա անցուցած առաջին պանդխտութեանս շրջանին, հեռու տունէս ու ծնընդավայրէս, ընտանեկան սիրական պարագաներէս եւ ընկերական պատուական շրջանակէս, թեթեւութեամբ տարի իմ ամենէն ծանր օրերս։

Ապրելով Թոռնիկիս հետ գլուխ գլխի, ապրեցայ հարուստ՝ գործերով ու երեւակայութեամբ։

Իրիկուն մը, խորհրդաւոր եւ ազդու դաս մը տուաւ ինծի Թոռնիկս։ Առհասարակ մեղմ ու բարի եղած եմ իրեն հետ. նոյն օրը չեմ յիշեր ի՞նչու իր մէկ պզտիկ յանցանքին համար սրտնեղած, խստութեամբ յանդիմանեցի զինքը։ Կարմրեցաւ ու խելացի եւ նշանակալից նայուածք մը նետեց աչքերուս մէջ։ Անմիջապէս զգացի որ այս խիստ ձեւը պատշաճ չգտաւ իմ մէջս։ Զգացի իսկոյն՝ թէ ինծի պէս փորձառութեամբ լեցուն մարդիկ այդ վերաբերումը խիստ էր իրեն պէս տկար էակի մը նկատմամբ։ Ինծի այնպէս թուեցաւ թէ յանցանքի մը վրայ բռնած էր զիս եւ եթէ կրկնէի այդ ընթացքս, այլեւս ո՛ եւ է ազդեցութիւն պիտի չունենայի իր վրայ։

Ո՛վ պիտի ուզէր իր մասին յուսախաբ ընել քնքոյշ էակ մը, որուն կը պարտէր իր կեանքի

վերջին երջանկութիւնները։ Ահա՛ թէ ի՛նչպէս իրաւունքն էր թոռնիկիս ստանալ այս գիրքը ինձմէ, որովհետեւ աւելի ինչ բան տուի ես իրեն, քան ինչ որ ստացայ իրմէ։

Ամերիկեան ընտանիքներու ներքին կապերը զօրաւոր չեն։ Հո՛ն եթէ որոշ տարիքէ մը վերջ մայր ու զաւակ հեռու կ՛ապրին իրարմէ, ուրեմն որքա՛ն աւելի հեռու կը զգայ մեծ մայրը, որուն համար թոռնիկ մը, ամենէն առաջ իր զաւկին զաւակն է, հետեւաբար ֆիզիքական ու բարոյական ամէն պարտականութիւն կը ծանրանայ իր զաւկին վրայ։

Մեր մէջ այդպէս եղած չէ ցեղային աւանդութեամբ. թոռնիկ մը հոգին է, նոր կեանքը, լոյսն է մամիկին եւ այս ըմբռնումով է որ մեծ մայրիկ մը, ընտանիքին օրհնութիւն ցրուող կինն է. անոր տեղը անկիւնն է։ Յարգանքի, սիրոյ եւ գուրգուրանքի տարբեր պատուանդան մը անորը, որուն վրայ բարձրանալ եւ իր դիրքը շինել ճշմարիտ գիտութիւն մըն է։

Բարձրանալ այդ պատուանդանին վրայ եւ իրեն բարձրացնել տան երիտասարդ անդամներու հոգին։

Մեծ մայրիկ... սրբութեան, բարութեան հրեշտակ մը պէտք է ըլլայ ան եւ ոչ դաժան, խիստ պատուերը, զոր կը ներկայացնեն աւանդավէպերու մէջ։ Կը յիշեմ թանգարաններէն մէկուն մէջ տեսած ըլլալ վերի ծնօտի երկու

ակռաները դուրս ցցուած, կոթաւելը ձեռքին պառաւ մը, որ պատրաստ է ծեծելու իրեն մօտեցողները, որովհետեւ անցուցեր է իր երիտասարդութիւնը, գացեր են դէմքին կարմիրները եւ խորշոմներ ճնացեր են անոնց տեղ։

Մեծ մայրիկ մը պէտք է նուիրականանայ իր թոռնիկներուն շրթունքին վրայ եւ օր մը երբ դադրի այլեւս գոյութիւն ունենալէ մամիկը, քաղցրաբոյր գգուանքի մը պէս գինովցնէ թոռնիկին հոգին, եւ ան իր մանկութեան լաւագոյն յիշատակներուն մէջ պահէ անոր երբեմնի գոյութիւնը։

Գրական գործ մը արտադրելու յաւակնութեամբ չէ որ ձեռնարկած եմ այս աշխատութեան։ Բանաստեղծական նախափորձերէս վերջ «Նուագք Եւրոպեայ» եւ «Զարթօնք» գրքոյկները, ո եւ է փափաք ունեցած չեմ մնացած 40 տարիներու գրական, ընտանեկան, ընկերական ու բանաստեղծական հատուածներս, ցրուած զանազան թերթերու եւ հանդէսներու մէջ՝ ամփոփել։ Անոնք եղած են ինծի համար հաճոյալի ժամանցներ. սակայն Թոռնիկիս գիրքը, ապրած եւ հասուն փորձառութեամբ արտադրուած, ուժը եւ քաջութիւնը կու տայ ինծի հրապարակ հանելու, իբրեւ ամփոփում մը բոլոր իմ հին յօդուածներուս, այն համոզմամբ, թէ աստղ մէջէն նոր լոյսով եւ կորովով պիտի խօսիմ, զինուած օգտակար փորձառութիւններով։

Ջանացած եմ իմ ապրումներուս դառնագոյն բաժինները մեղրով ու քաղցրութեամբ օծելու, որովհետեւ որքան կը յառաջանամ տարիքիս մէջ, այնքան կը հեռանամ այն հոգիներէն, որոնք մինակ իրենց ֆիզիքական ու հոգեկան ցաւերուն յանկերգը կը նուագեն։ Զպիտի ուզէի երբեք որ Թոռնիկիս գիրքին մէջ աչքերս կարդային յօդացաւերուս եւ իմ զանազան անձկութիւններուս պատկերները եւ ոչ ալ զանոնք ներկայացնել իմ ընթերցողներուս։ Սիրած եմ երիտասարդ հոգիները եւ թարմ ու երիտասարդ մնացած է հոգիս։

Մեծ մայրի՛ր, ամէն անգամ որ ձեր հրաշալեր ֆիզիքական կազմութեան տակաւ քայքայումը եւ սրտնեղումները զգաք, պիտի բանաք էջ մը Թոռնիկիս գիրէն ուր թելադրութիւններ պիտի գտնէք, պիտի գիտնաք սիրով ու երեւակայութեամբ խոնարհիլ մանուկ հոգիներուն, անոնց տարիքին, պիտի տրվիք մանկանալ, հասկնալ անոնց բարդութիւնները, եւ այն ատեն տակաւին պարտաւոր պիտի զգաք ձեր անձերը ապրելու պէտքին, օգտին համար ձեր տունին։

Մանուկ այդ հոգիները պիտի հաւաքէք ձեր շուրջը, եւ անոնց մէջ պիտի սերմանէք ազգային եւ ընտանեկան աւանդութիւնները, պիտի վերապրիք ձեր հնամենի տան մէջ, անոր ծոցը, պարտէզին ու նրբանցքներուն, պահարանին ու մառաններուն յետին խորշերը, պրպտելով յիշա-

տակները, գոյն եւ կեանք տալով անոնց, պրիսմակելով ազնուագոյն ապրումները, հակելով թոռնիկներու բարոյական հակումներուն, ջանալով — եթէ կարելի է — առհասական վեհասակար քնազդները խլել։ Ապրիլ շնչել անոնց հետ։

Ահա՛ մեր կարեւոր եւ գլխաւոր դերը ընտանիքին մէջ, երբ այլեւս ի վիճակի չենք ֆիզիքական աշխատութեանց։

Մեծ Կղզի, 9 Մեպտ. 1935

ԲՐՈՖ. Ա. ՏԷՐ ՅԱԿՈԲԵԱՆ .
ԵՒ «ԹՌՆԻԿԻՍ» ԳԻՐՔԸ

Շնորհակալութեան բաժին մըն ալ ունիմ մատուցանելիք Բրոֆ. Աբրահամ Տէր Յակոբեանին, որուն հետ ամբողջ ձմեռուան մը մեր գլուխ գլխի խօսակցութեանց պահերուն, իր կեանքին երիտասարդ հոգիներու հետ ապրումներու փորձառութեամբը, իր փիլիսոփայական բոլոր ներողամտութեամբը թոյլ տուաւ ինծի խօսիլ Թռնիկիս կարօտներուն, յիշատակներուն եւ սէրերու մասին ու քաջալերեց զիս **Թռնիկիս գրքին** *հրատարակութեան ու իբրեւ յիշատակ մը մեր տան հետ իր ունեցած վաղեմի բարեկամութեան, ղրկեց ինծի հետեւեալ գիրը։*

Տաղանդաւոր հեղինակուհին ազնուաբար հրաւիրած է զիս քանի մը տող գրել իբր նախաբան իր այս շատ սիրուն հրատարակութեան։ Յօժարակամ կ՚ընդունիմ իր պատուաբեր հրաւէրը։

Տիկին Գալէմքեարեան քաջածանօթ անձնաւորութիւն մ՚է եղած մեր մէջ իր այլեւայլ յօդուածներով, այլ եւ այլ թերթերու մէջ եւ իր ազգանուէր եւ արդիւնաւոր գործունէութեանը։

Վերջերս շատ փնտռուեցան ընթերցող հասարակութեան կողմանէ իր նամակներն ուղղուած առ իւր

միրասուն թոռնիկը, գոհացնել տալու համար ժողովրդական այդ հետաքրքրութեան, հատորի մը մէջ ամփոփելու իր գիր ու գան նամակները։

Ուշիմ ընթերցողը դիւրաւ եւ ինքնաբերաբար պիտի զնահատէ այն հրատարակութիւնը։ Տարբեր ատեններ գրուած են այս նամակները, տարբեր նիւթերու շուրջ։

Ընտիր հայերէն, ընտիր, պատկերալից, գողտրիկ առինքնող ոճ։ Նիւթերը՝ մաքուր ու հմտալից, մինչ օգտակար բարոյական դասով մը, զորս իր պատանի թոռնիկը աւելի եւս պիտի ըմբռնէ ու ըմբոշխնէ, երբ աւելի եւս հասուն տարիքի մը ժամանէ։

Տարիներ առաջ իր մտերիմ եւ իմ բարեկամիս, բարեյիշատակ Տիար Լեւոն Տէմիրճիպաշեանի տունը, Փրինկիպօ, տեսայ Տիկին Զարուհի Գալէմքեարեանը եւ իր շնորհալի դուստրը, այն ատեն դեռ անտիպական զեղանի աղջնակ մը։ Իր տան մէջ էր որ ծանօթացայ նաեւ իր մօրաքրոջ Տիկին Գոհարիկ Գափամաճեանի, մէկ ազնուական շառաւիղը Տէմիրճիպաշեան յոյժ պատուական ընտանիքին։ Եւ դեռ պատեհութիւնը ունեցած չեմ տեսնելու միրասուն թոռնիկը, որ համբաւն ունի մտացի եւ բարեբարոյ ըլլալու։

Առ հասարակ կ'ըսուի թէ թոռները աւելի սիրելի են իրենց մեծ մայրերուն քան իրենց հարազատ զաւակները։ «Ունենամ եւ տեսնեմ.» կ'ըսէր իմ մայրս, որ իր թոռանը թոռը տեսնելու հազուադէպ բաղդն ունեցած էր։

Փորձառու տիկին մը այսպէս կը բացատրէր

այս երեւոյթը։ Երբ մեկը զաւակներ ունենալու տարիքին մէջ գտնուի, բազնազբաղ է եւ յաճախ չափազանց յոգնած, իր տանը հարսը, եւ չէ կարող բաւ արժանաւոյն վայելել իր զաւակներէն։ Պարագան տարբեր է յառաջացեալ տարիքին մէջ։

Ինչ որ ալ ըլլայ բացատրութիւնը, սա ստոյգ է որ Տիկին Գալէմքեարեան եւ իր բոլոր շատ յարած են իրարու։ Մաղթենք որ միշտ այդպէս մնան։

Բուէնոս Այրէս — ԱԲՐ. ՏԷՐ ՅԱԿՈԲԵԱՆ

2 Յունիս, 1935

Թուրքիա 1935 թ.

Ա. Մաս

ՆԱՄԱԿՆԵՐ ԹՈՌՆԻԿԻՍ

Ճամբու տպաւորութիւններ
նկարագրականներ
ամերիկեան ու պոլսական
կեանքի ապրումներ
եւ յիշատակներ։

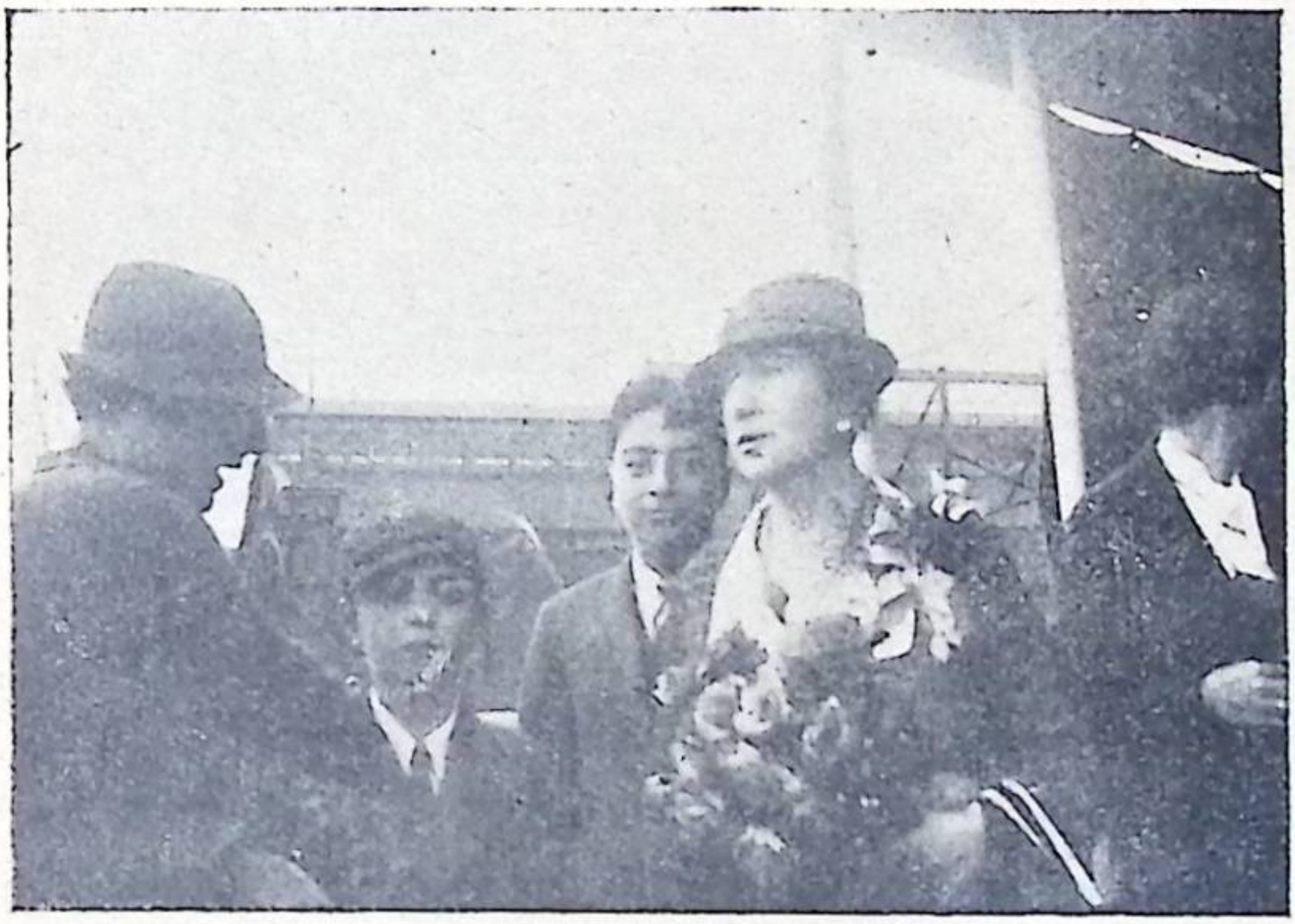

Բաժանում

9 Յունիս 1934

Ատլանտեանի վրայ

Թունի՛կս. իմին աչքերուս լոյսը,

Մինա՛կ... շոգենաւը կը բաժնուի Նիւ Եորքէ ափերէն, եւ տակաւին աչքիս առջեւ ես դուն, նաւահանգիստին երկաթէ բազրիկներուն կառչած... մինչեւ վերջին պահը չլացիր, որովհետեւ «Արցունքը պզտիկ աղջիկներուն համար է» կ'ըսէին միշտ։ Սակայն ինծի այնպէս կը թուի՝ թէ օրերով երեւակայութեանս առջեւ պիտի յամառի անարցունք աչքերդ, ժայռացած հրաբխային կարմրութեամբ։ Ես պիտի չմոռնամ շոգենաւին դանդաղ եւ միաչափ բաժանումը եւ նաւահանգիստին վրայ լեցուած բազմութիւնը։ Սիրելի բարեկամները որ ինծի ողջերթի եկած էին, զբաղած էին մայրիկիդ հետ, որովհետեւ նշմարեցի հեռուէն, որ տղու մը պէս կուլար։ Դուն առանձին մնացեր էիր, նաւահանգստին ամենէն վերջաւորութեանը, քիչ մը աւելի մօտ ըլլալու համար ինծի եւ որպէսզի ես աւելի ուշ կորսնցնեմ զքեզ աչքերուս առջեւէն...։

Իջայ վար իմ խցիկս, բարեկամներ իրենց սիրոյ եւ համակրութեան արտայայտութեամբ լեցուցեր են ամէն կողմ. ծաղիկներ, նուէրներ իւրաքանչիւրին վրայ սիրելի անուններ։ Ինչպէ՛ս

սիրտս կը ճնշուի այս բաժանումով, Էտմոն Ա-պուին հետ կը կրկնեմ «Partir c'est mourir un peu». մեկնիլը մեռնիլ է քիչ մը, եւ գլուխս կը հակի կուրծքիս վրայ:

Խոստացեր եմ քեզի որ պիտի չլամ. այո՛. պիտի պահեմ իմ քաջութիւնս:

Ակնարկ մը կը նետեմ խցիկիս մէջ. Պ. Լէ-վի իսկապէս մեծ բարեկամութեամբ կրցեր է յատկացնել լաւագոյն խուցերէն մին: Անկողնիս քով պատուհան մը կայ եւ կրնամ մինչեւ լոյս շնչել Ովկիանոսին թարմ օդը...:

Սիրտ չունիմ, քաջութիւնս կը պակսի բանա-լու նուէրի ծրարիկները... զմայլելի վարդի փունջեր սրտիս պէս կ'արիւնին զարդասեղանին վրայ... հրաշալի կողով մըն ալ կայ անկողնիս մօտ, աթոռին վրայ. Շրաֆթին ալօնալօններով ու շոքոլաներով լեցուն, վրան փունջ մը պատուա-կան վարդերու, անունը վերցուած է վրայէն, կը կանչեմ սպասաւորը. ահագին ժխորին եւ բազմութեան մէջ չյիշեր այդ կողովը բերողին ոչ իսկ ուրուանկարը, ուրիշ այցետուներ կան հոս ու հոն, բոլորն ալ բարեկամ անուններ, թափած փունջերուն վրայէն. եթէ պահ մը կա-նուխէն իջած ըլլայի քեզի հետ խուցս, այս կո-ղովը քուկդ պիտի ըլլար, եւ նուիրողը քնաւ պի-տի չցաւէր, որովհետեւ ամէն մարդ լաւ գիտնա-լու է՝ թէ ես չեմ կրնար ուտել անուշ բան մը, առանց որ թոռնիկս բաժնեկից ըլլայ ինծի...:

Սիրտս կը տխրի հետզհետէ, ծանր կը զգամ, բայց արցունք չկայ աչքերուս մէջ։ Տիկին Ց. Գամպէր, իմ բարեկամուհիս եւ ճամբորդութեան ընկերս վար կ'իջնէ եւ կը ստիպէ որ վեր ելլեմ շոգենաւին բաժանումը տեսնելու Նիւ Եորքի ափերէն։ Այդ բաժանումը ուրիշ անգամներ ալ տեսած եմ, բայց դուն եւ մայրիկդ ինծի հետ էիք, եւ յետոյ ուրիշ պզտիկ բաժանումներ, զբօսանքի պտոյտներ դէպի մօտակայ կղզիները, Պոստոն, այն ատեն հաճոյքով տեսած եմ երկնակարկառ վիթխարի, սպիտակ հաստատութիւնները՝ որոնք շոգենաւին հեռանալու չափովը՝ իմ աչքերուս յիշատակարաններու փոխուած էին, լուռ եւ հանդարտ պաղութեամբ մը, ինչպէս մեծ գերեզմաններու դամբանները։ Այն ատեն ուրախ կ'ըլլայի ու անտարբեր կ'ընէի այս նմանութիւնը, որովհետեւ դուք հետս էիք, եւ միշտ մատիկիդ ծայրովը ցոյց կու տայիր ինծի Ազատութեան արձանը, որուն մինչեւ գլուխը բարձրացանք օր մը քեզի հետ։

Այսօր չեմ ուզեր դիտել հեռուն ձգած Նիւ Եորքս. պէտք է ուշ ելլեմ վեր, մինչեւ որ ինքզինքս գտնեմ Ովկիանին մէջ։ Անկէ վերջ՝ իւրաքանչիւր ժամը որ պիտի անցնի այնպէս պիտի թուի ինծի՝ թէ ժամանակը աւելի պիտի մօտեցնէ զիս ձեզի։ Այո՛, սիրելիս, ես այսպէս պէտք է մտածեմ ամոքուելու համար այս բաժանումէս, թէ ժամ մը եւս կը պակսի այն

ժամանակամիջոցէն, որ սահմանուած է ինձի հեռու ապրելու ձեր քովէն, որովհետեւ իրականութիւն մը չէ այս բաժանումը, կարծես գէշ երազ մը...

Մթնցած էր արդէն երբ կամուրջին վրայ բարձրացանք Տիկ. Դամպէրին հետ։ Գնեցինք երկայն աթոռներ քով քովի, ուրիշ բազմաթիւ շարք մը աթոռներ կան եւ իրենց տէրերը երկարած կը հանգչին օրուան յուզումներէն, որովհետեւ ամէնքն ալ սիրելիներ ձգած են հոդ. եւ որքան ալ պզտիկ ըլլայ սահմանը այդ բաժանման, շատերու համար հաճոյալի պտոյտներ, բայց բաժանումը սրտաբեկ բառ մըն է, սիրելի՛ս։

Ահագին ովկիանոսին մէջ աննշան կէտ մըն է մեր շոգենաւը, որքան ալ Բարին իր տեսակին մէջ առաջնակարգ Աւլանտեանը կտրող շոգենաւ մը ըլլայ, վառաւոր սրահներով եւ պալատի մը կազմուածքով։ Ինչ յետոյ բարեկամուհիս մատին ծայրով արցունք մը սրբեց եւ ըսաւ ինծի.

—Գիտէ՞ք, Տիկին Գալէմքեարեան, ես արդէն զղջում կը զգամ տունէս եւ ամուսինէս բաժնուելուս... խեղճը շատ մինակ պիտի մնայ։

Ան կը ճամբորդէ երթալ տեսնելու համար իր ծերուկ մայրը եւ զարմիկները, միեւնոյն ատեն հաճոյքի ճամբորդութիւն մը։ Եթէ իմ նպատակիս մէջ հաճոյք ըլլար, կամ ձեզի հետ եւ կամ քնա՛ւ... սակայն ես պարտաւոր եմ մնալու,

երթալ տեսնելու պապիկդ, երթալ զինքը ձեզի բերելու, իմ սրտիս մէջ զղջում չկայ, բայց բաժանումի, զձեզ երկա՛ր ատեն չտեսնելու ահաւոր զգացում մը...։

Շուտով կը գտնենք ուրիշ ծանօթներ, որոնք ամէնքն ալ արձակուրդի ժամանցներով կ'երթան, ոմանք տեսնելու իրենց ծնողքները, ուրիշներ մօտաւոր ազգականներ, եւ այս բոլորը պիտի վերադառնան աշունին։

Իմ սիրտս կոտրած է, սիրելի՛ս, թէեւ մինչեւ ձմեռ զիս եւ պապիկդ վերադարձած տեսնելու յոյսո՜վ ու մաղթանքներով դուք զիս շոգենաւ դրիք, բայց ես հաւատք չունիմ այդ մերձաւոր ժամանակին վրայ, եւ արտեւանունքս կը խոնարհեին, բայց չեմ լար, որովհետեւ խոստացեր եմ քեզի արցունք չթափել...։

10 Յունիս

Այսօր ամէն մարդ հաւաքուած է ընթերցարանը. ոմանք գրադարանէն գիրք կը զատեն, ուրիշներ կարդալով զբաղած են. գրասեղաններուն առջեւ նստելիք տեղ չկայ. fuirp yinusuylir, Նամակ սիրելիներու եւ բարեկամներու, ինծի այնպէս կը թուի՝ թէ ոչ ոք այնքան սրտագին զգացումով կը գրէ որքան ես, որովհետեւ անոնք շուտով վերադարձողներ են, իմ ժամանակաշրջանս յայտնի չէ...։

Վեր ելայ ու մէկ եզերքին նստած իմ երկայնաձոռիս, կը գրեմ քեզի այս տողերը։ Եթէ շոգենաւին պերճանքը եւ ճամբորդները զբաղեցնելու համար բազմազան զբօսանքները չլլային, Ովկիանոսին մէջ ճամբորդելը հաճելի բան չէ։ Շատ մռայլ է Ովկիանոսը, երկինքն ու ծովը խառնուած իրարու, հորիզոնը մութ գիծ մըն է միայն, բարեբախտաբար շատ հանդարտ կը ճամբորդենք, փոթորիկ չկայ։ Ուրիշ անգամներ ահաւոր փոթորիկներով կտրած ենք այս մեծ անդունդը։ Վերջին անգամ երբ անցանք, դուն հազիւ ոտքի ելած մանկիկ էիր տակաւին. դեկտեմբերի վերջին օրեր էին։ Նաւապետը մեզի իմացուց՝ թէ պէտք էինք պատրաստուիլ դիմագրաւելու բաւական յուժգ փոթորիկ մը։ Ամէն մարդ քաշուեցաւ սրահներուն մէջ, մեր սիրելի եւ պատուական բարեկամը եւ մեծանուն նկարիչ Փ. Թէրլէմէզեան, որ իր Զուտիկը կ'անուանէր զքեզ, անվեհեր ու յոխորտ, չուզեց անսալ նաւապետին խորհուրդին. կ'ըսէր թէ Սեւ Ծովուն սարսափելի փոթորիկներուն դիմագրաւած էր, եւ հաճոյք մը պիտի ըլլար նաւուն հետ խորասուզուիլ ջուրին անդունդները եւ բարձրանալ յետոյ լեռնակուտակ ալիքներուն վրայ։

Ես ծովախտէ կը բռնուիմ. սիրե՛լիս. եւ քաջութիւն չունիմ դիտելու Ովկիանոսին փոթորիկը նաւուն կողերէն. Մրրիկը սկսած էր

սարսափելի պայթումներով, շոգենաւը չէր կըրնար դիմադրել ահաւոր ալիքներուն, անոնք հրաւկայ լեռներու պէս կը կուտակուէին եւ կ'անցնէին շոգենաւին ու ծխնելոյզներուն ահմաններըը, իրենց տակ ծածկելով նաւը, շարունակելու համար իրենց ընթացքը տակաւ հեռո՛ւն, անչափելի ովկիանոսին տարածութեանը մէջ։

Շուտով Փ. Թէրլէմէզեան մտաւ սրահէն ներս, այդ աննկուն ու ցամաքի եւ ծովերու փոթորիկները քաջութեամբ դիմագրաւող արուեստագէտը, ժպտունած էր, աչքերը յոգնութեան ու անհանգստութեան խարխափուձներով տամկացեր էին, շոգենաւին տատանումները փոխանակ իրեն հաճոյալի զբօսանք մը պարգեւելուն, սարսափ ազդած էին միայն։ Երբ հետաքրքիր աչքերով նշմարեցինք իր հիասթափ վիճակը,

— Չէ՛, ըսաւ, կը կարծէի թէ ամենէն ահաւոր փոթորիկները տեսած եմ Սեւ ծովու ճամբորդութեանս շրջաններուն։ Ադլանտեանին ալիքները ահաւոր լեռներ են եւ անոնցմէ անդունդը գահավիժիլը սարսափելի...։

Բարեբախտաբար այս անգամ ճամբորդութիւնս լաւագոյն եղանակին հանդիպած է, ու պարզ տատանումներով պիտի հասնինք ցամաք։ Երէկ գիշեր լիալուսին էր, լուսինը այսքան դըժկամ եւ անշնորհ եղած չէ իր հրապոյրներուն մէջ, պաղուկ եւ անխորհուրդ ցոլք... ուրիշ

ծովերու վրայ ժամերով պիտի կենայի շոգենաւի քթին, պայծառ մտածումներով հետեւիլ անոր վազքին, բայց երէկ գիշեր ես կարծես կաշկանդող բեռ մը ունէի ուսերուս վրայ եւ տաժանելի մտահոգութիւններով ծանրացած, շուտով իջայ վար։ Ճաշը խենթի նոպաներ կ'արձակէր, բնաւ այսչափ սիրած չէի անոր խիստ ու ժխորալի աղմուկը, երիտասարդ զոյգեր կը պարէին եւ նաւապետը իր կողմէն կը հիւրասիրէր ճամբորդները շամփանիներով ու օշարակով. առաւօտուն ըսեր էին արդէն որ նաւապետին ամուսնութեան 25 ամեակին առթիւ երեկոյթ մը պիտի սարքուէր։ Ես մոռցեր էի տօնի այս ժամը. հոլանի տիկիններ եւ պաշտօնական սեւազգեստ պարոններ, սէրփանթին ու անակնկալներ, քօթիյեօն. ճշմարիտ պարահանդէս մը. զուարթութիւնը եւ ոգեւորութիւնը կատարեալ ընելու համար երկրորդ կարգի երիտասարդ ճամբորդներէ զոյգեր ալ հրաւիրուած էին. մինչեւ կէս գիշեր պարեցին, եւ ես տարուած այդ շէնշող զուարթութենէն, մոռցայ ովկիանոսը, լուսինը իր մռայլ շողերով, ցրուեցան բոլոր տխուր մտածումներս, բայց շատ փնտռեցի շուրջս մայրիկդ· ճիշտ իր տարիքին եւ զուարթ տրամադրութեանց յարմար իրիկուն մըն էր։

Հիմա քեզի տարեկից տղաք ու աղջիկներ գնդակխաղով զբաղած են. կէս օրուան ճաշի առաջին նշանը տրուեցաւ, սեղանատան ծառայ

մը ծնծղայ մը ձախին եւ աջին թմբկահար փայտիկ մը, շոգենաւին շրջանը կ'ընէ, պղինձէ առակախ պնակը կը թրթռայ օդին մէջ, ճամբորդները կ'ոգեւորուին։ Մեր մօտակայ սեղանը գրաւած է զուարթ Ֆրանսացիներու խումբ մը։ Բոլորն ալ համալսարանի ուսուցիչներ են. անոր պարագլուխը Ֆրանսուհի մըն է, որ երեք տարուան բացակայութենէ մը յետոյ կը վերադառնայ հայրենիք, արձակուրդը անցընելու։ Ան սեղանին գլուխն է միշտ, անվերջանալի խօսողը, կ'երեւայ իր պաշտօնը աւելի բանախօսութիւն է, որովհետեւ միշտ ձեռքերը օդին մէջ կը շարժին, եւ իր ամենէն պարզ խօսակցութիւնը անգամ, կարծես պատգամ մըն է որ շուրջինները լսեն եւ մտիկ ընեն զինքը։ Պզտիկ մանրուկ սեղանակից մը ունի այդ Ֆրանսական խումբը, մաքուր հագուած, միշտ իր բաճկոնին վրայ աչքառու բան մը կայ, լամբակին վրայ խոշոր ծաղիկ մը, գրպանէն դուրս կախուած պուտուտ գոյնով թաշկինակ մը, երբեմն ծաղիկին տեղ վեցայղ մը։ Մեր սեղանակիցներուն խօսակցութեան միակ ներշնչարանը այս մանրուկ մարդն է, սպիտակ դէմք մը ունի, որուն վրայ ոչ մօրուքի եւ ոչ պեխի հետք, լիրկ է կարծեմ. բայց գլուխը բաւականաչափ դեղին մազերով ծածկուած է, աննշան պզտիկ բերան մը եւ անգոյն մանր բացուած աչքեր, սպիտակ ցանուտած ձեռքեր, խիստ երկչոտ շարժուձեւերով։ Եւ ահա

այդ հեղինակաւոր. բարձրախօս ու մշտախօս Ֆրանսուհին կերակուրի բոլոր ժամուն շահագրգիռ ըլլալու ձեւով խօսք կ'ուղղէ մանրուկ մարդուն, անոր անձնասիրութիւնը գգուող, անոր համակրութիւն ներշնչող խօսքեր, գովեստներ անոր հագուելուն, շարժելուն, ժպտելուն, եւ բոլոր սեղանակիցները, տակաւին չորս հոգիներ, կը լանդան։ Մարդուկը կարծես տրամադրած է ինքզինքը որ զբօսնուն իրմով։

Մենք ալ, Տիկ. Գամպէր եւ ես որ երկու հոգիոց սեղան մը գրաւած ենք, կը զբօսնուինք անոնց ձայներէն. միայն թէ մարդուկը շատ ցած կը խօսի, չենք լսեր իր ըսածները. բայց ամէն անգամ որ շրթունքը կը շարժէ, բոլոր սեղանը քրքիչներու մէջ կ'որոտայ. իր զուարթութեան հաղորդակից ընելով մօտակայ սեղաններն ալ։ Կերակուր բաշխող սպասաւորը, կը յամենայ անոնց սեղանին առջեւ։ Ի՞նչ կ'ըսէ այս ժժգոյն, մանրուկ մարդը, որուն շրթունքները տակաւին չբացուած պատառաքաղները վար կը դրուին, որոտալի քրքիչներով ողողելու համար հաշասրահը։

12 Յունիս

Արդէն երէկուընէ ի վեր սկսանք առաջ տանիլ ժամացոյցները· ուրեմն մեր ժամերը խախտե-

ցան, մեր զարթնումի, ճաշի եւ պառկելու ժամերը կը տարբերին իրարմէ հիմա։

Թուռնի՛կա, քանի մը օր վերջը, երբ ես ցրնկուան ճաշս պիտի ընեմ, դուն տակաւին առաուան քունիդ մէջ պիտի ըլլաս... բաւական հեռացում մը չէ՞ արդէն ասիկա, քանի որ նոյն պահերուն պիտի չկրնանք խորհիլ իրարու մասին...

Այս ցերեկ կարօտի ահաւոր ցնցում մը զգացի, քաշուեցայ խուցս եւ անտուկիս մէջէն հանեցի դպրոցի շապիկդ, զոր վերջին օրը կրեւնակէդ առի, հետս բերելու համար։ Տակաւին թարմ զգացի հոտդ, անուշիկ Թուռնի՛կս, եւ աւելի չտխրելու համար, խնամքով պահեցի դարանիս մէջ, յետոյ նստայ աթոռիս վրայ։ Դուռը զարնուեցաւ, բարեկամուհիս էր ներս մտնողը։ Հասկցաւ որ նորէն զբաղած էի ձեզմով, որովհետեւ զարդասեղանին վրայ տեղ փոխեր էր մայր ու զաւկի լուսանկարը, եւ զիս մխիթարելու համար ըսաւ.

—Երջանիկ մեծ մայրիկ, ինչ լաւ է զաւակ ու թոռնիկ ունենալ եւ խորհիլ այսպէս անոնց մասին...։

Ես դիմացի հայելիին մէջ դիտեցի այս ճերմկիլ սկսած մազերով մեծ մայրիկը, որ ծոքերը խաչածեւած իր ծունկերուն վրայ, յուսալքուած ձեւով մը, պարապին կը նայէր, տխրօրէն մտածկոտ բիբերով...

Այս մեծ մայրիկը ես էի, տակաւին քանի մը օր առաջ իր թոռնիկին ձայնին, նայուածքին ու խօսքերուն հմայքովը պարուրուած...

13 Յունիս

Այս առաւօտ ըսի ծառային որ սառնարանէն հանէ ձաղիկները եւ սեղանը զարդարէ առնոնցմով։ Այս իրիկուն երկու ծննդեան եւ մէկ ամուսնութեան տարեդարձ պիտի տօնուին հաշտարահին մէջ։ Ուրիշներ կ'ուզեն իրենց ձաղիկները մինչեւ Բալմատ եւ Հավր միասին տանիլ, պահ դնել տուած են սառնարանին մէջ։ Բայց պէտք է որ մեր սեղանն ալ մասնակցի ուրիշներուն ցնծութեան. բոլոր ճամբորդները բարեկամներ են արդէն իրարու, բացատրուած են իրարու կեանքի կարեւոր գիծեր:

—Տօրօդի այսօր ճիշդ եօթը տարեկան կ'ըլլայ, ըսաւ խարտիշագեղ ամերիկուհի մը, որ զաւկին հետ Անգլիա կ'երթայ, պէտք է տօնենք իրիկունը սեղանին վրայ իր տարեդարձը։»

Ասիկա լաւ ազդարարութիւն մըն է՝ որ մեր սեղանն ալ տօնական երեւոյթ ստանայ այս իրիկուն, յետոյ երիտասարդ ամոլ մը իրենց ամուսնութեան երկրորդ տարելիցին առթիւ բաժիզ ու քանի մը ֆրանսական քաղաքներ պիտի այցելեն, ու անկիւնի շէնշող ծերունին, զուար-

թախօս եւ կատակաբան, կ'ըսէ թէ իր հօթանաւսունը ճամբորդութեան մէջ լրացնելու նպատակով կը գտնուի մեզի հետ: Նոյնէն ճաշողներու մեծ մասը պաշտօնական հագուստներով էր, շատ կիներ եւ օրիորդներ ուսամերկ նուրբ զգեստներով: Ճամբորդութեան համար հրաշալի գիշեր մը: Երեք սեղաններուն վրայ խոշոր ֆէյհըր. Տօրօդիի ֆէյհրը 7 մոմերով զարդարուած էր. հօթանոսնամեայ ծերուկը հօթը հատ գունաւոր հատ մոմեր դնել տուած էր իր լայնածաւալ ֆէյհին վրայ ու երբ պաշտօնական բացումը եղաւ տարեդարձներուն, մոմերը վառեցան ու մաղթանքներէ վերջ, Տօրօդին եւ ծերուկը իրենց հօթը մոմերը վառեցին մէկ շունչով, հուրբաններու եւ ծափերու տեղատարափի մը տակ: Չեմ գիտեր ի՛նչ պատահեցաւ մեր մօտ ֆրանսացի բրօֆէսէօրներու սեղանին վրայ, ուր խնդուքները եւ ծափերը կը շարունակուէին տակաւին, երբ արդէն բոլոր սրահը հանդարտած էր, եւ հիմա ամէն մարդ կը դիտէր ուշադրութեամբ զիրենք:

Նշմարեցի այս անգամ որ յամեցող այս ծափերը կ'ուղղուէին պզտիկ մարդուկին, որուն ինքնութիւնը հասկցայ այս առաւօտ սեղանատան ծառայէն: Թատերական դպրոցի մը կատակերգակ ճիւղին արուեստագէտ մը եւ... իլիւսիայ մը միեւնոյն ատեն:

Ֆէյհի կտորներ բաժնուեցան ու ծերունի

եօթանասունամեակը իր ծանօթ սեղաններուն մօտենալով զուարթախօսութիւններ ըրաւ, բայց բան մը չի հաւասարիր մեր դրացի սեղանին, ուր քրքիչներ ու ծիծաղներ կ'արձագանգեն. արահը պարպուած կ'ըլլայ, ու տակաւին անոնք չեն աւարտած իրենց ճաշը։ Ծառաները ուրիշ առեն պիտի տրտնջային այս յապաղումէն, բայց հաճոյքով կը դանդաղին այս ֆրանսական սեղանին շուրջ։

Ցորեկները եւ ոչ ալ իրիկուան ճաշէն վերջ, անկարելի է տեսնել այս կատակերգակ արուեստագէտ փիլիսոփան, որ ըսին թէ ընտանիքը եւ զաւակները կ'երթայ տեսնել Բարիզ։ Ցորեկ մը միայն նշմարեցի զինքը. ընթերցասրահին առանձին եղած պահուն. սուրբի մը պէս ներս սպրդեցաւ, ու գիրք մը ուզեց գրադարանի պաշտօնեայէն, վերարկուին կուրծքը գրպանէն կիսով դուրս կախուած, իր պոռոտ գոյներով թաշկինակը։

Այլ եւս բաժանման առջի տպաւորութիւններուն ներքեւ չեմ, ելեքտրական հոսանքէ մը տարուածի պէս, կը մասնակցիմ շոգենաւի ուրախութեանց, գոհ եմ նոյն իսկ հիմա, որովհետեւ աւելի կը մօտենամ պապիկիդ։ Գոհ եմ որովհետեւ պարտականութիւններ ունիմ կատարելիք, քաջութիւնս կը գտնեմ։ Դաղափարը թէ քանի մը օրէն Բարիզ պիտի ըլլամ եւ պիտի տեսնեմ վերատին շատ սիրելի բարեկամներ, խնդութեամբ կը լեցնէ զիս։

Վատահ եմ որ դուք ալ ամօքուած էք հիմա, բարեբախտաբար դուք ալ պիտի հետանաք տուն էն, ճամբորդելով Ամերիկայի զանազան նահանգները, պիտի այցելէք Շիքակոյի արուեստահանդէսը, պիտի տեսնէք նոր ու հետաքրքիր բաներ եւ չպիտի զգաք մեր տան մէջ, սեղանին վրայ մեծ մայրիկին պակասը...։

14 Յունիս

Պատուհանս կը գոցեն գիշերները։ Ի զուր փորձեցի բաց թողուլ վերէն բացուած այս կլոր լուսամուտը։ Սենեկապետը ըսաւ՝ որ գիշեր ատեն վտանգաւոր է եւ հիւանդացնող՝ Ովկիանոսի խոնաւութիւնը, եւ օրէնքին դէմ գործողը կը պատժուի։ Աստուծոյն երբ աչքերս ուղղեցան ծովու եւ երկնքի այս խառնուրդին, որ մեր միակ տեսարանն է օրերէ ի վեր, պաղ ու սարսռեցուցիչ բնանկարը տարածուած մեր դէմ, նշմարեցի սպիտակ աղկիոն մը որ կը թեւածէր շոգենաւուն շուրջը։ Մօտ ենք ուրեմն ցամաքին. երբ նաւուն վրայ բարձրացայ, բոլոր ճամբորդները խանդավառուած էին։ Եթէ Բէնօքոնի զօրքերը երկաթատեւ ծարաւէ մը վերջ Պոնտոսի ջուրերը տեսան հեռուէն թալա՜ս թալա՜ս աղաղակելով, մեր նաւուն ժողովուրդն ալ ցա՜մաք ցա՜մաք թռցուց իր շրթունքներէն։ Հակառակ որ խիստ հահիլի օրեր անցուցինք նաւուն մէջ, երիկուն-

ները մանաւանդ զբօսանքներուն վայելքները, առեղծուած մտերիմ շրջանակները, նորէն ամէնուն դէմքին վրայ ուրախութիւնը կը ճառագայթէր, որովհետեւ ցամաքը մօտ էր ու աւետաբեր այս թռչունները հետզհետէ կը բազմանային, երամներ կազմելով կը հետեւէին մեր շոգենաւին։ Տեսարանը փոխուեցաւ իսկոյն, սիրելի թռունիկս, նաւուն ցուռկէն ու անիւներէն գոյացած լայնածաւալ փրփուրը ովկիանոսին վրայ ու ալկիոններու սպիտակ երամները երկնքին մէջ, գեղանկար մը առեղծեցին մեր աչքերուն եւ ժամերով հետեւեցանք վարը ջուրի փրփուրներուն եւ վերը ալկիոնի սպիտակ փետուրէ փրփուրներուն։ Հացի եւ կարկանդակի կտորներ կը նետէինք ջուրերուն վրայ, ու ալկիոնները կը խուժէին ովկիանին մակերեսը, բռնելու համար զանոնք իրենց կտուցներով։ Կը տեսնես, ինչպէս թռչուն մը, ծովիկ մը կրնան լեւ ու թռիչ տալ երեւակայութեան։

Բաւմուտ ենք արդէն, ուր ճամբորդներէն մաս մը ցամաք եկան։ Անոնք պիտի անցնին բրիտանական հողերուն վրայ. բայց տակաւին հոս չկայ Միջերկրականի ջերմութիւնը, միշտ պաղ շունչ մը կ'անցնի մթնոլորտին մէջէն, քանի մը ծծեւ նաւակներ կը շրջին մեր շոգենաւին շուրջ. վաճառքի անտուկներ կը փոխադրուին։ Ուրախ եմ որ քանի մը ժամէն պիտի բաժնուինք այս պաղ ափերէն. ալ վարն առաւօտ կը հասնինք Հաւրը։

16 Յունիս

Շոգենաւի վարչութիւնը զբաղեցաւ իմ ճամբորդութեան անուկներովս եւ ես նաւահանգիստի մեծ ժխորին մէջէն միշտ բարեկամուհիիս հետ, նետուեցայ շոգեկառք։ Ան յուզուած էր, որովհետեւ սիրելիներ պիտի դիմաւորէին զինքը, եւ կը յիշէր տարի մը առաջ մեռած եղբայր մը՝ որ ուրիշ ճամբորդութեանց ատեն, առաջին դիմաւորողը կ'ըլլար զինքը։ Իմ խանդավառութիւնս մեծ էր այս քանի մը ժամերուն, որովհետեւ Բարիզի մէջ պիտի ողջունէի սիրելի եւ վաղեմի բարեկամներ, որոնց համար անակնկալ մը պիտի ըլլար իմ այցելութիւնս։ Միայն Տիկ. Խաչատուրեան, ուրիշ տաղանդաւոր արուեստագէտի մը կինը, անորոշ կերպով գիտէր իմ ժամանումս, հետեւաբար եւ ոչ մէկ ծանօթ դէմքի կ'սպասէի Բարիզի կայարանը։

Երբ մօտեցանք եւ գնացքը դանդաղեցուց իր շարժումը, Տիկ. Գամպէր մեղմօրէն սրբեց իր արցունքները եւ պայուսակէն Շալիմարի սրուակ մը հանելով ինծի տուաւ.

— Այսպէս է կեանքը, ըսաւ, առաջ լացինք, քայց վայելչութիւնը մեծ դեր կը կատարէ կնոջ կեանքին մէջ։ Շոգեկառքին ծուխի հոտը մեղմացնենք մեր վրայէն. անուշ հոտինք քիչ մը, զմեզ ողջագուրողներուն համար։

Գոհ եղայ որ իր մտածման ընթացքը փոխուած էր։ Ան գտաւ իր ազգականները. ես ինքնաշարժ կը վնտռէի հիւրանոց մը առաջնորդուելու համար, երբ հեռուէն նշմարեցի Տիկին Խաչատուրեանը, իր վայելչագեղ հասակովը, որ վարդի փունջ մը ձեռքերուն կուգար զիս դիմաւորելու։

Խորհած էի թէ օտար հողերու վրայ, ես պարզ ճամբորդ մըն էի, ու կը բաւէր ինծի պանդոկ մը երթալ, անկէ ընելու բարեկամական որոնումներս։ Բայց վաւային ներկայութիւնը զիս երջանկացուց եւ զգացի որ անուշ հոգիի մը պաշտպանութեան ներքեւ եմ...։

Շուտով իջանք Hotel Palais Royal, ուր վայրկեան մը կազդուրուելէ վերջ, պիտի երթամ տեսնել բարեկամներ. ու երբ ցանկը կը պատրաստեմ անոնց, կարճ կը թուի ժամանակը. որովհետեւ ստիպուած եմ Ստամպուլ մեկնող առաջին շոգենաւով ճամբորդել։

Իրիկունը

Աւելորդ է ըսել թէ առաջին այցելութիւնս պիտի տայի Անայիսին։ Շատ խօսած եմ քեզի մեր այս գերզգայուն գրագիտուհիին եւ իմ սիրելի բարեկամուհիիս մասին։

Ան իր քրոջը Տիկ. Գ. Նորատունկեանի

տունը կը գտնուէր այդ օրը։ Ջոյրը կաթուածի հետեւանքով մահամերձ վիճակի մէջ կը գտնուէր։ Կարօտս եւ զինքը ողջագուրելու մարմաջս ա՛յնքան զօրաւոր էր, որ առիթս եցայ մէկ կողմ ձգել ամէն կենցաղագիտութիւն։

Իր տարիքը եւ կրած մտահոգութիւնները նկատի ունենալով, շատ փոխուած չգտայ իմ անուշ բարեկամուհիս։ Երկար ողջագուրուեցանք։ Ան շուտով կրցաւ իր վշտին մէջ՝ տէրը դառնալ ինքզինքին. ու խօսեցանք մեր երիտասարդ օրերուն եւ անցեալ յիշատակներու մասին, ընդհանուր, բայց չմոռցանք կարծեմ եւ ո՛չ մէկ միջադէպ որ երբեմն խօսած ըլլար մեր սրտերուն։ Կարծես հին օրերէն մնացած երջանիկ ճառագայթի մը պէս ինկայ, բարեկամուհիս պաշարող այդ մահագոյժ մթնոլորտին մէջ։ Ուրախ էի որ պահած էր իր կորովն ու աշխոյժը, իր միշտ հրացայտ աչքերով ու մտացի եւ հետաքրքիր խօսակցութեամբ։

Այցելեցի Պ. Խաչատուրեանի արհեստանոցը, եւ մասամբ միայն տեսայ իր աքանչելի պարսկական գործուածքները, որովհետեւ մօտ առնէն Անգլիա կը մեկնի իր տիկնոջ հետ հոն կազմակերպելու համար իր նկարներուն ցուցահանդէսը։

Դուն արդէն գաղափար ունիս այդ գործուածքներու մասին. քեզի հետ այցելած ենք Նիւ Եորքի մէջ Խաչատուրեանի նկարներու ցուցադ-

րութեան։ Իրիկուան ճաշի հիւրընկալուեցայ իրենց տունը։ Զմայլելի փափկանկատութեամբ մը հրաւիրած էին նաեւ իմ երիտասարդ օրերու քարեկամներս Ա. Սրապեան իր քոյրերով։

Թոռնի՛կս, օր մը, երկա՛ր տարիներ վերջ, երբ քեզի պատեհութիւնը գայ վերստին տեսնելու դպրոցի գրասեղաններու ընկերակիցներդ, այն ատեն պիտի նկատես ինծի երբ գրեմ թէ այս պահերը եղան հրապուրիչ եւ այնքա՛ն հեշտալի, որ կարծես թեթեւցած զգացի ձեզմէ հեռու ըլլալու ճնշիչ մտածումէն... մեր խօսակցութեանց ընթացքին, հեռաւոր անցեալին վրայ կուտակուած մշուշը հետզհետէ նօսրացաւ եւ մեր աչքերը շլացան պահ մը անցեալ օրերէն։ Զարմանալի հոգեկան վիճակ մըն է ասիկա. հիմա որ առանձին եմ ու մայրիկդ ու զքեզ ունիմ աչքերուս առջեւ, կը խորհիմ թէ արտազեղ արտայայտութեանց պահերուն ինչպէս վարդագոյն կամ ոսկեզօծ քօղի մը պէս երեւցաւ մեր աչքերուն երիտասարդութիւնը աղօտացնող պարագաներն անգամ։

17 Յունիս

Այս առաւօտ, կիրակի, առաջին մտածումս եղաւ այցելել Հայոց եկեղեցին։ Հազիւ մօտեցած էի, երբ հեռուէն տեսայ Աստուածատուր Հա-

բնոցը, ուրիշ հին դպրոցական բարեկամ մը. անցնող տարիները անշուշտ թէ բան մը փոխած էին մեր ֆիզիքէն, բայց մենք հետուէն ճանչցանք զիրար, ու քանի մը վայրկեաններու մէջ արդէն շատ մը ծանօթութիւններ ունեցանք մեր մօտաւոր անցեալին մասին։ Եկեղեցիին դրան առջեւ սիա կավուշը, նոյն բարեկամական արտայայտութիւնները։

Ուրիշ եւ ոչ մէկ ծանօթ դէմք եկեղեցիին մէջ։ Տեսայ կիներ ու աղջիկներ հագուած անճաշակ ու անխնամ. ինձի անբնական թուեցաւ Բարիզի, վայելչութեան այդ կեդրոնին մէջ կիներու այդ հագնուածքը։ Սպասեցի արարողութեանց վերջանալուն, յարգանքներս յայտնելու համար Վ.ռամշապուհ Սրբազանին, որ մեր տան հին բարեկամը եղած էր իր պանդուխտ քահանայի օրերուն, Գատըքէօյի Ս. Թագաւոր եկեղեցւոյ մէջ։

Պզտիկ աղջիկ մըն էի այն ատեն. ամէն շաբաթ առաւօտ մայրիկիս ընկերացած կ'երթայինք մեր եկեղեցին։ Իր պահարաններով ու վերնատունով բաւական տարողութիւն ունի այս եկեղեցին, բայց տօն օրերուն շատ պզտիկ Սրբավայրի մը կը փոխուէր։ Ազգին ջոջերը, Աբիկ եւ Մաթոս էֆէնտիներ, Կիւլպէնկեաններ, Մանուկեաններ եւ հետզհետէ այդ կարգաւ բարեկեցիկ Հայեր կը բնակէին Գատըքէօյի թաղը։ Տեղւոյն աւագերէցը եւ քահանան չէին բաւեր ժողովըր-

դեան հոգեկան պէտքերուն, որովհետեւ այդ օրերուն տակաւին ամէն մարդ կը հաղորդուէր ու ճշդութեամբ կը կատարէր իր եկեղեցական պարտականութիւնները:

Օր մը ղարիպ քահանայ մը բերին մեր եկեղեցին: Ձայնը հաճելի չէր եւ դիմագիծները անկանոն էին. բայց թէ ինչպէս քիչ առնի մէջ այս ղարիպ տէրտէրը կրցաւ համակրութիւնը շահիլ ժողովուրդին, ատոր գաղտնիքը իր կենցաղին ու զոհաբերութեան մէջն էր: Ամէն մարդ զինքը կը վնտռէր. ան բարեկամն էր աղքատին եւ հարուստն ալ իր բարեկամը դարձուց:

Իրիկունները երբ ամէն մարդ տուն կ'երթար ու Գաղտքէօյի շուկան կը պարպուէր, ինք խաղողի թաշկինակ մը բռնած ծկնավաճառներուն քով կը շրջէր, պզտիկ ծուկի մնացորդներ մուրալով, անօթի մնացած խրճիթներուն տանելու համար:

Աղքատ ոգեւարին մօտն էր, ինչպէս ինք կը թաղէր անոք եւ անդրամ մնացող մեռելները:

Օր մը մօտս հետ կ'անցնէինք Խուշտիլիի մէկ աղքատիկ թաղէն: Խեղճուկ մեռելատաք մը տեսանք հասարակ փայտէ երկայն դագաղ մը մէջը: Կառքին դուռը չէր գոցուեր: Ղարիպ տէրտէրը, սղոց մը ձեռքը, կ'աշխատէր սղմեցնել դագաղը կառքին մէջ:

Մեր տանն ալ բարեկամն էր այս քահանան, հակառակ որ հայրս շատ չէր սիրեր քահանաները եւ մեր տանը համար վաղուց ջնջած էր

տանտրէցի դրութիւնը: Տէր Վռամշապուհ հայրը եղաւ մեր ընտանիքին սիրելի բարեկամը եւ ան օրհնեց մեր ամուսնութեան պսակը պապիկիդ հետ: Իր սրտին յաւագոյն մաղթանքները դրած ըլլալու է մեր վրան, սիրական Թոռնիկ, որովհետեւ մենք շատ սիրալիր ամուսիններ մնացինք միշտ, եւ պապիկդ շա՜տ շա՜տ երջանիկ ըրաւ զիս:

Ես երախտագիտական զգացում մը կը պահեմ միշտ մեր պսակը օրհնող այդ բարի քահանայի մասին: Օր մը երբ այս համեստ քահանան Բարիզի հովուութեան կոչուեցաւ, ուրախութեամբ շնորհաւորեցինք իր նոր պաշտօնը:

Բնական է ծերացած գառայ զինքը. սիրուն հաշարան մը առաջնորդ զիս. իր խանդավառութիւնը չափ չունէր, մօտաւորապէս երկու ժամեր անցուցինք հոն, Սրբազանը ոգեկոչեց տակաւին յիշատակներ մեր տունէն, հօրմէս եւ մօրմէս, այնքան թարմ ու վառ են իր յիշողութիւնը եւ օրուան դէպքերու մասին իր դատողութիւնները:

Երեկոյեան գացի տեսնել հին, անուշ եւ պատուական բարեկամս, Վ. Մալէզեան: Նոր ապաքինած էր հիւանդութենէ մը. երջանիկ իր ընտանեկան շրջանակին մէջ. անձնուէր կինը, իր աղջիկը Առէլ, պարզունակ հոգիով ու քաղցրանոյշ ժպիտովը, քոյրը վերժինին: Ինչպէս սիրեցի Վահանին տունը. ան քնաւ տարբերու-

թիւն չունէր ճիճ Մալէզեանց Գառըբէօյի hotelէն, ուր անցուցինք ա՛յնքան գրական թանկագին ժամեր։ Հիւրընկալ տուն, այցելուներ։ Հոս չեմ կրնար չյիշել անձկալի յուզումով ... Սալթենիկը, այն շքեղ ու մտացի աղջիկը, որ շողշողուն աստղն էր Մալէզեան տան։ Ատէլը սակայն նուրբ եւ մտացի, փիզիքական հրապոյրովն ալ եկեր է փոխանորդելու իր վաղամեռիկ հօրաքրոջը։

Իրիկունը միասին ճաշեցինք եւ գացինք Շանզ Էլիզէ։ Բագինոյի կեանքը ո՛չ զքեզ եւ ո՛չ զիս կը հետաքրքրէ. վաղը պիտի այցելեմ Բարեգործականի գրասենեակը եւ պիտի տեսնեմ ուրիշ սիրելի բարեկամներ, շատ յոգնած եմ, պէտք է անկողին մտնեմ հիմա։

18 Յունիս

Սէմի՛ս, այսօր տեսայ վերջապէս պզտիկ բարեկամիդ՝ Ժիրայրին մօքրիկները, Տօրիան ու Միմին։ Գացի իրենց տունը, Ժիրօն ալ ունի պատուական մեծ մայրիկ մը սիրով ու կարօտով

լեցուն: Խեղդեց զիս հարցումներով եւ իր պատուական Շուշանին ու Աննային մասին հետաքրքրութիւններով: Լայնօրէն խօսեցայ, պատմեցի անոնց մասին. երջանիկ եղաւ երբ նկարագրեցի իր զմայլելի յատկութիւններով օժտուած աղջիկներուն կեանքը: Ան ալ հիւանդ մըն է, իր սիրելիներուն սիրոյն ու կարօտով բռնուած... Տօրիան ու Միմին նոյնքան սիրուն եւ անձնուէր, որքան իրենց քոյրերը, զիս առաջնորդեցին խանութները, գնումներ ըրի, քանի մը տեղեր պտըտեցայ: Այս անգամ ժամանակ չունիմ թանգարանները եւ հնութիւնները այցելելու, չեմ կրնար նախորդ այցելութեանցս պէս պատմական վայրերը տեսնել, եւ ժամերով յամենալ թանգարաններու սրահները: Յունիս 20ին պէտք է Մարսիլիա ըլլամ:

Կէս օրէն վերջ այցելեցի Բարեգործականի յատուկ հաստատութիւնը: Ուրախ եմ որ Բարիզի մէջ այսքան փառաւոր հաստատութիւն մը ունի մեր Բարեգործականը: Ընդարձակ սենեակներ, պաշտօնէութիւն: Իմ պատուական բարեկամիս Վ. Մալէզեանի տնօրէնութեան եւ լուրջ հակողութեան ներքեւ կառավարուած այս գործը անգամ մը եւս երջանկացուց զիս: Այցելեցի Մատենադարանը՝ ցոյց տուին ինձի կարեւոր ու թանկագին գրքերու պաշար մը, սակայն տակաւին դասակարգուած չէր, Ա. Տնտեսեանի հիւանդութեան պատճառաւ:

Բարեգործականի այս ընդարձակ շէնքին հետ, յանկարծ քաղդատութեան դրի Նիւ Եորքի մեր գրասենեակը։ Անշուշտ թէ կեդրոնը Բարիզ է մեր սիրելի այս հաստատութեան, սակայն Նիւ Եորք ալ ոչ նուազ կարեւոր կեդրոն մը կը ներկայացնէ, նկատի ունենալով Ամերիկայի բոլոր շրջանակները, մասնաճիւղերով, Տիկնանց Յանձնախումբերով, Երիտասարդաց լիկաներով։ Հաւատաւ ու անշուք է մեր Նիւ Եորքի Բարեգործականի գրասենեակը, ամէն օր սպասած ենք աւելի կրճատումներ ընել, հակառակ որ հոդ ալ նոյնքան պատուական ու անձնուէր տնօրէն մը, Վ. Քիւրքճեան իր բոլոր կեանքը, հանգիստը եւ հոգին դրած է գործին յաջողութեանը համար։

Բարեգործականի պատմութիւնը մեր ազգային կեանքի կարեւոր դրուագներէն մին կը կազմէ։ Մեր տան մէջ այնքան կը խօսուի անոր մասին, որ արդէն լեցուած են ականջներդ, բայց երբ մեծնաս ու երիտասարդ դառնաս, այն ատեն դուն ալ պիտի նուիրուիս անոր, ինչպէս որ ըրած են ազգին ամենէն կարկառուն դէմքերը, նուիրելով իրենց քսակը, հանգիստը եւ մանաւանդ սիրտը։ Երբ մեծնաս ու տրվիս մեր գաղթականներու կեանքի, ազգային դաստիարակութեան դրուագները, այն ատեն պիտի գնահատես այն ծառայութիւնները որ մատուցած է Բարեգործականը մեր գաղթականներուն, որբերուն, դպրոցներուն եւ կը մատուցանէ հետզհետէ նորակազմ հայրենիքին։

Գիշեր թէ ցերեկ Բարիզի վրայ եմ կամ առտուկրնայ ուղիներուն մէջ. այդպէս կրնամ հասնիլ տեսնելու բոլոր բարեկամներս։ Վարժըւած ըլլալով Ամերիկայի լարիւրինդոսական ներքնուղիներուն, Բարիզի ճամբաները դիւրին կը թուին ինծի. իբրեւ թէ իմ տանս մէջ ըլլայի։ Գիշերը գացի տեսնել ուրիշ սիրելի ընտանիք մը, Տէր եւ Տիկին Տօքթ. Թորգոմեանը։ Դժուար պարտականութիւն մըն էր ինծի համար որ կատարեցի։ Ներհիլ թէ այնքան երջանիկ ընտանիքի մը բոյնը մթագնած էր իրենց սիրելի Արամին մահուամբը։

Պատուական բժիշկը բացաւ դուռը։ Մուտքի կիսաղօտ լոյսին մէջ չճանչցաւ զիս։ Բայց երբ ձայնս լսեց, արդէն չափազանց յուզուած էինք երկուքս ալ, սիրալիր ողջագուրուեցանք։ Տիկինը վերագտնելով իր կորովը, հիանալի համբերութեամբ մը խօսեցաւ իր ահաւոր վիշտին մասին։

Այր ու կին իրենց զաւկին բոլոր սէրը կեդրոնացուցեր են Թոռնիկին վրայ։

Այսպէս ամէն գիշեր պէտք է ուշ պատկիմ, սիրելի՛ս. կէս գիշերը անցած էր, բժիշկը ընկերացաւ ինծի մինչեւ հիւրանոց, իր բանաստիրական հետազօտութիւնները բաւական ուժ կու տան իրեն տակաւին առոյգ համբերութեամբ հասնելու իր կեանքի վերջակէտին։

19 Յունիս

Սյսօր այցելութիւններ եւ գնումներ ըրի ամբողջ օրը։ Գիշերը ճաշեցի Մալէզեաններուն։ Պատշգամին վրայ մինչեւ կէս գիշեր քրքրեցինք հին օրերու յիշատակները... խօսեցանք իր եւ մեր ընտանիքի մեռած անդամներու կեանքէն։ Եղիա Տէմիրճիպաշեանը, որ իր ամենէն արտասովոր տարիները ապրեցաւ Գաղրքէօյի մէջ, եւ որ մեր ամենուն ցաւն ու մտահոգութիւնը դարձած էր, ոչ միայն իբրեւ գրագէտ եւ փիլիսոփայ մարդ, այլ իբրեւ ազնուական հոգի մը, որուն վրայ պէտք էինք գուրգուրալ։ Կրնայի՞նք մոռնալ մօբաբս, Լեւոն Տէմիրճիպաշեանը, ճամբորդի օրագրութեան մը մէջ թերեւս ուրիշ տեղեկութիւններ փնտռես դուն. բայց իմ երիտասարդ օրերուս մեծ բարեկամին հետ երբ անդնքան խանդաղատանքով ոգեկոչեցինք մեռնող սիրելիներու յիշատակները, եւ ապրեցայ նորէն իմ ամենէն դեռատի օրերուս պահերը, կրնա՞մ քեզի չներկայացնել հոս մօբաբս, բարձր եւ մեծ նկարագրով այն պատուական մարդը, որուն կեանքի իտէալը եղաւ միայն Պոլսոյ Օսմ. ընդհ. Պարտուց Վարչութեան մէջ ունեցած իր կարեւոր դիրքէն օգտուելով, ձեռք տալ եւ վարչութեան մէջ տեղ ապահովել հայ երիտասարդութեան, որուն ճակատագիրը դպրոցի սեմէն դուրս, այդ

օրերուն, մեծ աղայի մը գրասենեակին մէջ, ստորագրաս դիրք մը գրաւելն էր։ Մօքարս հակառակ իր պաշտօնին եւ ստացած վարձատրութեանց, հարուստ մէկը չկրցաւ ըլլալ բնաւ: Ան ունեցաւ գաղտնի աղքատներ, որք տղոց դպրոցական դաստիարակութեան համար յատկացուած ամսականներ։ Ծերունիներ գիտէի, որոնք օրհնելով կը մտնէին մօքարիս դուռնէն ներս, այս բոլորին արգիլուած էր խօսք մը ըսել իրենց ստացած նպաստներու մասին։ Ան սիրեց աղքատները եւ սիրուեցաւ անոնցմէ. ամէն մարդ յարգանքով մօտեցաւ անոր։ Մեծավայելուչ բան մը ունէր իր նայուածքին ու շեշտին մէջ։ Մինչեւ մեռած օրը մութին մէջ մնաց անոր բարիքներուն շըղթայակապ յաջորդութիւնը։ Բայց երբ ասկէ ութը տարիներ առաջ փակեց իր աչքերը, պապիկդ ու մօրաքոյրս անոր անձնական տետրակներուն մէջ գտան աղքատներուն յատկացուած ամսականներու հաշիւները։ Ի՜նչ ըրին օրաթերթերը. գուժեցին Լեւոն Տէմիրճիպաշեանի մահը, ներկայացուցին Ընդհ. Պարտուց վարչութեան մէջ գրաւած կարեւոր դիրքը, բայց քննադատեցին զայն, որ հակառակ իր դիրքին կտակներ չըրաւ ազգին։

Անուշ Թոռնի՛կս, այն ատեն կարդացի լրագիրները, ցաւ զգացի, կարդացի միեւնոյն ատեն պապիկիդ նամակները, ուր գրած էր մօքարիս անձնական հաշիւներուն և Թաքուն նուիրատը-

ւութեանց ու գաղտնի աղքատներուն ցանկը։ Հրապարակաւ եղած այսքան խոշոր անիրաւութիւն. մը դառնութեամբ համակեց զիս։ Հրապարակ չէիջայ այն առեն ընելու համար իր պաշտպանութիւնը։ Ան ուզած էր թաքուն մնալ իր կեանքի շրջանին, մենք իսկ որ իրեն հետ կ'ապրէինք, հազիւ թէ բացխփիկ գուշակութիւններով կրնայինք կասկածիլ այդ բարեգործութեանց մասին։

Հիմա որ անցեր են տարիները, ցրուեր կամ մեռեր են իր շրջանին ապրող բարեկամներ, օգտուողներ իրմէ, զինքը մահու ընէն վերջ քննադատողները, կարդալով այս տողերը, թող գիտնան թէ հրապարակագրութիւնը դժուար ու խղճամիտ արուեստ մըն է, եւ քննադատ մը գրիչէ առաջ պէտք է վստահ ըլլայ՝ թէ սխալ գաղափար մը չի յայտներ։

Կէս գիշերը արդէն շատոնց անցած է, առկայն սրտագեղումներու այս պահուն, երբ մանաւանդ կը գրեմ բարեգործութեան մասին, պէտք է բացատրեմ քեզ անոր զանազան ըմբռնումները՝ մարդոց մտածման տեսակէտէն դառնալով։ Ոմանք իրենց կենդանութեան նուէրներ կ'ընեն հաստատութեանց, ուրիշներ կտակներ՝ մահուընէ վերջ գործադրելի. բայց կան ուրիշներ ալ, որոնց թիւը քիչ չէ, բարեգործութիւնը կ'ըմբռնեն, օրը օրին թշուառ ապրող աղքատներու օգնելով. ճշմարիտ աղքատներ կան,

մեր շուրջը, ժառանգազուրկ ազնուական թըշուառ հոգիներ, որոնք ձեռք երկարելու կ'ամըչնան, գտնել զանոնք եւ թաքուն կերպով անոնց օգնելուն երջանկութիւնը, վեհանձն հոգիներու գործ է: Ես կը ճանչնամ մարդիկ, որոնց անունը արձանագրուած չէ ո՛չ լրագիրներու եւ ո՛չ բարեգործական տոմարներու մէջ, որ ուշիմ տղոց դաստիարակութեան եւ աննդառութեան կ'օգնեն աղղակի միջոցներով, առանց որ դպրոցի պաշտօնէութիւնը իմանայ: Ուրիշ բարեգործութեան ձեւ մըն է նաեւ որուած աշխատութիւնները աղքատութեանց եւ որբութեանց ամոքման: Այս բարերարները ո՛չ ամսական կ'առանան, ո՛չ հանգիստ ունին, ո՛չ դադար, եւ ոչ ալ ուէ մտահոգութիւն իրենց մեռնելէն վերջ բարեգործի պիտակով իրենց անունը թերթերու մէջ տեսնելու յաւերժացած: Իմ մօքարս անոնցմէ էր, սիրելի՛ս:

Մինակ բան մը զարմացուցած է զիս. ինչպէս չգտնուեցաւ երախտաւորեալ մը, որ հերքէր թերթերու մէջ իրեն մասին եղած քննադատութիւնը: Այդ պաշտօնը չէր իյնար ինձի: Մութին մէջ գործող բարերար մը այդպէս մնալու էր: Իր հոգին կը ներէ անշուշտ ինձի այսօր, որովհետեւ այնպէս կը թուի՝ թէ իր շիրմին վրայ արձան մը կանգնելէն աւելի մեծ յարգանք մը ըրած պիտի ըլլամ իր յիշատակին, եթէ յորդորեմ քեզի որ հետեւիս մեր մօքարին օրինակին:

Եթէ չդառնաս հարուստ մը տիտան բարեգործութիւններ ընելու համար, գոնէ չանտեսես ճամբու ընթացքիդ մանր թշուառութիւնները, ամօթխած այրիները իրենց որբերով, աղքատ բայց ուսման կարօտ տղաքը, ու բանաս սիրտդ եւ քսակդ անոնց առջեւ, այն ատենն է որ արդարացուցած պիտի ըլլաս թաքուն մնալ ուզող բարեգործի մը մասին ըրած յայտնութիւններս, եւ զղջում մը պիտի չունենամ ես...։

30 Յունիս

Մարսիլիա մեկնող շոգեկառքին մէջ

Պատուական բարեկամս Վ. Մալէզեան շատ սիրուն գաղափարն ունեցեր էր, Բարեգործականի Մատենադարանին սրահին մէջ ընդունելութիւն մը սարքելու ի պատիւ իր հին բարեկամուհիին։

Խանդավառութիւնս չափ ու սահման չունեցաւ, սիրելի Թոռնի՛կս, երբ այսպէս անակընկալօրէն միեւնոյն յարկին տակ հաւաքուած տեսայ իմ հին բարեկամներս, մտաւորականները, ուսուցիչները, բժիշկները, բարեկամուհիները որոնց հետ տարիներով աշխատակցած ենք որբերու եւ աղքատներու թշուառութիւնը ամոքելու համար։ Շատ կը ցաւիմ որ ժամանումս անակնկալ եւ մեկնումս ալ հապճեպով ըլլալուն, կարելի եղած չէր լմացնել իմ բոլոր ծանօթներուս։

Երիտասարդ Օրիորդներու ընկերակցութիւնը, որ կարծեմ կը համապատասխանէ Նիւ-Եորքի բարեգործական երիտասարդաց լիկային, անթերի եւ խիստ վայելուչ ընդունելութիւն մը ըրաւ։ Այս բոլոր երիտասարդուհիները, սիրուն եւ վաւաշուն, յիշեցուցին ինծի մեր Նիւ-Եորքի ընկերական ընդունելութիւնները։ Տաք միջավայր, հին եւ անուշ բարեկամներ, երիտասարդութիւն, հետաքրքրութիւններ մեր ազգային եւ ընկերական գործունէութեանց շուրջ։ Տեսնելու էիր մամիկդ. կը ներես, նորէն մոռացում իմ տունիս, ի՞նչ լաւ պիտի ըլլար որ իմ ձեզմէ հեռաւորութեանս շրջանին այսպէս զգայացունց դէպքերով թեթեւ գար սրտիս պանդխտութիւնս եւ նոյն իսկ հաճելի։ Շլմորած թռչուններու պէս ասոր ասոր կ'ոստոստէի, բարեկամներէն ոմանք տարիներու ազդեցութեան ներքեւ, զգալի փոփոխութիւններ կրած էին, ուրիշներ՝ որոնց վրայէն գգուանքով շոյեր անցեր էին տարիները, առանց որ իրենց դէմքերուն վրայ կ'երեւին անոնց հետքերը։

Հարցումներ քու եւ մայրիկիդ մասին։ Անշուշտ սէրս է պատճառ՝ որ զքեզ խոշորացոյցով ու պրիսմակային ակնոցներով կը ներկայացնեմ, թոռնի՛կս, բայց ի՞նչ ընեմ, քանի որ դուն իմ կեանքի վերջալոյսիս միայնութեան ճառագայթն ես, եւ անոր անդրադարձումներով է որ ամէն ինչ շողշողուն եւ գունագեղ կը տեսնեմ։

Բնական է ներկաներուն մէջ անծանօթներ ալ գտնուէին. իմ սիրելի բարեկամս պահ մը լռութեան հրաւիրեց ներկաները, եւ շատ սիրուն ու բանաստեղծական բացատրութիւններով ներկայացուց երիտասարդ օրերու նուրբ եւ գողտրիկ Եւտերպէն։ Այնքան գեղեցիկ ու անուշ բաներ գտաւ ըսելու, եւ այնքան շատ եղաւ իր խօսքերուն մէջ, որ կրկին համոզումը գոյացուցի՝ թէ Մալէզեան այն անձնաւորութիւններէն է՝ որ իր բարեկամներուն վրայ կը նային գերազանց ներողամտութեամբ մը։

Օրիորդներու ընկերակցութիւնը իր առնաւանդին միջոցաւ նուիրեց ինծի գեղեցիկ ծաղկեփունջ մը, բնական է խորին փղձկումով խօսքաւոր այս բոլոր արտայայտութիւններէ վերջ՝ ու շնորհակալութիւնս յայտնեցի ներկաներուն եւ Բարեգործականի վարիչ-պատուիրակին ու բոլոր հաստատութեան, որ իր հովանիին ներքեւ այս գերազանց վայելքը տուաւ ինծի այսօր։

Հիմա շոգեկառքին մէջն եմ ու նորէն ընկճուած, բոլոր այս սիրուած դէմքերը մշուշին մէջէն տակաւ կը նօսրանան։ Գիշեր է արդէն, հոգիս իբրեւ ծաղկի բաժակ մը՝ կը զոցէ թերթերը, իր մէջ պահելու համար սիրելի դիմաստուերներ։ Գուցէ այլեւս տրուած պիտի չըլլայ ինծի տեսնել զանոնք...։

Կես գիշերէն վերջ

Արդէն ժամը մէկն է, ու տակաւին չեմ քնացած։ Շատախօս Ֆրանսուհի մը որ Ալճէրիա կ'երթայ, միօրինակ խօսեցաւ հետս. անձկութեամբ կը փափաքէր որ գրիչս վերցնէի ու թուղթս ծալլէի։ Գոհ եղաւ երբ ընդհատեցի գիրըս, եւ արդէն կարելի չէր շարունակել, որովհետեւ գնացքը կը ցնցէ, եւ ես կը սիրեմ մութին մէջ հետեւիլ հեռաւոր բլուրներուն եւ մշակուած արտերուն, որոնք կիսալուսնի շողերու տակ հեւքոտ թռիչք մը կու տան երեւակայութեանս։ Ֆրանսուհին իր կեանքին պատմութիւնը ըրաւ. այրի է, ու ամէն տարի կ'երթայ քոյրը տեսնելու։

Երիտասարդ ու գեղանի այրի մը, որ ամէն տարի Ալճէրիա կ'երթայ քոյրը տեսնելու... կ'ուզէ որ հարցումներ ընեմ իրեն, բնչ պէտք ունիմ ես մտնելու իր ներքին կեանքին մէջ։ Գոհ եմ որ առանձին չեմ վակօնին մէջ. այդ կը բաւէ ինծի։ Ան իմ կեանքս ալ կ'ուզէ խուզարկել, կարուկ խօսքեր կ'ընեմ. ապրած կին է, ու իմ հագուելու ձեւէ՞ս թէ յայտնած գաղափարներէս կը հասկնայ որ Նոր Աշխարհէն կը վերադառնամ։ Պէտք չունիմ օտարականներու առջեւ բանալու իմ հոգիս։

Վերջապէս քնացաւ ու ես օգտուելով մեր

գնացքին կայարան մը հասնելէն, կը գրեմ քեզի այս քանի մը տողերը։ Մինչեւ առաւօտ տակաւին բաւական տեղեր պիտի հանդիպինք։ Շոքոլա, տաք կաթ ու սանտուիչներ կը ծախեն վակօնի պատուհաններէն ներս։ Խեղճ տղաքներ, 12-14 տարեկան, իրենց մայրերուն կ'օգնեն յաճախորդներուն դրամը գանձելու համար։ Ի՜նչպէս կը մեղքնամ այս պզտիկները։ Չարգանալու եւ հանգչելու ժամերը աշխատութեան եւ դրամ շահելու են յատկացուցեր...։

Առաւոյեան մէջեն

Կը սուրանք տակաւին... դեռատի ռումանուհի մը, որ ինծի պէս Ստամպուլ պիտի երթայ, դուրս կը հանէ գլուխը քովի բաժանումէն։ Ան ալ կանուխ արթնցեր է արեւուն ճառագայթներէն առաջ լեռներէն հոսող թարմանոյշ հովը զգալու իր հոլանի կուրծքին վրայ։ Կ'ըսէ թէ՝ տաքցեր է գիշերը, որովհետեւ իրեն ընկերացող կինը թոյլ չէ տուեր պատուհանը բանալու։ Չգայուն եւ փափուկ հոգի մը՝ որ գիտէ հեշտանքով վայելել բնութեան հրապոյրները։ Իմ ֆրանսուհիս անտարբեր է։ Արթնցաւ մեր խօսակցութեան ձայներէն ու անմիջապէս իր արդուզարդով զբաղեցաւ, ճամբորդութեան պզտիկ անուշկները կարգադրեց, ու նորէն հար-

ցումներով կ'ողողէ զիս։ Հիմա իմ անկիւնս իրեն տուի։ Ռումանուհիին հետ կը խօսի. արդէն գիտցաւ անոր կեանքին բոլոր պատմութիւնը։ Գնացքին եզերքը կեցած կը դիտեմ արշալոյսը. ի՞նչ համայնապատկեր, արտասովոր տպաւորութեան մը ներքեւ եմ, այս բոլոր տեղերուն համար, որոնց մէջէն կը սուրանք ու կ'անցնինք, անծանօթ մը, օտարական հիւղէ մըն եմ ես, ինքզինքս կորսուած կ'զգամ. մինակ եմ... շատ մինակ... արկիւղով կը համակուի հոգիս, եթէ յանկարծ ուշակորոյս ըլլամ... օ՜հ, որչա՜փ մինակ եմ հոս, ճեպընթացին արագութիւնը, հեռաւոր դաշտերուն արագ ոլորումը հոսանքի մը սաստկութեամբ, կարծես աշխարհ կը գահավիժի շուրջս ... ալ չեմ շարունակեր։

21 Յունիս

Անդրանտանտեան Բարիին հետ բաղդատելով պզտիկ շոգենաւ մըն է Բռովիտանսը, որուն մէջն եմ հիմա, եւ ալ Պապիկիդ երթալու ճամբուն վրայ։ Մարսիլիա պտտելու վեց ժամ ունէի, ուստի գացի գլխաւոր պողոտան Գանըպիէրը։ Առաջին ճամբորդութեանս մէջ, մեծ եւ փառաւոր գտած էի այս մեծ փողոցը իր ընդարձակ վաճառատուններով ու ճաշարաններով։ Չեմ գիտեր կա՞յ աշխարհի ո՞ւր է տեղը

5րդ աւընիւ մը եւ Պրոտուէյը։ Կը մտնեմ քովընտի փողոցները, աղտոտ, լպրծուն, պոռչտուք, աղքատ կիներ, բոկոտն տղաք, կարկտաններով լեցուն բաճկոններ, գօստտած, վիրաւոր ձեռքեր, կարմրած կոպերով աչքեր, չածիլուած դէմքեր, այս բոլորը կը ծախեն պտուղ, բանջարեղէն, ձկնեղէն, միս։ Աղտոտ ջուրեր կը վազեն սակառներուն տակէն, կը մեղքնամ ժողովուրդը որ ստիպուած այս տեղէն պիտի հայթայթէ իր ուտեստեղէնը... կէս օրը անցած է, ախորժակ չունիմ, բայց անգամ մըն ալ ուտելու է Մարսիլիոյ Պուլյապէսը։

Մտայ ճիշդ այն ճաշարանը, ուր նախորդ ճամբորդութեանս գացեր էինք մայրիկդ ալ միասին։ Մաքուր, փայլուն սպասներ. սպիտակ գոգնոցներով ու գլխանոցով խոհարարը չեմ գիտեր ինչո՞ւ անցք մը ըրաւ յաճախորդներու առջեւէն, բայց ես հազիւ կրցայ ճաշակել երկու պատառ իմ Պուլյապէսէս, որովհետեւ տակաւին աչքիս առջեւ իր բոլոր զզուելի գարշութեամբը կը պատկերանար ուտեստեղէններու շուկան։

Բոլիբեանին մէջն եմ ու կը գրեմ քեզի, սիրական Թո՛ռնիկ, կարծեմ շատ ճամբորդներ պիտի չունենանք։ Պահ մը առաջ երկսեռ բազմութեան մը ընկերակցութեամբ ներս մտաւ փառաւոր երեւոյթով կղերական մը։ Հիմա սրահը սեղանի մը շուրջ հաւաքուած են ու հայերէն կը խօսին։ Բարձրաստիճան եպիսկոպոս մըն է կար-

ժեմ։ Մէջքին կը կրէ լայն մանիշակագոյն մետաքս գօտի եւ նոյն գոյնով գտակ մը գլխուն։ Վզէն կախուած է ոսկեճաճանչ խաչ մը։ Ճամբորդները եւ ողջերթի եկող բարեկամներ կը պտտին շոգենաւին մէջ եւ կը հիանան սրահին, սեղանատան ընթերցասրահին վրայ։ Անշուշտ թէ Բրովիսանը լաւ շոգենաւ մըն է, սակայն իր առաջին կարգն անգամ չունի Բարիին դուրիս կարգի պերճանքը։ Բոլոր այս բազմութեան մէջ յայտնի է որ անդրանտլանտեանով ճամբորդող մը եղած չէ։ Ակնարկ մը միայն բաւական եղաւ որ ծանօթանամ շոգենաւի բոլոր կազմուածքին։ Ես քեզի կը գրեմ ու մօտէս անցնողները կը հետաքրքրուին ինծմով։ Անմիջապէս կը զգամ թէ Միջերկրականէն աւդին ես սովորական թիփ մը չեմ։ Անհամեմատութիւն կայ իմ հագուածքիս, զուարթերեւոյթիս ու տարիքիս մէջ, եւ յետոյ երբ ամէն մարդ շոգենաւին քննութեամբ զբաղած է, կը գրեմ ես։ Բոլէս անցած ատեն ոմանք կը փսփըսան իրարու. կարծեմ զիս Ամերիկացի թղթակցի մը տեղ առին։ Հոս անմիջապէս կը զգամ Եւրոպայի եւ Ամերիկայի ժողովուրդին տարբերութիւնը։ Տակաւին շոգենաւը ճամբայ ելած չէ ու ամէն մարդ զիրար ճանչնալու եւ իրարու կեանքին մէջ մտնելու հետաքրքրութիւններ ունի։

Ժամը 5ն է եւ շոգենաւը կը բաժնուի ափունքէն։ Կարծես պարզ նաւամատոյցէ մը կը հեռանանք։ Այցելուները քարափին վրայ են ու

ճամբորդները վերէն հրաժեշտի համբոյրներ եւ ձեռքի շարժումներ կ'ընեն։ Տխուր խանդավառութիւն մը երկու կողմէն։ Թաշկինակները յիմարական տատանումներով կը թռչտին օդին մէջ. արցունքներ կը սրբուին վերէն ու վարէն. քաժանո՜ւմ... ի՛նչ դառն բառ, թոռնի՛կս... partir c'est mourir un peu. ես անցուցի այդ տաք վայրկեանները. ճամբորդներուն մէջ մինակ ես ու ռումանուհին կը դիտենք այս յուզումնալից արտայայտութիւնները պաղ սրտով...։ Մեր ձեռքը թաշկինակ չկայ ոչ օդին մէջ շարժելու եւ ոչ արցունք սրբելու համար։ Ես ընդհակառակը Պապիկիդ կը մօտենամ եւ ամէն մէկ ժամը որ կ'անցնի, կաթիլ մը եւս կը պակսեցնէ այն ժամանակաշրջանէն, որ սահմանուած է ինձի հետս մընալ քեզմէ...։ Բարձրաստիճան կղերականը շոգենաւին բազրիկներուն կռթնած երկա՛ր կը հետեւի իրմէ բաժնուած ընտանիքին։ Տղաքներ ալ կան... արցո՞ւնք պէտք է սրբէ մարդ իր ցաւը յայտնելու համար։ Շատ տխուր է ու մտախոհ. լաւ է թողուլ զինքն իր մտածումներուն հետ։

Անմիջապէս սեղան իջանք։ Իրիկունը անհամեմատ տարբերութիւն Բարիի սեղանատան պերճանքին ու կերակուրներուն հետ։ Հոս համեստ է ամէն ինչ, սեղանակից ունիմ Լեվանդինկին մը որուն ամուսինը հիւպատոս է։ Ամէն տարի Ծունաստան կ'երթայ իր ազգականները տեսնելու։ Զափազանց զուարթ ու կատակախօս

է, բայց ես չեմ սիրեր իր թիփը, կարծեմ քիչ մը հասարակ բան մը կայ իր շարժուձևերուն մէջ, բարձրաձայն կը խնդար ճաշիատեն ու ամէնուն գլուխները մեր կողմ կը դառնային։ կ'ըսէ թէ լի ու լի վճարուած ճամբորդութիւն մըն է ասիկա, ուստի ներկայացուած բոլոր կերակուրները պէտք է ուտել։ Կողովին մէջի պտուղները հատան ու յանձնարարից սպասաւորին քանի մը ջրոտ նարինջ տանիլ վեր իր գիշերադարանին քով։ Պիտի կրնա՞մ ազատիլ վաղը այս անհաճոյ սեղանակցէն։

Բարձրաստիճան կղերականը սեղանատուն չիջաւ, տարէց է ու հիւանդ երեւց աչքիս։ կարմրած այտեր ունի եւ իր գիրութիւնը բաւական յառաջացած։

Սենեակս ընդարձակ է, միայն մէկ անկողին եւ զարդարուն։ Ճամբորդները քիչ են. լաւագոյն սենեակները տրամադրելի՝ առանց որոնումներու եւ մանաւոր վճարման։

23 Յունիս

Այս առաւօտ կանուխ տեսանք հսկայ Վէսուվը ժամը 5ն էր ու մութը փարատած։ Ուրիշ ճամբորդութեան մը ատեն գիշեր մը ամբողջ մեր նաւը կեցած է Վէսուվի առջեւ։ Անոնք բայց մթին գիշեր մըն էր, Վէսուվի գագաթէն

մինչեւ ատորատը կրակէ հեղեղ մը կը հոսէր։ Հրդեհի այդ հոսանքը ինձի համար գուցէ այնքան առինքնող չըլլար, եթէ դպրոցական գրասեղաններուս յիշատակը շատ ատէպ չպատկերանար երեւակայութեանս առջեւ։ Աշխարհագրութեան ուսուցիչը, Գրիգոր Մարգարեան, նըկարագրած էր մեզի հրուանդաններու այս բոցաժայթք բորբոքումը եւ անոր աղէտքները իր առաջին շրջաններուն, այնպէս որ այդ գիշերը ապրած էի բոլորովին ուսուցչիս ձայնին ու նայուածքին ազդեցութեան ներքեւ։ Այս առաւօտ արշալոյսին առաջին ցոլքերուն հետ բարակ մուխ մը կը ծփար Վէսուվի գագաթէն, այս եղաւ տպաւորութիւնս եւ ես ալ միւս ճամբորդներուն պէս պահ դիտակը տարի աչքերուս։ Ցետոյ պատրաստուեցայ իջնելու Նաբոլի, ուր հասանք ժամը 6ին։

Գեղեցիկ է Սէնթ-Էլմի բլուրը՝ որուն վրայ Սէն-Մարթէնը, դղեակներ ու վիլլաներ։ Նաբոլի աղմկոտ է ու զուարթ։ Հասարակ ժողովուրդը՝ հաստ, պարարտ ու աղտոտ։ Սմէն կողմ տղաք անխնամ ձգուած վտռտցներու մէջ։ Այցելեցի Ազգային Թանգարանը, նշանաւոր մարմարիոններ Յունական ոսկեդարէն մնացած, 5րդ դարու գեղարուեստ ու Քամբէյի մոզայիքները։

Ճամբու ընթացքիս հանդիպեցայ մեր նաւէն երկու ուղեկիցներու, որոնցմէ մէկուն հետ արդէն շոգենաւին մէջ քանի անգամներ խօսած եմ։

Ան հօթանաւունի մօտ Ֆրանսուհի մըն է, բոլոր կեանքը իր մայրենի լեզուին դասախօսութեամբ զբաղած, հիմա քաշուած է գործէ ու ամսական մը կը ստանայ կառավարութենէն՝ իր առաջին ճամբորդութիւնն է. Ստամպուլ կ'երթայ տեսնելու աղջիկը, որուն ամուսինը համալսարանին առանձնաբուժական ճիւղին բրոֆէսէօր է: Այս վերջիններուն ահաւոր դժբախտութիւնն ունեցեր են քանի մը ամիս առաջ կորսնցնելու իրենց 18 տարեկան աղջիկը, հանբակառքի արկածի մը հետեւանքով:

Զափազանց բարեպաշտ կին մը, այս Ֆրանսուհին, օրուան մէջ քանի մը անգամներ կ'առանձնանայ համրիչ մը ձեռքին, խօսելու համար իր մեռած ամուսնոյն եւ Թոռնիկին հոգիներուն հետ: Կ'աղօթէ այնքան ջերմօրէն, որ մարդ ստիպուած կ'ըլլայ չմտածել շոգենաւին այն մասերուն ուր առանձնացած կ'ըլլայ ինքը: Ես չեմ գիտեր ինչո՞ւ միշտ կը խուսափիմ այս կնոջմէն ալ, հակառակ որ մեծ հետաքրքրութիւններ ունի զոհացնելիք իմ միջոցաւս իր այցելելիք քաղաքներու մասին, եւ մանաւանդ Ստամպուլի, որուն դիւթական նկարագրութիւնները կարդացեր է Բիէռ Լօթիի ուղեւորութեանց մէջ:

Այս կինը կը սիրէ խօսիլ կրօնական եւ հոգեկան այն մեծ յեղաշրջումի մասին, որ տեղի ունեցեր է իր մէջ, ամուսնոյն մահէն վերջ, իր

քրոջը թեւադրութեամբ ու ջանքերով։ Ինք, երբեմնի խոշոր անհատատը, դարձեր է այսօր հոգեպաշտ կրօնամոլ մը, որ չի կրնար անցրել օր մը առանց հաղորդուելու, ու ամէն առաւօտ շատ կանուխ կ'երթայ թէ Պատարագին մասնակցելու եւ հաղորդուելու։

Կը հարցնեմ իրեն՝ թէ ուրկէ՞ կ'առնէ հաղորդութիւնը։

— Ձեր եպիսկոպոսէն, կ'ըսէ նոյն բարձրատիճան եկեղեցականը, որ երկրորդ կարգին յէջն է, իր օրհնուած ձեռքերէն կ'առնեմ հաղորդութիւնս։

— Ի՞նչ լեզուով կ'աղօթէ, կը հարցնեմ իրեն։

— Նախ որ իր աղօթքը շշուկ մըն է, կ'ըսէ ինծի, չեմ գիտեր թէ ի՞նչ կ'ըսէ, բայց կը հետեւիմ իր երկիւղած երկրպագութիւններուն։ Քանի անգամներ իջայ վար այցելելու այս հեղինակաւոր երեւոյթով եկեղեցականին, բայց ոչ սրահին մէջ տեսայ զինքը եւ ոչ կամրջակին վրայ։ Եթէ Ֆրանսուհին չպատմէր ինծի կրօնական այս արարողութեանց մասին, պիտի խորհէի թէ այս եպիսկոպոսը շոգենաւին մեկնումէն ի վեր դուրս չէ ելած իր խցիկէն։

Խուսափումս Ֆրանսուհիէն ապարդիւն ճիգ մըն էր. ահա նորէն հանդիպեցայ Նարոլիի ճամբաներուն վրայ։ Կ'ուզէ այցելել Բոմբէի աւերակները. առանձին է, կ'աշխատի գտնել ուրիշ ընկերակիցներ, ինքնաշարժին գինը բաժնելու

համար անոնց մէջ։

— Ես այցելած եմ ուրիշ անգամներ, կ'ըսեմ իրեն։

— Կը խնդրեմ, կը պատասխանէ, մի՛ մերժէք գիս, լաւ է այս տեսակ պատմական վայրերու մէջ ընկերակիցներու հետ ըլլալ եւ յետոյ շոգենաւին մէջ կը խօսինք մեր տպաւորութիւններու մասին։

Ի՛նչ փորձանք, կը խորհիմ, եւ յետոյ խօսիլ իր տպաւորութեանց վրայ, կրօնաշունչ բացատրութիւններով, հոգեբանական իր ինքնատիպ ըմբռնումներովը... եթէ հաճելի բան մը կայ իր վրայ ֆրանսական լեզուն արտասանելու շեշտն ու ձայնն է։ Երբ քովս կու գայ իր տեսութիւնները պարզելու, որոնց եւ ոչ մէկուն կը հաւանիմ, երկայնաթոռիս վրայ նրազկոտ կը դիտեմ հեռաւոր ցամաքամասերը, եւ իր հրաշալի շեշտը ու առոգանութիւնը, երաժշտութեան մը պէս կը փայփայեն ականջներս։ Չեմ լսեր իր խօսքերը, որովհետեւ անծանօթ են ինձի իր տեսութիւնները, ինչպէս անծանօթ լեզուով երգուած երգ մը, որ միայն իր եղանակով կը գգուէ հոգիդ։

Վէսուվի ստորոտը՝ բայց միշտ քաղքին բարձունքներուն վրայ են պատմական այս աւերակները։ Արդէն մուտքին առջին այցելութեան շարք մը. կը մտնենք ներս, հրաշալի կոթողներ, ամֆին, Տիանի տաճարի աւերակները, Նէքթիւնը,

կանանց բաղնիքի հետքերէն մնացած մարմարիոններ, արձանագրութիւններ՝ մէջէ մէջ ճամբաներ, աւերակներ, աղէտէն քարացած մարմիններ, իրենց քունին մէջ յանկարծակիի եկած տղաք, կիներ, ապակեդարաններու մէջ: Այս բոլորը վերադարձ մըն է դէպի Յիսուսի 79 թուականէն վերջ պատահած Վէսուվի անհաւոր ժայթքումը: Ֆրանսուհին աղեկտուր հառաչանքներով կը դիմաւորէ առաջնորդին այս պատմական ցուցմունքները:

Անդին բաժին մը կայ, ուր միայն այրերու թոյլ տրուած է մտնել. մենք կիներս դուրսերը կը դիտենք, ուրիշ բաժիններու մէջ: Աւերակներու անվնաս կոյտերուն մէջէն ուղտափուշեր կըցցեն իրենց մանիշակագոյն ծաղիկները, վայրի խոտեր ու մանր ծաղիկներ ասդին անդին բաց մնացած հողերուն վրայ, կիզիչ սաստիկ արեւ մը. կէս օրի մօտ է ու ամէն մարդ կը նեղուի: Ֆրանսուհին կը ստիպէ պահ մը իր թեւը մըտնել, որովհետեւ լայն ընդարձակ արեւանոց մը բացած է մոխրագոյն կտաւէ: Հովանոցը խոշոր ատուր մը ծգեր է գետինը եւ ես արդէն կը հետեւիմ այդ ատուերին քայլ առ քայլ: Ոգեկոչում մը կ'ընէ եւ կ'ըսէ.

— Խեղճ ամուսի'նս, անոր յիշատակն է այս հովանոցը, հետս կը տանիմ Ստամպուլ, թոռնիկիս տալու համար, վերջապէս խեղճ սիրելիէն բան մը պէտք է մնար թոռնիկին:

Կը սթափիմ յանկարծ, եւրոպական հոգի

կը սթափիմ յանկարծ, եւրոպական հողի վրայ ենք, այս քանի՛ տարիներէ ի վեր մոռցեր եմ մեր բարքերը։ Անմիջապէս աչքիս առջեւ կը ներկայանան Ամերիկացի մեծ մայրիկը, անոր մեռած ամուսինը, եւ հովանոցը՝ որուն ծեւը անանգամ մոռցած է հիմա կինը։ Ֆրանսուհին կը ծռի եւ խոտեր, մանր ծաղիկներ կը ժողվէ գետնէն. Բոմբէյի աւերակներէն յիշատակ, ու քարի կտոր մը...։ Ես ալ կը քաղեմ քանի մը ծաղիկներ, որոնք ներփակ պիտի գտնես, եւ քեզի պիտի բերին իղձերս, որպէս զի շուտով ընես դուն ալ ճամբորդութիւն մը եւրոպական հողերուն վրայ, որոնց մասին այնքան հետաքրքրութիւններ ունիս, Թոռնիկս։

Շոգենաւ վերադարձանք ու կը գրեմ քեզի այս տողերը· կէս օրէն վերջ նորէն պիտի երթամ տեսնել զանազան յիշատակարաններ ու հնութիւններ։

Իրիկունը

Զափազանց յոգնած եմ իմ պտոյտներէս, թէեւ ինքնաշարժով այցելեցինք հետաքրքիր վայրերը, բայց միտքս ծանրացած է գեղարուեստական յիշատակարաններուն յաճախումէն։ Շատ է մէկ օրուան մէջ տեսնել դարերու կուտակած այս հրաշալիքները։ Կը փութամ աւարտելու օ-

բազմութիւնս, որովհետեւ Նաբոլիէ մեկնելէ առաջ, պէտք է ղրկատան յանձնեմ գիրս։

Սան-Մարթինոյի եկեղեցին որ հիմա թանգարանի վերածուած է, հրաշակերտ մըն է գեղարուեստական հնութեանց։ Զպիտի՛ ուզէիր, Սէմի՛ս, տեսնել Միքայէլ Անճէլոյի նկարները, ձօզէ Ռիպէռայի Ցիսուսի մահը, իրրեւ թէ անոնք ըլլային մեր տեսողութիւնները. առաջնորդնիս թութակի մը վարժութեամբ, կը յիշեցնէ ուշադրութիւն ընել Աստուածամօր՝ որ վըշտագին կը հակէ զաւկին մօտ եւ նկարին վրայ կը տեսնուին այտերուն վրայ, արցունքներուն թափիլը։ Եթէ օր մը պիտի հետեւիս նկարչական գեղարուեստին, որուն համար այդքան հակում ունիս այս տարիքիդ մէջ, Թոռնի՛կս, անպատճառ պէտք է շուտով գաս ուսումնասիրելու հին դպրոցը, որ հիմն ու խարիսխն է գեղագիտական ամէն ժամանակներու տեսական ուսումնասիրութեանց։

Կը բաժնուիմ թանգարանէն, բայց հոն եմ տակաւին մտքովս, հնութիւն կը հոտին բոլոր բաժանումները եւ այդ բոլորը իր խորհրդաւոր տատանումներովը, կը հետեւի ինծի Նաբոլիի շրջանակին մէջ՝ որուն եզերքէն շրջան մը կ'ընէ ինքնաշարժը։ Իսկապէս հրաշալի քաղաք մըն է Նաբոլին Միջերկրականի ափին։

Հիմա, Թոռնի՛կս, որ շոգենաւին ընթերցարանն եմ եւ կը գրեմ քեզի այս տողերը, կ'ար-

Ձեռ տակաւին մարմին կ'առնեն աչքերուս առջեւ Տօմինէ Մօրէլլիի Յիսուսի մարտիրոսացումը եւ Գալվէրը...։

Շոգենաւը քանի մը վայրկեանէն պիտի մեկնի, ու ծառան որ խոստացած էր նամակս վերջին պահուն թղթատարին յանձնել, արդէն կը ապասէ ինծի։ Համբոյրներ մեր տունին...։

24 Յունիս

Առաւօտուն անցանք Մեսինայի նեղուցէն. օրը կիրակի է. տակաւին խցիկէս դուրս ելած չէի, դրանը թեթեւ բախում մը. ապաստիին կարծեցի, սակայն պատասխանը երաժշտական հնչումով Ֆրանսուհիինն էր։ Պաշտօնական սեւ քօղ մը գլխուն, եկեր է իմացնել ինծի թէ առաւօտուն ընթերցասրահին մէջ պատարագ պիտի մատուցանէ արքազան ճամբորդը։ Արդէն պատրաստութիւն կը տեսնուի, ու գրադարանը խորանի վերածեր ու արքութիւններ դրեր են վրան։ նատարանները շարեր են կարգաւ, ու քոլոր քրիստոնեաները պիտի ներկայ ըլլան։ Կը տեսնես, թոռնի'կս թէ որքան զանազանութիւն կայ մեր ծովային կեանքին մէջ։ Ամէն անգամ Միջերկրականի վրայ գտնուած եմ պատարագի արարողութեանց:

Նոյնքան անգամներ անցած եմ Ատլան-

տեսանէն, բայց հոն աւելի շատ կը խորհին մարմնական եւ մարքի զբօսանքներու մասին։ Հին ճամբորդութիւններէս մէկուն մէջ պատահաբար արարողութիւնը խիստ յուզիչ եղած էր. որովհետեւ մայրապետներ ու վարդապետներ իրենց որքերով Իտալիա կ'երթային հաստատուիլ, ու կրօնական ներկայացուցիչներու ներկայութիւնը իրենց քօղերուն տակ խոնարհած աչքերով եւ հոգիով, թախծագին քաղցրութեամբ համակած էր մեր միտքերը։

Կը մտնեմ սրբավայրի վերածուած ընթերցասրահը սկիհ ու Աւետարան, ոսկեփայլ խաչ մը եւ երկու աշտանակներ, որոնց մէջ կը վառին զոյգ մը հաստ մոմեր։ Սրբազանը իր ոսկեճամուկ շուրջառին մէջ փաթաթուր բայց հոգիով խոնարհ, աղօթք կը մրմնջէ։ Ներկաները գրաւեր են նստարանները Ֆրանսուհին հիշդ առաջին նստարանին վրայ աւելի մօտ ըլլալու համար խորանին։ Ներկաները զանազան ազգէ ու դաւանանքէ, վատահ եմ որ բան մը չեն հասկնար արարողութեանց ձեւակերպութիւններէն, ամէն մարդ իր քթին տակէն աղօթք մը կը մրմնջէ, ու սրբազանին երկրպագութեանց հետ իրենք ալ կը խոնարհին ու երբ կը դառնայ ժողովուրդին օրհնութիւն ղրկելու իր մատներուն ծայրով ու կը մատուցանէ Սկիհի խորհուրդը, ամէն ձեռքերը կը խաչակնքեն։ Ֆրանսուհին հաղորդուեցաւ նորէն։ Արարողութիւնը շուտ աւարտեցաւ. մը-

մտադրած էի մօտենալ սրբազանին, հասկնալ ինքնութիւնը, խօսակից մը գտնելով միեւնոյն ատեն իմ մայրենի լեզուովս, սակայն իրեն ծառայող մարդ մը, շուտով պատարագի զգեստաւորումէն թեթեւցուց զինքը, եւ սրբազանը առանց շուրջը դիտելու, իջաւ ուղղակի սանդուխներէն դէպի իր յարկաբաժինը։ Ի՞նչ պէտք, սիրական թոռնի՛կս, հոս քեզի բանաստեղծութիւն ընելու, կ'ապրինք հոս գեղարուեստի ծոցին մէջ, բնական ու ինքնատիպ։ Իտալիոյ հանդարտ ափերը կը քերենք կ'անցնինք։ Մեղր կը հոսի երկինքէն. հեռուէն առագաստանաւեր իրենց թեւերը առած կը սահին, կը թռչին կապոյտ ջուրերուն վրայէն։ Տարիներով չէի տեսեր ես ո՛չ Ատլանտեանի եւ ո՛չ Հըտսընի վրայ թեւաւոր, նաւերը ի՜նչ անո՜ւշ երեւցաւ առաջին անգամ առագաստանաւին թռիչքը արեւամուտի հառագայթներէն բռնկած կայմովը. հեւք ու հուր կայ մթնոլորտին մէջ... քանի կը մօտենամ ծննդավայրիս, հոգիս կ'ողողուի երջանկութեան ալիքներով. ըլլայիք քովս մայրդ եւ դուն, երանաւէտ ներշնչարան մը պիտի ըլլայի ձեր երկուքին համար ալ։ Կարծես արդէն կը տեսնեմ Մարմարան, Իշխանաց կղզիները. կը տեսնեմ տունս... Սէ՛մի, կը տեսնեմ տունս... ո՞վ պիտի ողջագուրէ զիս անոր մուտքի սեմէն ներս... Սէմի՛ս. ո՞ւր կ'երթամ, ես, կը տեսնեմ տունս... բայց ո՞ւր են բացուած սիրելի

թեւերը, որ պիտի սեղմեն զիս իրենց կուրծքին վրայ...։ Տաններեք տարիներ, բոլոր սիրելիներս, չպիտի գտնեմ զանոնք իրենց անկիւններուն մէջ, պապիկդ մինակ պիտի գայ կորաքամակ գուցէ, առնելու համար զիս շոգենաւէն։

Մարսիլիայէն ասդին յաճախուած եմ այս խորհուրդներով, շատ մտեցեր եմ իրականութեան, բոլոր տաններեք տարիներու դէպքերը իմ ընտանեկան շրջանակիս մէջ, նամակներով հաղորդուած, գէշ երազներ ըլլային գուցէ, այնքան հեռու էի իմ տունէս... կ'երթամ հիմա շօշափել իրականութիւնները... Սէմի՛ս, ի՞նչ լաւ պիտի ըլլար եթէ քովս ըլլայիր մայրիկիդ հետ... ձգէ՛ որ տամ ինքզինքս հովուն, ձգէ՛ հիմա զիս որ ցրուեմ իմ խորհուրդներս, ի՞նչ աղուոր է Մաթաբանի հրուանդանին մուտքը։

25 Յունիս

Երէկ իրիկուն նաւուն եզերքը ապասեցի իր զուր տեսնելու համար Մաթաբանի ճգնաւորը։ Ուրիշ անգամներ շոգենաւը իր սուլիչով կ'ողջունէր ճգնաւորը եւ ան զանգակով մը կը պատասխանէր մեզի։ Ստուերի մը պէս անոր երկար մօրուքը եւ քուրջէ հագուստը իր զուր փնտռեցին աչքերս։ Ցետոյ բարձրացայ նաւապետին մօտ հարցնելու համար ճգնաւորի մա-

ալին, ըսաւ թէ քանի մը տարիէ ի վեր արդէն ան ալ մեռած էր։

Երեկոյ է, նստեր եմ երկայնաթոռիս կողքին. հրաշալիք մըն է այս ճամբորդութիւնը, սիրելի՛ս, պայծառ լուսին, երաժշտութիւնը առաջին կարգի ճամբորդներուն համար է, բայց երկրորդ կարգի ուղեւորները կ'օգտուին վերջիններէն աւելի. վարը՝ կամուրջին վրայ երիտասարդութիւնը կը պարէ, վերը՝ մեր կարգին վրայ երկու զոյգ կայ միայն։

Ճամբորդութեանց մէջ նկատած եմ որ միշտ երկրորդ կարգի անցորդները՝ աւելի շատ հաճոյքի եւ զբօսանքի միջոցներ կը ստեղծեն. գուցէ անոր համար որ հոն աւելի շատ բազմութիւն կ'ըլլայ։ Գոհ եմ այս իրիկուն՝ որ խըռնուում չկայ շուրջս, շոգենաւին ցուկին երկարած կը դիտեմ այն փառաւոր փրփուրէ տուռնը, որ կը փոէ իր ետեւ. լուսնին ճառագայթները կը բեկբեկին անոր մէջ. հրաշալի է, Սէմի՛ս, հրաշալի այս բոլորը։

26 Յունիս

Առաւօտեան վեցն է, Բիրէյի առջեւ խարխափ նետեց նաւը։ Արդէն արեւելք կը բուրէ. ծայն աղմուկ, խուճապ, մեքենայի գործը՝ մարդկային ճիգերուն յանձնուած է հոս տակաւին։ Կը զար-

մանաւանդ թէ այս նաւահանգստին մէջ ինչպէս գոյութիւն չունի էլեքտրական վերելակ, մարդկային ճիգերը կը սարսռին վաճառք ու կարասի իջեցնելու կամ հանելու համար շոգենաւին մէջէն։ Խեղճ ծերուկ նաւաստիներ, կախուած մոխրագոյն պեխեր, հինցած նաւակներ, թիակ կը գործածեն, ճիգ մը՝ օրապահիկ շահելու։ Տաբօրինակ մարդիկներ կը սպրդին շոգենաւէններս. աղտոտ են ու սխտոր կը հոտին։ Դրամ փոխելու պատրուակին տակ կը մօտենան, քանի մը տրրախմի շորթելու համար։ Ուլունք կը ծախեն, անհանգիստ ու նեղող յամառութիւններ բան մը տեղաւորելու համար. ոչնչութիւն մը գնեցի ազատելու համար բոլոր այս տաղտուկէն։ Թրշուառ երեւոյթով մայրապետներ կը մտնեն կ'ելլեն շոգենաւէս։ Աղքատ տղոց համար դրամ մուրալու ձեւով, գլխահակ ու ծեռքերնին երկարած կը մօտենան համբորդներուն։

Ամէն մարդ ելաւ շրջելու Յունաստանի մայրաքաղաքը։ Ֆրանսուհին նորէն խնդրեց միասին կատարելու այս պտոյտը։ Գացած եմ ուրիշ անգամներ. հետաքրքրութիւնս գոհացուցած կրկին ու կրկին զանազան համբորդութեանց առեն։ Աչքիս առջեւ կը բերեմ իր հառաչանքները, հեծկլտուքը, Ակրօբոլի աւերակներուն մէջ ընելիք պտոյտի պահերուն. այս կինը անցած, գացած, կործանած բաներու համէն աւաղելու նոյնպէս արտասուոր եղանակ մը ունի, որ իբ-

ըսէ թէ իր օրերու պատահած դէպքեր եղած ըլլային։ Շատ հաւանաբար տակաւին քանի մը ամիս առաջ իր արկածով մեռած թշուառ թոռնուհիին աղէտալի վախճաններն են որ այս արտայայտութեանց կը մղեն զինքը։

Գրեթէ բոլոր նաւը պարպուեցաւ, ես առանձին եմ եւ կը գրեմ տպաւորութիւններս։ Ձեմ տեսներ Սրբազան եկեղեցականը բայց այսօր ճամբորդներու տպագրուած անուանացանկին մէջ Բչուրեան Սրբազանի անունը նշմարեցի: Կը ցաւիմ որ անձամբ չեմ ճանչնար զինքը, այլ միայն վեհոգի եւ ազնուական անձնաւորութիւն մը ըլլալու մասին, կարդացած եմ օրաթերթերու մէջ. իմ անունս անցորդներու ցանկին մէջ չկայ որովհետեւ ամէնէն վերջի պահուն կրցած եմ գնել տոմսակս, երբ արդէն ճամբորդներու անունը տպագրուած է։

Որքան կը մօտենամ ծննդավայրիս, այնքան սէտքը կը զգամ վստահելի անձի մը. անոր հետ խօսելու համար զիս պաշարող հոգեկան անձկութիւններուս մասին։

Տարտանէլի նեղուցներու Ցանձնաժողովի Նախագահ Վասըֆ փաշա նստած է անկիւն մը եւ կը դիտէ Եիրէայի համայնապատկերը։ Մինչեւ այս պահուն խօսք մը փոխանակած չենք, կը մօտենամ իրեն, կը բացատրեմ թէ երկար ատեն բաժնուած եմ ծննդավայրէս ու դրամի փոփոխութեան ինչպէս կարգ մը ծեւակերպու-

թեանց մասին կը մտահոգուիմ։ Ազնուական անձնաւորութիւն մը, Վասըֆ փաշա կը հետաքրքրուի ու կը խոստանայ ամէն դիւրութիւն ընծայել ինծի, բայց կը հարցնէ։

— Ձեզի դիմաւորող մէկը չպի՞տի ըլլայ։ Պահ մը կը վարանիմ եւ յետոյ կը պատասխանեմ։

— Բաւական երկար բացակայութեանս շրջանին կորսնցուցած եմ ընտանիքիս կարեւոր անդամները. միայն ամուսինս կը մնայ, ան ալ տարէց է, ու գուցէ տարիներ վերջ զիս տեսնելու յուզումին մէջ, քաջութիւն ու կորով չունենայ գալու մինչեւ շոգենաւ։

Կը կրկնէ իր խոստումը սիրալիր ձեւով մը։ Այդ միջոցին կինը եւ աղջիկը՝ որ Ժընեւի դպրոցական դասընթացք մը աւարտած է ու ծնողքին հետ կը վերադառնայ Սթամպուլ, գլխարկ գլուխնին ու պատրաստ, կը միանան իրենց հօր ու կ'ելլեն ցամաք։

Ես պետք ունիմ սիրելի՛ս, առանձին մնալու իմ խոկումներուս հետ։ Այլեւս աւելի Ստամպուլ եմ մտքով ու սրտով՝ քան թէ Նիւ Եորք։ Տունս... Պապիկդ... ի՞նչպէս եւ որքա՞ն փոխուած պիտի գտնեմ այս բոլորը...։ Շատ անհանգիստ կ'ընեն զիս այս խորհրդածութիւնները։ Շոգենաւին կամուրջին վրայ կը պտտիմ, աղտոտ նաւակներ կը մօտենան, պտուղ բերած

են ծախելու համար շոգենաւին։ Ես կրճնած եզերքին՝ կը նայիմ պարապին... մղձաւանջներս կը մտրակեմ. անոնց թիակները կը մօտենան ու կը հեռանան աչքերէս, ինչո՞ւ այսքան ջղայնացած կը զգամ երէկուընէ իվեր, սիրտս կը քաքախէ անկանոն։ Մեկնէինք ժամ առաջ. գտնէի ինքզինքս Սթամպո՛ւլ, կամուրջին վրայ եւ յետոյ Պապի՛կդ ... տունս... ի՞նչպէս ալիտէ ողջագուրեմ այս բոլորը...։

Գիշերը

Շոգենաւը հիմա աւելի շատ անցորդ ունէր քան Մարսիլիաէն մեկնած պահուն։ Շատ բազմութիւն մտաւ Յունաստանէն։ Իրիկունը սրահը չէնշող էր։ Երիտասարդութիւն կար եւ ճշմարիտ պարահանդէսի երեւոյթը ունեցաւ պահ մը։ Քանի մը ժամէն Տարտանելէն պիտի անցնինք։ Ինծի այնպէս կը թուի թէ Մարմարայի մէջ ենք, ու դէպի Իշխանաց կղզիները կ'երթայ շոգենաւը։ Հանդարտ է ծովը եւ պայծառ լուսին կայ։ Ես նորէն ցուրկին վրայ եմ, իմ խորհրդածութիւններուս լեցուած. երջանիկ եմ...չեմ գիտեր. անկարելի է սահմանել զգացումներս... Անցնէր գիշերը եւ ողջունէինք առաւօտը, ժամը 6ին պիտի տեսնենք Սթամպուլը...

27, առաւօտուն կանուխ

Շատ քիչ կամ գրեթէ բնաւ չքնացայ գիշերը. Սէմմ՛ա, այսօր գրելու ուժ եւ արամադրութիւն չունիմ. այնքա՜ն խորունկ է յուզումս, ա՛յնպէս բորբոքած է հոգիս. ծեւքերս կը դողդղղան. երջանի՞կ եմ... չեմ գիտեր, սիրելիս, բոլոր գիշերը կը պառկէի ու յանկարծ կը ցատկէի անկողնէս, պատուհանիս առջեւ կը դիտէի մօտակայ ցամաքամասերը։ Ստամպուլ կ'երթամ, Սէմմ՛ա, Ստամպո՛ւլ... ծննդավա՛յրս, յիշատակավայրը... արդէն կարծես բոլորը կ'առնեմ հողերուն, ծաղիկներուն եւ եղեւիններուն... հիմա կ'ուզեմ որ երկարին այս ժամերը... թո՛ղ չի մօտենանք շուտով։ Շոգենաւը հակառակ իր ընթացքը դանդաղեցնելուն, նորէն արագութեամբ կ'ընթանանք։ Արշալոյս է, արեւը չէ ծագած տակաւին, բայց մանիշակագոյն քօղի մը ներքեւ, հեռուէն կ'ընդհմարեմ կարծես մինարէներու գագաթները... պատրանք մըն է գուցէ, որովհետեւ Ֆրանսուհին քովս է ու կը մրմնջէ։

— Ասոնա՛ծ իմ. բայց ես չեմ տեսներ քու տեսածներդ, եւ հողամասեր կը տ եսնեմ դեռ։ Եւ ուժով կը լարէ դիտակը։ Ես հոգւոյ ու երեւակայութեան աչքերով կը տեսնեմ լայնանիստ տեսարան մը, ոսկեզօծ գմբէթներով, ինչ վոյթըս՝ թէ Ֆրանսուհին հողամասեր կը նշմարէ

միայն: Ճարտնական դեսպանատան կցորդ մը եւ իր կինը կը մօտենան ինձի եւ անգղիերէն լեզուով տեղեկութիւններ կ'ուզեն իրենց տեսածներուն մասին, բայց իմ աչքերս պատրանքով լեցուեր են, կարելի չէ որ նոյն բաները տեսնենք:

— Հիմա՛, կ'ըսեմ, հիմա՛ պէտի տեսնէք մզկիթները իրենց նրբաձիգ մինարէներով, հիմա դուք ալ պիտի տեսնէք Ստամպուլը իր հրաշալիքներով:

Հարցումներով կ'ողողեն զիս, բայց կրնա՞մ պատմել իմ անձկութիւններս իրենց: Դիտակները վար չեն իյնար աչքերէն. բոլոր ճամբորդները հիմա նաւուն վրայ են. ու շոգենաւը թագուհիի մը պէս կ'ընթանայ իր փրփուրէ ընդարձակ տոռւնը փռած ետեւին...

Ծրանաւին խանդավառ աղաղակները կ'արձակէ որոնք յետոյ ողբերգութեան կը փոխուին: Տեսանք ահա լայնանիստ ու հրաշակերտ Ստամպուլը... աղո՜ւոր Ստամպուլը իր արեւուն առաջին ճառագայթները ինկան մզկիթներու գմբէթին եւ ոսկին կը շողշողայ անոնց վրայ. մինարէները շնչասպառ հեծկլտանքով մը կը ձգեն դէպի վեր իրենց նրբակերտ սիլուէթները... չկա՛յ սիրելի՛ս. չկա՛յ աշխարհի եւ ոչ մէկ կողմը Ստամպուլի փառայեղ մուտքին նմանած տեսարան մը... վարդագոյն ամպերու ծուէններ մզկիթներու գագաթին, լուսաշող մանուշակէ քօղ մը, նուրբ եւ թափանցիկ կը ծածանի այս բոլորին վրայ:

— Հրաշալի՛ք... ա՜հ... տեսէք հրաշալիքը,

կ'աղաղակէ Փրանսուհին, եւ յետոյ կ'աւելցնէ.
իմ Թոռնուհիս Թաղուած է Էյուպի բարձունք-
ներուն վրայ, կը հաճի՞ք, խնդրեմ ցոյց տալ ին-
ծի անոր հանգստավայրը... մատովս ցոյց կ'ու-
տամ հեռուն Ոսկեղջիւրի ետեւ եղած տարա-
ծութիւնը. կը հեկեկայ խեղճ մեծ մայրիկը, խո-
շոր Թաշկինակ մը կը տանի աչքերուն եւ կը
շարունակէ.

— Ո՜հ, Տիկին, հիմա երբ շոգենաւը մօտե-
նայ, ես ի՞նչպէս եւ ի՞նչ վիճակի մէջ պիտի
տեսնեմ իմ աղջիկս. եւ կը հեծկլտայ: Շատ լա-
ցաւ խեղճը։

Ես ալ չափազանց յուզուած եմ, բայց ար-
ցունք պիտի չԹափին իմ աչքերէս, որովհետեւ
խոստացած եմ քեզի որ պիտի չլամ...։

7 Յուլիս 1934

Բերա

Սիստեմ՜... Պամեա՜ վար, պամեա՜... քա-
լայեմ՜... սիմիտեմ՜... սի՜ստ աքըեօր քապաք-
տա՜ն... Զալը Փասուլեա՜... տոմաԹէ՜ս...

Ահա առաւօտեան ողջերգը՝ որոնց ձայնէն
կ'արԹըննամ շաբաԹէ մը ի վեր։ Ականջներս
չվարժուեցան տակաւին։ Մոռցեր էի այս բոլորը
խաժամուժ աղմուկ, բարի գալուստի այցելու-
Թիւններ, հրաւէրներ, բարեկամներ, անծանօԹ-

ներ, փոխանակուած կարօտներ, ուրախութեան անկեղծ շունչ մը երկար տարիներէ ի վեր զիւրար չտեսած բարեկամներու։ Լեզուս, խօսքս, շրթունքս ողողուած են մայրիկիդ եւ քու մասիդ տուած տեղեկութիւններուս անվերջանալի հարցումներ. միջոց չունիմ խորհելու ձեր մասին։ Շրթունքներս կը խօսին բայց միտքս լեցուն է տարբեր պատկերներով... ի՜նչ անուշ բան է տարիներ վերջ այցելութեան երթալ իր ծննդավայրին... հոս եմ ահա բայց կը տանջուիմ կարօտէս... այլ եւս չեմ հաւատար՝ թէ մեռեր են անոնք։ Ովկիանոս եւ ծովեր կտրել գալ մինչեւ հոս եւ չգտնել զանոնք...։ Անհամբերութիւններ ունիմ... երթանք կ'ըսեմ շարունակ Պապիկիդ.

— Երթա՞նք...

— Ո՞ւր...

— .... Տիկին Ա. Մաղաքեանին Տիկին Մ. Ամբատեանին, Տիկին Մ. Մանուկեանին, Հայկանուշ Մառքին, Պ. Գէորգ Թորգոմեանին... եւ վիրաւոր թռչունի մը պէս լարուած թեւերս կը ամբին յանկարծ... երթա՞նք... ո՞ւր...

Չեմ կրնար ըսել երթա՞նք մեր Սրբազան հօրեղբօրը Գնէլ Եպիսկոպոսին, երթա՞նք մօրաքրին, երթա՞նք տեսնել եղբայրս, քու միւս եղբայրդ, ո՞ւր երթանք, հողերո՞ւն, անոնք սեւ հողերուն տակ պառկեր են հիմա... ոչի՞նչ... չեմ խօսիր, չեմ արտայայտուիր, ես երբե՞ք չպիտի

կրնամ այցելութեան երթալ սիրելիի մը հողակոյտին։ Մարմինս թո՛ղ չունենայ հողակոյտ։ Պիտի այրէք իմ մարմինս երբ-ես մեռնիմ։ Սաւառնակ մը աճիւն, ուրիշ սաւառնակներու քով, մեռելներու չիշատակարանի մը պահարանին կղպանքին տակ. եւ երբե՛ք հողակոյտի մը ծանրութիւնը մարմնիս վրայ ...։

Ինչո՞ւ կտակ մը կ'ընեմ քեզի, թոռնի՛կս, երբ պէտք է պատմեմ իմ առաջին տպաւորութիւնս ծննդավայրէս ներս, հոս հասած օրս իսկ քարթ մը ձգեցի մայրիկիդ հասցէին։ Անկէ իվեր ժամանակ չեմ գտներ գրելու քեզի:

Քեր առաջին հետաքրքրութիւնը Պապիկիդ մասին խօսիլս պիտի ըլլայ, թէ ի՞նչպէս գտայ Պապիկը։

Շոգենաւը արդէն առաւօտեան 6ին ողջունած էր Ստամպուլի հեռանկարը, 7ին նաւահանգիստն էինք: Բոլոր անոնք որ Ստամպուլ պիտի իջնէին շոգենաւին բազրիքներուն կրթընած, կը վնտռէին զիրենք դիմաւորող սիրելիները։

Ես ի զուր կը շփեմ աչքերս, Պապիկդ չկայ, ուրեմն, կը խորհիմ, բոլոր կասկածներս ու վարանումներս ճիշդ էին, իր յուզումին սաստկութենէն չէ կրցեր գալ մինչեւ նաւահանգիստ:

Ֆրանսուհին կը ճանչնայ իր աղջիկը եւ աղեկտուր ողջոյններ կու տայ վերէն։ Ձաքոն դեսպանատան կցորդը զինքը դիմաւորողներ ունի,

ես յուսահատ կը նայիմ վարը բազմութեան, խուզարկու աչքերս կը փնտռեն դէպի հեռուները, քարափին եզերքէն եկողներուն մէջ, Պապիկդ չկայ։ Հո՞ն է արդեօք եւ չեմ ճանչնար, եւ գուցէ ինքն ալ չի ճանչնար զիս, փոխուա՞ծ ենք այսքան... Վասըֆ փաշա կը մօտենայ եւ կը հարցնէ թէ եկա՞ծ է ամուսինս։

— Չեմ տեսներ զինքը եկողներուն մէջ, կը պատասխանեմ յուսահատ, գուցէ Բրինքիբոյէն պիտի իջնէ, եւ առաջին շոգենաւը հասած չէ տակաւին կամուրջ։

Կը տեսնէ անձկութիւնս եւ կ'առաջարկէ իջնել նախաճաշի, որովհետեւ տակաւին պաշտօնական գործողութիւնները կատարուած չեն, ու ոչ ոք կրնայ բաժնուիլ շոգենաւէն։

Կ'իջնեմ ճաշարան, թէյ մը կ'առնեմ, բայց սիրտս վրդովուած է. ի՞նչ եղաւ Պապիկին։ Նախորդ վերադարձիս Սթամպուլ, տասներկու տարիներ առաջ, կայտառ եւ ուրախ վարչէն առնուն կու տար։ Ուշ տեսն հասեր էինք. ելեքտրական լոյսերուն տակ ճանչցեր էր զիս եւ մայրիկդ, Զարուհի՛, Ալի՛ս կը ծայնէր, ճիշդ այդ օրուան պէս կը կարծեմ լսել իր ծայնը. կը ապասեմ որ կանչէ զիս... սիրելի ծանր հիւանդի մը քով հակող մէկու մը կը նմանիմ, կը դողայ սիրտս. եթէ վեր ելնելուս նորէն չտեսնեմ պապիկը... շատ ընկճուած եմ, հոգիս վերն է, կամուրջին գլուխը, բայց ոտքերս կ'ընկրկին։

Քաջութի՛ւն կը խորհիմ. քաջ պէտք է ըլլամ ամէն հաւանականութեան առջեւ ու կ'ելլեմ վեր։ Ժամը հօթուկէան է. Պապիկդ վարը բազմութեան մէջն է. շուտով կը ճանչնանք զիրար, ձեռքի շարժումներով կը բարեւենք զիրար, համբոյր մը կը ղրկեմ իրեն, քիչ մը կբեր է հասակը, կը պօռայ որ գոյքերս իր վեր ղրկած բեռնակիրներուն յանձնեմ։ Զայնը կը դողդողայ, շատ յուզուած է։ Ահա բեռնակիրը, ձեռքը պապիկիդ գրով թուղթ մը. կ'իջնեմ վար ու ամէն ինչ կը յանձնեմ անոնց. վեր կ'ելլեմ նորէն. տակաւին նոր է սկսած վիզէյի գործողութիւնը։ Ես չեմ փութար իմ անցագրիս խնդիրը կարգադրելու, հիմա շփոթած կարկամած ձեւ մը ունիմ, ինձի այնպէս կը թուի՝ թէ պէտք է կրճնիմ բազրիքին եւ ժամերով նայիմ Պապիկին։ Չեմ գիտեր, շատ կը գանում ինձի համար, վայրկեան մը առաջ զայն ողջագուրելու երջանկութիւնը... ողջ տեսայ զինքը եւ կարող մինչեւ նաւահանգիստ գալու, այդ ուրախութիւնը կը բաւէ ինձի, ես որ ձեր մօտ եղած առենս, շատ անգամներ տեսիլքը կ'ունենայի հեռաձայնին մէջէն իր ձայնը լսելու...

— Օ՜հ, կ'ըսէի, ձեզի. եթէ հարկ ըլլայ հարիւր տոլար իսկ վճարել, անգամ մը հեռաձայնին մէջ լսելու համար պապիկին ձայնը...

Ահա պապիկդ ողջ առողջ վարը բազմութեան մէջ, կը տեսնեմ զինքը, անհամբեր է

ինք եւ կ'ուզէ որ վար իջնեմ ժամ առաջ։

Սեղանի մը առջեւ վիզիտի պաշտօնեայ մը եւ ուսուցիչներ անցագիրները կը քննեն։ Երկրորդ եւ երրորդ կարգի անցորդներ բոլորը վերնեն ու կը սպասեն իրենց կարգին։ Աթոռի մը վրայ նստած է Բչուրեան Սրբազան։ կը մօտենամ իրեն, առանց ինքզինքս ճանչցնելու, եւ կը հարցնեմ թէ ի՞նչ պէտք է ընել աւելի շուտ վար իջնելու համար։ Տեղ մը ցոյց կու տայ ինծի. կը սպրդիմ բազմութեան մէջէն։ Քարի ուսուցիչ մը կը տեսնէ փութկոտութիւնս, կ'օգնէ ինծի եւ պաշտօնեան կը քննէ անցագիրս։ Քանի մը հարցումներ կ'ընէ, յետոյ ուսուցիչի մը կը յանձնէ թուղթս եւ զիս, եւ կ'իջնենք սանդուխներէն վար։

Այլ ընդ այլոյ պատմութիւններ, սուտ յեղափոխականներ կան Թուրք կառավարութեան իր հպատակները ներս ընդունելու շուրջ. ճիշդ ատոր համար կը խորհիմ, ո՞ւր կը տանի զիս այս ուսուցիչը, կը հարցնեմ իրեն.

— Ո՞ւր կ'երթանք։

— Սալօն, կը պատասխանէ։

Սիրտս կը թրթռայ. ի՞նչ է սալօնը, կ'ապրիորդէ պզտիկ սենեակ մը, անցագիրս կը յանձնէ գրասեղանին առջեւ նստած պաշտօնէի մը եւ կ'ըսէ.

— Կրնաք երթալ հիմա։

— Ազա՞տ եմ։

— Այո՛, գացէք որ գոյքերնիդ քննեն մաքսատան պաշտօնեաները, ծեր անցագիրը կը ղըրկենք մենք։

Չեմ հաւատար ականջներուս, այսքա՛ն սիրալիր եւ ազնիւ ընդունելութիւն, ուրեմն սո՛ւտ են բոլոր մղձաւանջային յերիւրանքները, որոնցմով լեցուցեր էին մեր երեւակայութիւնը։

Սրտագին կ'ողջագուրեմ պապիկը որ դրան քով ինծի կ'սպասէր. քար կտրած են աչքերս, քանի մը բարեկամներու ձեռքերը կը սեղմեմ։ Կը քննեն սնտուկներս, յետոյ սենեակ մը կ'առաջնորդեն՝ ուր պաշտօնեայ կին մը քննութիւններ կ'ընէ իմ վրաս:

— Այնքան համարձակ է՝ որ անկարելի է կասկածիլ թէ բան մը կրնայ ունենալ, կ'ըսէ իր ընկերուհիին. ազնուական տիկինի մը կը նմանի:

Ինքնաշարժ մը կը նստինք ու կ'երթանք բարեկամ տուն մը։ Մեր տունը Բրինքլիօ թափուր է իր բնակիչներէն... օտար վարձակալներ կը մնան հոն ամառուան համար։ Լաւ է որ այսպէս եղած է. այսքան յուզում մէկ օրուան մէջ շատ պիտի ըլլար իմ տարիքիս համար։ Պէտք է հետզհետէ վարժուիմ տանս անկիւնները պարապ գտնելու գաղափարին... ինծի համար դժուար պիտի ըլլար անմիջապէս գրաւել սիրելիներուն տեղերը...։

Հիմա կան բարեկամներ, սիրալիր ընդունելութիւններ, ազգային մարմիններու կողմէ

եղած հրաւէրներ, այնքան խճողուած է կեանքս եւ այնքան զբաղուած, որ կարծես ժամանակ չեմ գտներ անդրադառնալու իրականութեանց վրայ, որոնք ուղղակի սրտիս հետ կապ ունին։

Տուն հասնելուս արդէն քարթ մը ստացայ ձեզմէ։ Գրած էիք որ ազնիւ ու պատուական բարեկամ ընտանիք մը, առանձին չձգելու համար զձեզ քանի մը օր, Բարիին մեկնելէն վերջ, մայրիկդ եւ քեզ իրենց տունը հրաւիրեր է հայլրցս, եւ ձեր նաւուն մէջէն տեսեր էք մեր հսկայ շոգենաւը որ կը հեռանայ. այդ առթիւ կէս զբուարթ եւ կէս տխուր խորհրդածութիւններ էիք ըրեր։

Պէտք է համբերել սիրելի զաւակներս, շուտով պիտի անցնին բաժանման այս ծանր օրերը։

Սիրալիր Համբոյրներով

ՄԵԾ ՄԱՅՐԻԿԴ

1934 Հոկտ. 26

Մեծ Կղզի

Սիրելի թոռնիկս

Մեր տո՛ւնը... *անկէ կը գրեմ քեզի. Աչմիս-երէկ փոխադրուեցանք հոն պապիկիդ հետ:* **Մեր տունը** *պարապ է... կը բարձրանամ մուտքի սանդուխներէն, մարդ չկայ տանը դրան առջեւ... սիրելի թեւեր չկան բացուելու համար դէպի ինծի: Սրտաբեկ կը մտնեմ ներս, սեղանատունը, ընդունելութեան սրահը, մառանները, խոհանոցը...:*

Մեր հնամենի աղախինը՝ մոխիր ցանելու տեղ տասներկու տարիներէ ի վեր ընտանիքին անդարմանելի քայքայման վրայ, կը հովհարէ կրակը աներեւակայելի մահասարսուռ պատկերներով: Գլխահակ կը դիտեմ շուրջս, ամէն բան իր տեղն է, մօրաքոյրին անկիւնը, մօքարին բազկաթոռը, անոնք հինցեր են թէեւ, բայց տակաւին զիս ընդունելու վիճակի մէջ: Կը դիտեմ պատերը, ոսկեզօծ շրջանակներու մէ-

ջէն մեծ մօրս, մօրս, հօրս, բոլոր իմ սիրելի հարազատներուս պատկերները, այս ամէնը անդրաշխարհային ցրտութեամբ մը կ'ողջագուրեն զիս: Տխուր է ու մահասարսուռ մեր տունը, անհանգիստ եմ, հիւանդ եմ պարզապէս:

Պապիկդ առջևէն ու ես իրեն հետեւելով կը բարձրանանք երկրորդ յարկը, գլուխս այսքան վար ծռած չէր, ծա՛նր եմ ծա՛նր... յիշատակները այսքան ծանր կրնա՞ն կշռել ուսերուն վրայ: Կը թոթուեմ թեւերս, ազատ են, բեռ չը կայ անոնց վրայ, բայց ծա՛նր եմ ծա՛նր...: Մօրաքրոջս սենեակները... իմ պատուական, իմ անսահման մայրս կանուխ կորսնցուցի, բայց մօրաքրոջս երկրորդ եւ թանկագին մայր մը եղաւ ինծի համար... մօրա՛րը... անոր մասին գրեցի արդէն: Նոյն ձեւով ու նոյն դիրքով կը մնան իրենց անկողինները, բազմոցները, զարդասեղանները, հագուստի պահարանները, կը բանամ դարակները... պարա՛պ են... պարա՛պ... անոնք պարապ են բայց սիրտս լեցուն, պիտի լամ, քարացեր են աչքերը... թեթեւնալ կ'ուզէ հոգիս... թռիչքս սահմանափակուեր է մեր տունին չորս պատերուն մէջ:

— Եկո՛ւ, կ'ըսէ պապիկդ, ելնենք նոր յարկաբաժինը:

Չեմ խօսիր բայց ոտքերս կը կթոտին, բառչկայ շրթունքներուս վրայ, ծանր, մռայեղ կը

հետեւիմ պապիկիդ նոր յարկաբաժինը... վերը գեղեցիկ սրահի մը շուրջ սենեակներ, ապակեդուռներ՝ որոնցմէ ներս կը խուժէ կարծես Մարմարան: Այս բաժինը անծանօթ է ինծի իր կարասիներով: Բայց գիրքե՞րը... ո՞ւր են վաւառաւոր հաւաքածոները «Բիւզանդիոն»ի «Արեւելք»ի բոլոր օրաթերթերու զանազան հանդէսներու, կազմուած, բրգածեւ մինչեւ ծեղունները բարձրացած... եւ յետոյ գրադարանը լեցուն գրքերով, Ֆրանսացի լաւագոյն վիպագիրներու հաւաքածուներով...:

Պապիկդ կը բանայ քովնտի դուռ մը, եւ ահա գրքերու սենեակը... բայց գրքերէն առաջ պատերուն վրայէն կ'ողջունեն զիս նորէն ընտանիքին բոլոր մեռած անդամներուն բնական մեծութեամբ պատկերները. թանկարժէք շրջանակներու մէջ... ես հոս չեմ կրնար եւ մանաւանդ չեմ ուզեր պատմել քեզի, անուշիկ Թոռնի՛կս, թէ ի՛նչ եղայ այդ պահուն... միայն՝ թէ.

— Ի՞նչ է աս, կ'ողոքեմ պապիկիդ, ի՞նչ է այս ընտանեկան յիշատակարանը, ո՞վ մեծցուց, ո՞վ դրաւ ասոնք քով քովի պատերուն վրայ...:

— Մօքարը, ըսաւ, երբ դուք մեկնեցաք, եւ տունը մնաց գրեթէ առանց բնակիչի... այսպէս խոշորցնել տուաւ ընտանիքին բոլոր մեռած անդամներուն պատկերները եւ գրքերու սենեակը զարդարեց անոնցմով:

— Եւ դո՞ւն... ի՞նչու պահեցիր զանոնք այս

վիճակին մէջ. չէ՞ր գիտեր որ սիրտս պիտի խորտակուէր, ու գերեզմանատան մը մէջ պիտի գտնէի ես ինքզինքս այս անդրշիրիմեան ցուրտ ակնարկներուն ներքեւ...

— Խորհեցայ որ... խորհեցայ որ... աղէկ ու սիրելի բան մը ըրած պիտի ըլլամ քեզի։

Աչքերս կը գոցեմ, կը նստիմ աթոռի մը վրայ եւ կը սկսիմ հեծկլտալ... ես այդ ամէն սիրականներուն լուսաւոր եւ կենդանի ժպիտը պահեմ իմ սրտիս եւ յիշատակներուս խորքին մէջ։ Անոնք իրենց զանազան երջանիկ ժամանակաշրջաններուն ուրախութիւններով կը խօսին հետս, երբ առանձին եմ ու յաճախուած իրենց հին ապրումներով։ Ես անոնց հետ կ'ապրիմ, իրենց լաւագոյն օրերուն կենսունակ փթթումին մէջ, շատ անգամներ խօսելով ու նոյն իսկ խորհրդածելով անոնց հետ, իբրեւ թէ հեռո՛ւ աշխարհներ մնկնած ըլլային եւ երանաւէտ վերադարձի մը պահուն, իրենց անմոռանալի դէմքերը դիմաւորէին զիս։ Բայց այսպէս. բոլորը միասին...չոր ու պաղ թուղթերու վրայ, լուսանկարուելու իրենց բռնազբօսիկ մէկ պահուն, որ արդէն բնաւ իրենց անհատականութեան մասին ո եւ է գաղափար չեն տար ինծի։ Այս բոլորը գերեզմանական ցրտութիւն ունին եւ ես մեռելներու այցելութեան չեմ կրնար երթալ...։

Թոռնիկս... իմին աւուշ սիրտս, ինչպէս սովոր էք ըսել դուք ամերիկացիքդ ձեր սիրելի-

ներուն, ուրեմն, Անուշ սէրս, ես երէկ շատ արտասուեցի, հակառակ խոստումիս որ պիտի չլամ... Յուզումս սաստիկ եղաւ, կայծակի արագութեամբ, մանկութենէս մինչեւ այս պահս, իրենց ամէնէն սուր եւ հոգեպարար պահերով, ելեքտրական հոսանքի մը պէս զգետնեցին զիս...։

— Վար իջնենք, ըսի Պապիկիդ, քաջութիւն չունիմ ալ շուրջս դիտելու. կ՚աղաչեմ որ վաղը վերցնել տաս բոլոր այս պատկերները պատին վրայէն եւ պահես տեղ մը եւ ալ չկըրնամ տեսնել զանոնք։

Հիմա զբաղած եմ պզտիկ կարգադրութիւններով, հոս պիտի բնակիմ ձմեռը, պէտք է կեանք ու կենդանութիւն տալ տունին։ Աշունը կարմրցուցեր է արդէն պարտէզին տերեւները. հիանալի սպիտակ ու ոժգոյն կարմիր վարդեր կը ողողեն տանը պատերն ի վեր ու փեղկերու կողքին: Գոյնզգոյն քրիզանդէմներ ու զանազան աշունի ծաղիկներ. պզտիկ փունջեր շինեցի եւ ծաղկամանները լեցուցի անոնցմով. պատերուն վրայ դրի մայրիկիդ եւ քու զանազան ձեւերով լուսանկարները։ Սեղանատունը ճիշդ դիմացս էք դուք ալ ճաշի պահերուս, մայրիկդ իր անուշիկ ու լուսարձակ ժպիտովը եւ դուն միշտ երիտասարդ երեւնալու ճիգովդ լուսանկարիդ մէջ։ Նիւ Եորքի ԱԵsտռԵերու Ասուեդ եւ Սար-տիԵեայի քաղարիկդ իր արիւնած ծաղիկով, նը-

կարներդ, ննջարանիս պատերուն վրայ եւ հիմա, սիրուն շրջանակներու մէջ։ Նիւ Եորքի բարեկամներու լուսանկարներ նոյնպէս շրջապատեցին զիս. անշուշտ թէ սիրելի մեռնողներուն պզտիկ պատկերներն ալ հոն են, եւ այս բոլորը իրար խառնուած, կը բարեխառնէ սենեակներուն թախծոտ առանձնութիւնը։

Տունը առանց տիրոջ եւ վանդակներն ալ առանց թռչունի մնացեր են։ Մառանին մէկ անկիւնը դիզուած կը գտնեմ մեծ ու պզտիկ վանդակները։ Մեծը՝ որուն մէջ ծիրանի գոյներով ոսկեզօծուած թութակը, ամէնուս հետ կը խօսի, ու մեզմէ ոմանց, բայց մանաւանդ մայրիկիդ անունը կու տար յաւուրկ կերպով։ Հիմա յիշելու ես որ մօքարին մեռնելէն վերջ, անոր մասին ալ գրած էր պապիկդ։ Մօրաքոյրն ալ սիրահար էր իր եղբօրը պէս քանարիկներու, անոնք ալ բոլորը մեռեր են, ու թափուր մնացեր են վանդակները։ Պարտէզին անկիւնը հաւնոցն ալ ու աջին աղաւնեատունը թափուր են բոլորովին, ասոնք բոլորը լեցնելու է քնաւկիչներով, ծայն ու աղմուկ պէտք է տունին մէջ։ Դուն սիրելիս, դուն մայրիկիդ հետ պիտի գրաւէիք այս բոլորին տեղ, ես ո՛րքան բան կը պարտիմ ձեր գոյութեան։

Երէկուընէ ի վեր սակայն փոխուեցաւ տրապաւորութիւններս. հետզհետէ կը վարժուիմ ամէնէն տխուր յիշատակներուն։ Երբեմն Հայտար

փաշայի անգլիական գերեզմանատանը պահապանը՝ իր ընտանիքով կը բնակէր պարտէզին անկիւնը սիրուն տնակի մը մէջ։ Այր, կին ու երեք աղջիկներ էին անոնք. սիրուն եւ արշալոյսի պէս պայծառ, զուարթ դէմքերով։ Իմ դեռատի երեւակայութեանս վրայ շատ տխուր կը ճնշէր այս երիտասարդ ընտանիքին կենակցութիւնը մեռելներու հոգիին հետ։ Այսօր կ'ըմբռնեմ անոնց հոգեկան վիճակը, վարժութիւնը մեծ դեր կը կատարէ, ես ալ պէտք է համակերպիմ եւ վարժուիմ։ Նորէն սկսելու է իմ կեանքս։ Այսօր կղզիի շրջանը ըրի քալելով։ Շատ աղուոր է։ Դպրոցները բացուեցան եւ կղզիի հիւրերը քաղաք իջան։ Հարաւը սկսաւ փչել, ծովը ալեկոծ է գրեթէ միշտ։ բայց կղզին կախարդիչ գեղեցկութիւն մը ունի մանաւանդ աշնան։ Ցախերու ծաղիկները մանիշակագոյն ներկեր են բոլոր բարձունքները, մացառներու թաւուտին տալով իրենց երանգներուն փափկութիւնը։ Ամէն ինչ ստուերներ կը ձգէ շուրջը, ես կը սիրեմ ըստուերներու խորհուրդը։ Երէկ անձրեւեց ու եղեւենիները վարդի ջուր կը բուրէին ամբողջ Քրիստոսի բարձունքին վրայ։

Կղզիի բնիկ ժողովուրդի տօնի օրն է այսօր աշնանամուտ. գիւղին աղջիկները իրենց տօնական զգեստներով ուխտի կ'ելլեն դէպի Այի Եօրկի։ Տղաքն ալ հոն են, իրենց քրքիչները արձագանգ կուտան լեռ ու դաշտ։ Կողովներ ու-

նին կախուած իրենց թեւերէն, որոնց եզերքէն ծիրանի հագած լեռներու վայրի այծ պտուղները կը ծիծաղին։ Էրան կողին շուրջ պար են բոլորեր մէկ մասը եւ խուովիչ նազանքներով աղջիկ ու տղայ իրենց կեանքին ապագայ ընկերը կ'որոշեն։ Այսօր Յոյներու ուխտ օրն է. Այլ եօրկին կը կատարէ ամէնուն բաղձանքները։ Ամուսին պիտի տայ աղջիկներուն. աւողջութիւն հիւանդներուն։ Պիտի կատարէ փափաքները գաղտնի ու յայտնի բոլոր խընդրարկուներուն։ Տարէց անծանօթ կնոջ մը հետ խօսեցայ։ Օդանաւային վիճակահանութեան տոմսակ մըն է գներ, եւ ուխտի կ'երթայ որպէսզի յառաջիկայ ամսուն առաջնութիւնը շահի...։

Գիտես, սիրելի Թոռնի'կս, որ ես շուտով կը տպաւորուիմ արտաքին ազդեցութիւններէ, այս բոլորը դիտեցի այսօր, եւ երբ մեր տունը վերադարձայ երեկոյին, եւ մտայ ճաշասրահը՝ ուր մայրիկիդ եւ քու ժպիտդ զիս ողջագուրեցին ծաղկամաններուն մէջ բացուած հրաշագեղ վարդի բոյրերուն հետ. ուրախ էի արդէն. եւ նորէն ձեզի վերադառնալու եւ ձեզի հետ ապրելու յոյսերով ոգեղուած։ Առա՛ջ, դէպի առա՛ջ, դէպի հետ նայիլը կը ջլատէ ուժերը։ Դուն իմ կեանքս յոյսին եւ աղուոր հաւատիքներուն առաջնորդող մագնիսն ես։ անոր համար կը հետեւիմ քեզի։

1 Նոյեմ. 1934

Բրիճիթօ

Իմ անուշիկ թոռնիկս

Երէկ իրիկուն ստացայ Հոկտ. 6 թուակիրդ։ Այդ ո՛րքան քաղցր խօսքեր ու անձկոտ կարօտներ դրկեր ես նորէն ինծի։ Դուն շատ պզտիկ ես տակաւին այդպէս ծանր զգալու մեծ մայրիկի մը հեռաւորութիւնը եւ այդ բացակայութենէն այդչափ ազդուելու համար։

Կը խորհիմ որ մայրիկիդ արտագնումներէն է որ կը տարուիս. գրեցի իրեն որ քիչ մը պակաս խօսի այլեւս իմ մասիս քեզի հետ։ Մինչեւ քեզմէ բաժնուած օրս մանկական շողշողուն անգիտակցութենէդ կ'օգտուէի, ու կը ջանայի, կը հարկադրէի ինքզինքս քեզի նմանելու, հիմա ելեր յանկարծ մեծ տղու մը զգացումներով ողողեր ես նամակդ։

Բու մասիդ խորհիլը, ինծի համար նորէն մանկանալ կը նշանակէ, անոր համար է՝ որ դուն միշտ միտքս կուգաս քու մանկական խա-

ղերովդ, արեւով ու լոյսով արբեցած ու ցնծութեամբ լեցուն շարժումներովդ. անշէջ կրակ մըն էիր դուն, որ ջերմութեանդ մէջ կը հալեցնէիր ժամանակին կուտակած բոլոր դառնութեան խաւերը իմ մէջս: Չէի կրնար ըլլալ խոժոռ, յոգնած կամ ծանրախոհ, ժպիտ մը անմիջապէս դէմքիս վրայ, որովհետեւ քու յամառ ջանքերովդ կը խանգարէիր իմ մտածումներուս ընթացքը: Ես կը հասկնայի թէ իմ խոհերովս երբ մոռնայի, օտարական մը պիտի դառնայի քեզի համար: Կը խորհիմ սակայն որ վերադարձին աւելի շուտով պիտի հասկնանք զիրար, որովհետեւ դուն բնականօրէն քիչ մը աւելի մօտեցած պիտի ըլլաս ինծի. կեանքին իրադարձութեանց հետ դէմ առ դէմ գալով ամէն օր:

Թոռնիկս քանի մը ժամ առաջ օգտուելով աշնանավերջի, հնշտալից երեկոյէն, որ հազուագիւտ չէ մեր կղզիին համար, ծովափ իջայ, իմ առանձին պտոյտս ընելու Տէպարֆասէրեն մինչեւ Բլաթանայի երկայնքը:

Գարնան երեկոները իսկ հազուագիւտօրէն կրնան ունենալ իրենց մէջ այնքան մեղր ու քաղցրութիւն: Խոկումներուս մէջ քեզմով յաճախուած էի, ու թեթեւ քայլերով կարծես մինչեւ Նիւ Եորք էի հասեր, մեր յարկաբաժինը. քու սենեակդ, խաղալիքներդ, բրչըններդ, գիրքերդ եւ դուն, իմ ազուոր թոռնիկս կայծակէ աչքերովդ: Սթափեցայ յանկարծ, արդէն հասեր

էի ծովափը. ճիշտ տակը կը գտնուէի այն տախտակին, որ բարձրացած է ծովի մը վրայ։ Ելեքտրական լոյսերով՝ տախտակին վրայ կը շեշտուի, նաւու խարիսխ մը։ Աւազուտ է ծովափին այս մասը եւ քանի մը նաւակներ ջուրէն քաշուած իրիկուան առանձնութեան մէջ, միշտ ինձի տարաշխարհիկ հրապոյրներու պատրանքը կու տան։ Հոդ կարծես ես ալ իմ պատանութեան օրերս կ'ապրիմ. այն օրերը՝ ուր առաջին անգամ ըլլալով կարդացեր եմ Լամարթինի կրթացիէլլան, եւ զոր դուն եւ քու սերունդդ պիտի չկարդաք երբե՛ք։ Դուք երջանիկ սերունդ. նոր ժամանակաշրջանի գործնական սերունդ. Նոր Աշխարհի առոյգ եւ իրատես ծնունդներ։ Ձեզի համար չեն հիւանդագին զգացումները, եւ վստահ եմ որ երբ օր մը ի վիճակի ըլլաք, լիօրէն ուսումնասիրելու 19րդ դարու ռոմանդիք գրականութիւնը, զարմացած պիտի չհասկնաք թէ ի՞նչու վէրթէր անձնասպան կ'ըլլայ Շարլօթին համար, եւ Կրացիէլլա կը հիւծի եւ կը ըսպառի լճին ափերուն վրայ սրտէն զարնուած եւ թէ ինչպէ՞ս այդ կարգի գեղեցիկ վէպերը՝ խոբապէս ազդած ըլլալով իրենց շրջանի երիտասարդ հոգիներուն. ջնացած են ապրիլ եւ հեռեւիլ կէօթէյի եւ Լամարթինի հերոսներուն։

Ձեր սրտերը սէրով շաղախուած առեն, միտքերը ողողած կ'ըլլան նաեւ գիտութեան լոյսով. դո՛ւք, մանաւանդ Ամերիկայի նոր սե-

րունդ, կերտուած էք առողջ գաղափարներով միջավայրի եւ ըմբռնումներու ազդեցութեան ներքեւ. այնքան զօրաւոր է այդ ազդեցութիւնը, որ նոյն իսկ չի ճանչնար սերունդներու մէջէն խոշոր խոշոր հակումները, կը խորտակէ ու կը տապալէ անոնց հարկադրած ազդեցութիւնները: Եանքիներու այդ աշխարհին մէջ թոռնի՛կս, ուր ծնար եւ մեծցար դուն, մօտէն ուսումնասիրեցի որ հոն ծնած նոր սերունդը եղեռնակայ չէ անդիմադրելի բնազդներու եւ առհասարական հակումներու. ինչպէս հին Աշխարհներու մէջ, եւ հոդ դուրս կու գայ բոլորովին նոր սերունդ մը զինուած ինքնավստահ ու ծառներեց կարողութիւններով: Մեզի համար մեծ նշանակութիւն չունին անցեալը եւ անոր ծգած փառքերը: Հոդ մարդը իր անհատականութեան հաւատքը ունի. եւ իր բոլոր ապագան կը կերտէ հիմնուած իր սեփական ուժին ու կարողութեան: Հոդ երիտասարդութիւնը կը զօրացնէ իր դնդերները՝ ոչ անոր համար միայն որ առողջութեան կը բաղձայ. այլ մանաւանդ անոր համար որ տենչանքն ունի առողջ մարմնոյն մէջ պահելու առողջ միտքը:

Երբ գրել կը սկսիմ քեզի թոռնի՛կս, այնքան զեղուն կ'ըլլան երեւակայութիւնս ու միտքս, որ երբեմն թէ նստած ըլլայինք դէմ առ դէմ, ու խօսէինք քեզի հետ անաչառօրէն, եւ որովհետեւ հիմա հեռու ես ինծմէ, ու պատանի ես

դարձեր արդէն, կարծես կրնամ խօսիլ ամէն բաներու մասին, որոնցմով իմ հոգիս կը տարուի։ Ուրեմն նորէն դառնամ իմ ազտիկ պատմութեանս՝ որով անշուշտ աւելի կը հետաքրքրքրուիս, քան թէ խորհրդածութիւններով՝ որոնք աւելի ուշ պիտի շահագրգռեն զքեզ։

Այսպէս ուրեմն աւազներուն վրայ քաշուած այս երկու ծկնորսի նաւերուն մէջ մանկական զուարթ գեղգեղանքներ լսեցի իրիկուան այդ յառաջացած պահուն, աւելի որոշ դիտելով շուրջս. բարձրացող լուսնին եւ երկնքական լոյսին մէջ, նշմարեցի զոյգ մը թուխ գլուխներ որ կը շարժէին եւ որոնք հազիւ նաւուն եզերքէն մատնաչափ մը բարձր էին. մօտեցայ ու տեսայ 8—10 տարեկան մանչուկ մը եւ աղջնակ մը, երկուքն ալ նստած իրարու կից զատ զատ նաւերու յատակը, նատարաններուն իրենց գրասեղան գործածելով, թուղթ, գրիչ ու գիրք ձեռքերնին, ապահով կը պատրաստէին իրենց յաջորդ օրուան դասերը։

Սիրելի՛ս, աշխատութիւնը երբեք այսքան հրապուրիչ երեւցած չէր աչքերուս, գուրգուրանքով մօտեցայ տղոց, շատ դիւրին է մանուկներու հետ բարեկամանալ, անոնք արդէն հին ծանօթի մը պէս ընդունեցին զիս։ Հիմա չեմ յիշեր թէ ո՛վ եղաւ առաջին հարցում ընողը. բայց աղջնակը մատին ծայրով ցոյց տուաւ ինծի մօտակայ խրճիթը, որուն հինցած ու սեւ

տախտակներուն եզերքներէն բաղեղի մը աշնանային կարմրօրակ տերեւները լուանի արծաթին տակ կը սարսռային:

Պզտիկ տունկ մը, բացուած ծաղիկ մը տընակի մը պատուհանին առջեւ, կարծես կ'ամոքէ ներսի աղքատութիւնը: Աչքերուս հրապուրիչ երեւաց ձկնորսին տնակը՝ աշնան կարմրած տերեւներուն ներքեւ:

—Աղուոր է ձեր տունը, ըսի, յունարէն, գեղեցիկ տերեւներով զարդարուած է ճակատը եւ կողքը:

—Այո՛ ըսաւ, մեր տունը մեծ չէ, իմ անուշ տէկինս, բայց մայրիկս շատ կը սիրէ այս տունը. անցեալ տարի պապային պզտիկ խնայողութիւններովը գնեցինք:

Այս տասը տարեկան աղջնակը օրիորդիկ մըն էր արդէն, որ սկսեր էր շաղակրատել ու պատրաստ էր պատմել իրենց տան բոլոր ներքին անց ու դարձերը, ինչպէս բոլոր այն պզտիկ աղջիկները, որ ուղղակի ազդուած են իրենց ընտանեկան միջավայրէն, ստիպուած ըլլալով ապրիլ երկու սեռեակներու սահմանափակ շրջանակին մէջ. եւ լսելով ամէն վայրկեան մեծերուն խօսակցութիւնները եւ բոլոր մտահոգութիւնները, որոնք առանց շրջահայեցութեան դուրս կու տան իրենց շրթունքներէն:

Անշուշտ չէի ուզեր յամենալ պապային եւ ընտանիքին խնայողութեանց պատմութիւննե-

րուն վրայ, որոնք նոյնն են առ հասարակ բոլոր իրենց օրապահիկը հազիւ շահող ընտանիքներու համար, եւ զոր պատրաստ էր աղջնակը երկար օրէն բացատրել ինձի, երբ եղբայրը աւելի զբաղած եւ տղայ, քանի միւս նաւուն մէջէն։

—Երբ օդը այսպէս գեղեցիկ է, մայրիկը մեզ հոս կը ղրկէ, պապային եւ մօրաքրին նաւերուն մէջ, ելեկտրական այս լամբարին տակ պատրաստելու մեր յաջորդ օրուան դասերը։

Ֆոյլը նորէն շաղակրատելու եւ իրենց ներքին կեանքին մասին խօսելու մարմաջէն բռնուած, ինչպէս պզտիկ կին մը։

—Ի՞նչ ընենք, իմին տիկինս, մեր տնակին մէջ ելեկտրական լոյս չունինք, պզտիկ կազի լամբար մը եւ կազը շատ սուղ է, այնչափ դժուար է տունը դրամ բերել, պէտք է խնայողութիւն ընենք մենք։

Ես կը կարծեմ Թուռնիկա, որ իր մայրը աս-կէ աւելի լաւ պիտի չարտայայտուէր իրենց վիճակի մասին, այնքան պատրաստ էր լի ու լի խօսելու ինչպէս աշակերտ մը որ իր դասը թութակի մը պէս պատրաստած կ'ըլլայ։

Այս պզտիկ աղջիկը տակաւին կրնար պատրաստուիլ խօսելու իրենց անձկութիւններուն, աղքատութեան, ձկնորս պապային ապրուստը վտանգալից կերպով շահելուն, ծովերուն եւ փոթորիկներուն, ցուրտին եւ տակաւին մօրը թաւիշած արցունքներուն, բայց ես տեսնելով այս

քոյր եղբայրները հոկտեմբերի հեշտալից այսպէս իրիկունով մը, բնութեան ծոցին մէջ, ծովափին վրայ, լուսնի շողերուն տակ, իրենց հօր եւ մօրքարին նաւակներուն մէջ, յաջորդ օրուան դասերը պատրաստելով զբաղած ինձի այնպէս թըւեցաւ թէ աղքատութիւնն ալ ունի իր հրապուրիչ կողմերը: Այդ ժամուն երբ աւելի բարեկեցիկ տղաք, փակուած սենեակի մը մէջ, սեղանին առջեւ, լամբարի մը լոյսին տակ, իրենց դասերը կը պատրաստէին, այս երկու պզտիկները ազատ միջնորտին մէջ, ծովափին վրայ, լիաթոք կը շնչէին hosի բարերար ազդեցութիւնը:

Աչքս առջեւ էիր դուն նորէն, իմ տարաշխարհիկ թուչունս, գրասեղանիդ վրայ հակած: Դուծ հոս ըլլալու էիր, երջանկութեամբ պիտի լմբաշխնէիր երեկոյեան այս պահը, դուն գոյնի եւ բնութեան սիրահար...:

Կարծես յանկարծ դրդեցիր զիս որ երթամ մօտակայ խանութէն քանի մը կտոր շոքոլա գընեմ այս պզտիկներուն համար, միթէ՞ քիչ անգամներ հարկադրած ես զիս բարի ըլլալու եւ սիրելու զրկուած պզտիկ տղաքները:

Եթէ վերադարձիս հոն չգտնէի տղաքը, կըրնայի տնակին դուռը զարնել, բայց տակաւին հոն էին եւ փութկոտ շտապումով կը շարունակէին մրոտել իրենց առջեւ բացուած տետրակին ճերմակ էջերը:

Զատ զատ նաւակներուն մէջ նետեցի շոքո-

լայի կտորները։ Երկուքն ալ մոռցան իրենց աշխատութիւնը եւ իրրեւ թէ գնդակ մը պիտի բռնէին, կ'աշխատէին ափերնուն մէջ ունենալ իրենց բաժինը։

Եղբայրը՝ իր եւ քրոջը շոքոլանները լաւ մը քննելէ վերջ՝ բնական է երկուքին ալ հաւասար չափով էի տուեր, անմիջապէս սկսաւ ուտել։

Քոյրը պզտիկ մաս մը գրպանին մէջ դնելէ վերջ,

— Սահկա մայրիկիս համար է, դուն ալ, Եանի, ըսաւ, պահէ՛ մայրիկին բաժինը։

Տղեկը արդէն աւարտելու մօտ էր իրենը, բայց աւելի մեծ ճիգով մը, մատներուն ծայրով շոքոլան բերանը լեցուց եւ ծեռքը իմ կողմս երկարելով.

—Տիկի՛ն, մայրիկիս համար ալ կրնա՞ս տալ կտոր մը, ըսաւ աղերսող ձայնով։

Մայրիկին բաժինը հաշիւ չէի ըրած, քովս շոքոլա ճնացած չէր։ Քոյրը յանդիմանեց զայն իր այս խնդրանքին համար։

—Ձե՞ս ամչնար, Եա՛նի, ես արդէն պահեցի մայրիկին բաժինը։ Չեմ գիտեր ինչո՞ւ ախորժայ ես, պիտի ուզէի որ եղբայրն ալ, նոյնպէս նոյն ժամուն, նոյն գուրգուրանքով յիշեր իր մայրիկը։

Ժամը առաջացած էր, պէտք էր շտապել տուն երթալու համար. աղջիկը մատին ծայրով տնակը ցոյց տալով ըսաւ.

—Հիմա գիտէք մեր տունը, տիկի՛ն, եկէք որ մայրս ալ ճանչնայ ձեզի։

Շնորհակալ եղայ. համբուս ընթացքին մոռցեր էի քնուվիան աղուոր տեսարանը, մակոյկը, տղոց պատրաստած դասերը, աղջկան հրաւէրը եւ միայն սիրտս կը յորդէր այն զգացումով զոր այս պզտիկ աղջիկը կը տածէր իր մօրը մասին։ Լաւ չէի զգար որ տղան իր վայելքի պահուն մոռցած ըլլար իր մօրը բաժինը։

Տուն եկայ. սենեակս բարձրացայ եւ լուսանկարիդ առջեւ վայրկեան մը խօսեցայ հետդ։ Օրհնեցի զքեզ եւ մաղթանքներ ըրի քեզի եւ մօրդ համար իմ ամէնէն գորովալից զգացումներովը, եւ երբ ճաշի նստայ, կարծես ամէն վայրկեան ինծի հետ էիր։

Այսպէս եմ, սիրելիս. այն օրէն ուր բաժնուեցայ քեզմէ, աւելի շատ կը սիրեմ քեզ տարեկից տղաքներդ եւ կ'ուզեմ ուսումնասիրել ու կշռել անոնց զգացումները։ Ի՞նչ աղուոր է ապրիլ մանուկ հոգիներու հետ։

Կարօտով կը համբուրեմ զքեզ

Մեծ Մայրիկդ

20 Նոյեմ. 1934

Բրիճիիս

Սիրական թուղիկս

Կարօտի խօսքերով նամակներդ կը խելագարին զիս պարզապէս։ Կարելի է դուն շատ քիչ բան կ'ըսես այդ կարօտի մասին, բայց ես կը դիտեմ զայն մեծ մայրիկի ակնոցներովս, կը դիտեմ զայն բոլոր այն խոշոր համեմատութիւններով՝ զորս ես կը զգամ. կը սահմանաւորեմ բառերուդ իմաստը, կը խորհրդածեմ անոնց դրդապատճառներուն, եւ կ'երջանկանամ, որովհետեւ լուսաւոր ճառագայթի մը պէս կը բիւրեղանայ հոգիդ հազիւ կազմուիլ սկսող գրական բացատրութիւններու ներքեւ, պարզ ու մեկին, առանց որ բնազբօսիկ ճիգ մը՝ թաքուն պայքար մղէ քու տակաւին մանկունակ հոգիդ ծանրաբեռնելու:

Ուրախասայ մանկիկ մըն էիր այն առեն, երբ զքեզ բերինք Իսթանպուլ. չճանչցար պապենական տունդ, որովհետեւ կարգ մը կարեւոր պատ-

ճառներով ստիպուեցանք վերադառնալ Նիւ Եորք, եւ տակաւին լրացած չէիր մէկ տարիդ։ Ծունկերուս վրայ մեծցուցի զքեզ։ Տասներկու տարիներ անցեր են այդ օրերէն ի վեր, զքեզ

Թոռնիկս երբ դեռ մանկիկ էր

մեծցնելու համար կրած նեղութիւններս՝ ինչպէս մայրիկիդ անարին քով հսկած գիշերներէն շատ քիչ բան մնացած են յիշողութեանս մէջ, այլ կը յիշեմ միայն ապխտակ առաջին ակռաներդ, ո-

ընց՝ խուլ առաջին հնչումը զգացի դգալին ծայրը եւ առաջին վանկերդ եւ քայլերդ՝ որոնք հոգիս այնպիսի մանկական ուրախութեամբ մը լեցուցին, որ կարծես կը թուէր ինձի թէ կատարեալ երջանկութեանս համար դուն կը բաւէիր ինձի, քու յարատեւ ու յամառ աճումովդ ու մանկութեանդ բոլոր եռուզեռումով։

Պարագաները բերին, սիրելիս, որ վերադառնամ ես ծննդավայրս ու պապենական տունը։ Հեռու ապրեր էի անկէ տարիներով, բայց երբեք քան մը կորսուած չէր անոր յիշատակներէն. անիկա խօսուն եւ ցայտուն շատ անգամներ կը պատկերանար իմ աչքերուս առջեւ, ու քանի՛ քանի՛ դրուագներ կը պատմէի քեզի, հոն ապրած իմ եւ մայրիկիդ կեանքէն, մանաւանդ երբ այլ եւս ոչ սաստով եւ ոչ համոզիչ խօսքերով կրնայի օրօրել քու առոյգ մանկութեանդ խենդութիւնները երբ մանաւանդ արեւով ու լոյսով արբեցած, այլ եւս սահման չունէին կարծես։

Կ'ուզե՞ս որ այսօր ալ պզտիկ պատմութիւն մը ընեմ քեզի. նոր եւ բաբախուն։ Համեստ ու անշուք բաներ են ըսելիքներս, մանաւանդ ամերիկեան ծեր խաշոր ու անհաւասարակշիռ կենցաղին պայմանները, երբ նկատողութեան առնեմ, բայց հոս Արեւելք ենք, ու Արեւելքը իր ցաւերուն մէջ իսկ երգող քաղցրութիւն մը ունի, օրօրող հրապոյր մը, հոս եր-

ջանկութիւնը կրնաս ահմանաւորել իր որոշ շրջանակներուն մէջ եւ ապրիլ այնքա՛ն գոհ եւ յափրացած, որքան չեն կրնար ապրիլ հոդ Ա-մերիկայի միլիոնաւոր տոլարները՝ ամբացած ու զինապատ մարդիկ։

Ժալիտ մը պիտի անցնի ջրթունքիդ ծայրէն, գիտեմ, Սէմիա, բայց ես ի՛նչպէս պիտի ուզէի տեղն ըլլալ իմ պատմութեանս հերոսին։

Մեր պարտէզին ու տանը կոշտ գործերուն աշխատող Ալին, այս մշակը, բարի ու անձնուէր, իմ բոլոր ուշադրութիւնս գրաւած էր անոր համար որ հազիւ 38 տարեկան, իր գաւառին մէջ վաղուց ամուսնացած, աղքատիկ ու թշուառ, կնոջը եւ երեք զաւակներուն կեանքը ապահովելու համար ձգեր է գաւառը եւ եկեր է հոս, վատահելով իր բազուկի ուժին, դրամ ղրկելու համար հայրենիք։

Կարդալ գրել չի գիտեր մարդուկը, գաղափար չունի օրուան դէպքերուն մասին։ Քաղաքակրթութիւն, տարօրինակ բառ իրեն համար. մարդ կը հասկնայ այն բանը՝ որուն գոյութեան գիտակցութիւնը ունի։ Ալին կ'անցնի անոր քովէն այնպէս, ինչպէս կ'անցնինք դուն եւ ես միլիոնաւոր մանրէներուն քովէն, առանց նոյն իսկ կասկածելու անոնց գոյութենէն. եւ սակայն անոնցմէ ոմանք իրենց լաւ ներգործութեան հետ կը սերմանէն նաեւ չարիքներ։ Իրաւունք ունիմ, ես քաղաքակրթութիւնը չար

մանրէներու կարգը դասելու, չեմ գիտեր, բայց բոլոր այն նուրբ նկատումները, խորհուրդները, պզտիկ զգայնութիւնները որոնք անհանգիստ կ'ընեն մեր կեանքը, այդ քաղաքակրթութիւն ըսուած չարիքէն կը ծնին, եւ Ալին անգամ մըն ալ եկաւ հաստատել իմ այդ մտածումս։

Մանուածապատ կերակուրները չի սիրեր, տաք ապուր մը եւ լուբիա, մսի կտոր մը պերճանքի կերակուր կը նկատէ.. ու երբ քաղցրեղէնի կտոր մը տեսնէ պնակին մէջ, իր աչքերը կը պայծառանան ու ծանրապատիկ կը տեղաւորուի աթոռին վրայ. խեղճը, թերեւս իր երկրին հարսնիքի եւ տօնի օրերը կը վերյիշէ։ Շատ անգամներ պարտէզին պատին տակ կ'երթայ ծխել յամառօրէն ատորին տեսակէ ծխախոտ մը՝ որուն համար իր շահած դրամէն յատկացուցած բաժինը, իր մեծ մտահոգութիւնն է պարզապէս իր գլխաւոր տառապանքը։

Ես շատ կը մեղքնամ այս մարդը, որովհետեւ իր նախնական վիճակին մէջ ոսկէ սիրտ մը ունի։ Մտածման միակ ոլորտը իր ծննդավայրն է, տունը, ընտանիքը, զաւակները։

Տեսնա՛ս, Թոռնիկս, ինչ տենդագին ակնարկով կը դիտէ այն զարդերը զոր երիտասարդ աղջիկները կը կրեն իրենց վրայ։

—Հատ մը այսպէս Այշէիս համար...

Այշէն իր աղջիկն է։ Ալին գիտէ թէ կարդալը լաւ բան մըն է, մանաւանդ գրելը, եւ եթէ

գրել գիտնար, կարենար ուզածին պէս իր զգացումները արտայայտել դէպի տունը, զուցէ աւելի մխիթարուած զգար։ Ցամեցող նայուածքներով կը հետեւի բոլոր տղոց ետեւէն, որոնք գիրքերը թեւերնուն տակ կ'երթան դպրոց։

—Օ՛ֆ, օ՛ֆ, այսպէս ըլլար իմ Օմանա՛լ...։

Ո՛չ թէ պահանջկոտ, այլ նոյն իսկ անհրաժեշտին համար աչք չունի Ալին, որովհետեւ մինակ երազ մը ունի անիկա, իր ընտանիքը...իր զաւակները... իր տունը... home-ը։ Home Sweet home...։ Եթէ փետուրէ անկողնոյ մէջ ալ պառկեցնես զինքը, ան իր տանը խշտեակը կը փնտռէ։

Ալին կը պառկի պարտէզին անկիւնը պարտիզպանի յատուկ սենեակը։ Իրիկուններըտուն կը մտնայ ու կը ճաշէ խոհանոցին մէջ. կը տաքնայ օճախին մօտ, հոս է թէեւ բայց միշտ կ'ապրի գիւղը, իրեններուն մօտ։ Անցեալ օր ցուրտը սաստիկ էր, հաստ վերմակ մը դրեր էի անկողնին վրայ։ Հապճեպով եկաւ զարնել խոհանոցին դուռը, ուզեց որ իր սենեակը երթամ։ Ցոյց տուաւ վերմակը. հասկցայ որ իրեն համար անսովոր պերճանք մը նկատած էր բուրդէ հարուստ ծածկոցը։

—Չէ՛, ըսաւ, տունը տղաքը այս տեսակ վերմակ չունին, ցոյց տուաւ կապերտ մը դըրանը տակ, ա՛ս, ըսաւ, կը բաւէ ինծի։

—Գործածէ՛ ըսի, երբ գիւղ երթաս, միասին կը տանիս։

Գուրգուրանքով ձեռքերուն մէջ շօշափեց վերմակը եւ ըսաւ աղաչելով.

—Պահէ այս վերը մաքուր եւ լաւ բաներուն մէջ. եւ երբ մեկնիմ այն ատեն հետս կը տանիմ, աղուոր թո՛ղ մնայ։

Ըսէ՛, թոռնիկս, չե՞ս յուզուիր. ես ինչ զգացի եւ կը զգամ երբ այս ծառային կեանքը կ'ուսումնասիրեմ։ Ինչո՞վ տարբեր ենք մենք իրարմէ: Երկուքս ալ նոյն կարօտներն եւ նոյն սէրերէն կը տանջուինք։ Մեր երկուքին զգացումները նոյնն են։ Ես ալ անոր պէս կը ջանամ լաւագոյն բաները բերել քեզի եւ մայրիկիդ համար։ Ի՞նչ է ուրեմն մեր երկուքին տարբերութիւնը...։

Հիմա դուն ալ պիտի գիտնաս ինծի պէս այդ տարբերութիւնը, որովհետեւ ան զիս իրականութեան առջեւ դրաւ։ Երբ իր շաբաթականը ձեռքը դրի, գօտիին մէջէն տետրակի մը կողքը հանեց, որուն մէջ կը պահէ եղեր իր շահած դրամները. հազիւ երեք ամիս աշխատած էր մեր քովը, 30 ոսկի ցոյց տուաւ.

—Ալ հասայ իմ նպատակիս, ըսաւ, ահա դրամս, կրնամ այսչափով ձմեռը անցընել ընտանիքիս մօտ. երկու օրէն կը մեկնիմ։

—Անշուշտ, Ալի, ըսի խանդավառ, անշուշտ եթէ 30 ոսկի կը բաւէ քեզ ձմեռը անցընելու հա-

մար ընտանիքիդ մօտ, քեզի մետաքս հագուստ եւ զարդեղէններ ալ պիտի տամ, աղջկանդ տանելու համար։

Ուրախութենէն կարծես ուշակորոյս եղած էր, կարծես ոտքերը գետնի վրայ չէին կոխեր։ Այդ վայրկեանին ես իրեն համար գերբնական էակ մըն էի։ Յաջորդ առաւօտ ծրար մը կապեցի իր զաւակներուն համար։ Երջանկութենէն կը կայծէր ընտանիքի այս հայրը, նեղ կուգար իրեն պարտէզն ալ, խոհանոցն ալ։

Երկու օր վերջ իր բեռը կապած, 30 ոսկին գօտիին մէջ, կ'երթար երջանիկ իշխանի մը պէս, աւետեաց երկիրը, իր սիրելիներուն մօտ։

Անո՛ւշ Թոնիկս, ան իր կարօտը վաղուց յագեցուցած է ընտանիքին մօտ։ Ես հոս եմ տակաւին։ Կը տեսնա՞ս հիմա թէ ինչպէ՞ս քաղաքակրթութիւնը վատ մանրէ մըն է իմ գոյութեանս համար։ Ան գոհացաւ իր պզտիկ միջոցներով, մինչդեռ իմ զգացումներուս եւ երազներուս համար անբաւական եմ ես...։

Ո՞վ երջանիկ է հիմա մեզմէ. Ալի՞ն թէ ես, ան իր երազներուն լրացման մէջն է, ես տակաւին որոնումներ ունիմ անոնց լրացման համար։

Վստահ եղիր, սիրելիս, որ ամէն գնով ես ալ պիտի նետուիմ ձեր գրկին մէջ։

Անվերջանալի համբոյրներով

ՄԵԾ ՄԱՅՐԻԿԴ

25 Դեկտ. 1934

Իմին անուշիկ թոռնիկս,

Ցուրտ է, դուրսը հովը կը փչէ, կ՚ոռնայ, կը սպառնայ կոտրել պատուհանները։

Ծնունդի իրիկուն է եւ մեր տունը շէն չէ, որովհետեւ մայրիկդ եւ դուն հոս չէք, եւ տունը առանց տղու եւ երիտասարդի մենարանի կը նմանի, նոյն իսկ երբ մարդ մտահոգութիւններ չունենայ անոր մէջ։

Ծնունդի գիշեր մը Բրինքիթոյի մէջ առանձնացած՝ աղուոր բան է, թոռնիկս. մանաւանդ Նիւ Եորքի շէնշող ու երջանիկ ծնունդի օրերէն վերջ, շատ մինակ ենք պապիկիդ հետ։

Աշնան սկիզբէն ի վեր սեւ բու մը կը վայէ շրջակայ տանիքներուն վրայ. այս գիշեր ամենէն շատ զգալի կ՚ընէ իր ձայնը եւ սպասուհին յամառօրէն կը պնդէ որ վաղը նորէն մէկը պիտի մեռնի. ո՛ւյ... ո՛ւյ... ո՜ւյ...։

Կը տեսնե՞ս, տանը մէջ փոխանակ մանուկ Յիսուսի ծնունդը ողջունելու, պաշտել սկսած

աղախինը մահուան վրայ կը խօսի։ Զարմանալի զուգադիպութեամբ մըն ալ աշունէն ի վեր հոս շատ մարդ մեռաւ, երիտասարդներ ալ կային անոնց մէջ։ Աղախինը կ'ըսէ՝ թէ գիւղին տղաքը որոշեր են փնտռել գտնել բուին բոյնը եւ աւրել։ Խեղճ թռչունը. վաղը բոյն պիտի չունենայ... որովհետեւ նախապաշարում մը կ'ըսէ եղեր՝ թէ այս թռչունը տարօրինակ զգայնութեամբ մը, հոգին աւանդելու մօտ եղող մարդոց՝ արդէն տկարացնալ սկսած մարմիններու հոտը կ'առնէ։ Ի զուր համոզեցի որ չհաւատայ պառաւական սնոտիաբանութիւններու, եւ գտնէ տղաքն ու համոզէ որ հանգիստ ձգեն խեղճ բուն։ Բայց անկարելի է, յամառօրէն կը պնդէ ու ապացոյցներով կը ջանայ հաստատել անոտի բաներու իր գիտութեան ճշմարտութիւնը։

Չեմ գիտեր սակայն ի՞նչ ունի բուին նայուածքը՝ որուն վրայ դուն ալ ուշադրութիւնս կը հրաւիրէիր Proճեսի կենդանաբանական պարտէզը երբ կ'երթայինք թռչուններուն բաժինը դնել։ Արծիւը, հսկայ եւ յոխորտ, գինքը դիտողներուն վրայ նոյն իսկ ակնարկ մը չէր դարձներ։ Իր նայուածքը կը սաւառնէր դէպի հեռաւոր սարերը, որոնց բարձրութենէն խլած բնաբած էին գինքը, մարդկային ակնարկներուն ենթարկելու համար։ Կը կենայինք ամէն ազգի թռչուններուն առջեւ, ճարտնական եւ չինական թռչունները, թութակները իրենց գե-

զակերտ երանգներով. քազէն։ Ջղչիկն անգամ այն տպաւորութիւնը չէր ըներ մեր վրայ, որքան բուին նայուածքը, ուր չար պառաւ կնոջ մը խիստ սեւեռումովը, իր կլոր բացուած ակնակապիճներուն մէջէն կը նայէր զինքը դիտողին աչքին մէջ։ Այո՛, սակայն ինչո՞վ յանցաւոր է խեղճ կենդանին որ տղաքը՝ իրենց մեծերուն խորհրդովը, վաղն առաւ պիտի աւրեն անոր բոյնը...։

Սիրելիս, Ծնունդի այս միակ գիշերով, պըզտիկ թախիծ մը զգալէ վերջ, ո՞վ կ'արգիլէ սակայն որ չի թօթափեմ իմ տխրութիւնս եւ նորէն ապրիմ ձեզի հետ։ Դուք երջանիկ էք հիմակ հոդ։ Աչքիս առջեւ ունիմ Թայմզ Սուարի հրապարակը, լոյսերուն մէջ ողողուած, եւ ծնունդի հսկայ ծառը իր հարիւրաւոր շողշողուն ելեքտրական լամբարներով, մեծ շէնքերու բակերը, մանաւոր տուներու եւ զանազան եկեղեցիներու պարտէզները բոլոր լուսաւորուած ծնունդի ծառերու լամբարներով։ Ինչ դիւթական տեսարան է որուն մէջ կ'ապրիք դուք, ոչ միայն մէկ օր այլ մօտաւորապէս 15 օրեր, ողջունելու եւ փառաւորելու համար մանուկ Յիսուսի մուտքը ձեր տան սեմերէն ներս։ Չեմ գիտեր կա՞յ ուրիշ երկիր մը, որ այնչափ բնականօրէն ու երջանկութեամբ մօտենայ տղոց ուրախ տրամադրութեանց, եւ զօրաւոր կերպով բացատրէ անոնց մանուկ հոգիներու պահանջքը։ Ի՜նչ հրճուանք է տղաքներուն համար Սանթաֆլօզներուն երեւոյթը մեծ պողոտաներու անկիւններէն, իրենց կարմիր հագուստներով ու ապիտակ երկար մօրուքով,

կարմիր, վրան ձիւն թափած գլխանոցով եւ յետոյ եռոտանին, որուն մէջտեղէն կախուած պղինձէ սանիկ մը, կը յիշեցնէ ձեզի աղքատ տղաքները, որոնց համար դրամ պէտք է նետել։ Հոդ Յիսուսի տօնին հետ բարեգործութեան զգացումը բնականօրէն կը ծնի ձեր մէջ: Նամակներով ու դիմումներով չէ որ կը խնդրեն աղքատ տղոց լումայի բաժինը։ Ու այսպէս քանի՜ հազարաւոր որբեր կը տօնեն Յիսուսի օրը։ Ծնունդի փառաւոր ծառերով, իրենց պզտիկ նուէրներով, փուռէն ելած տաք հնդկահաւով, քաղցրեղէններով։ Քանի՜ քանի աղքատիկ տուներ կ'ընդունին Սանթաքլօզներու այցելութիւնը։

Բարեկեցիկնե՞րը... հոդ մոռցած են գործ, դրամ շահելու պահանջը եւ տարւոյն վերջին ամիսը տուած են ծախսելու. վաճառատուները լեցուն են մրջիւնի բոյներուն պէս։ Երբեմն ստիպուած են կէս ժամ սպասել իրենց կարգին, գնում ընելու համար, դարանները կը պարպուին ու կը լեցուին, պաշտօնեայ աղջիկները յոգնած են ու շլմորած, ծնունդի նախօրեակին բոլոր այդ անհամեմատօրէն մեծ վաճառատուները, պարպուած ու թափուր կ'երեւան իրենց վաճառքի ապրանքներէն։ Հիմա նորէն աչքիս առջեւ եկան Կիմպըլին, Մէսիին տղոց խաղալիկներու սրահները, մեծ եւ ընդարձակ տարածութիւններու վրայ. այդ քանի՜ հազարաւոր խաղալիքներ։ Ի՜նչ խոշոր տարածութիւններու

վրայ ելեքտրական շոգեկառքեր իրենց բոլոր կազմուածքով, ապաման կայաններովը եւ օդին մէջէն նետուած կամարածեւ կամուրջներով, որոնց տակէն կ'անցնին կառախումբերը իրենց հանած աղմուկներով, ու կարմիր եւ կանաչ լոյսերը՝ որ վտանգը կ'ազդարարեն: Կը տեսնեմ կարծես մեծ աւազանները, որոնց մէջ ելեքտրական շոգենաւներ, յետոյ նաւակներ կ'երթեւեկեն, կարապներ ու սագեր կը լողան, եւ պուպրիկները իրենց խոշոր կառքերով, ու գնդակները, վայտէ մեծ ձիե՛րը, ինքնաշարժե՛րը, կախօրրանները, եւ յետոյ պատերուն վրայ, հին աւանդավէպերու դիցազունները, հէքեաթներու շարժուն խաղարկութիւնները: Դուռներ կը բացուին եւ կենդանիներ կը շարժեն իրենց գլուխները, ջաղուկ պառաւ կինը, որ ցախաւելը ձեռքին կը հալածէ իր մղձաւանջը: Եւ հարիւրաւոր տղաքներ իրենց մայրերուն հետ, կը զբօսնուն եւ իրաւունք ունին խաղալու այս բոլոր խաղալիկներուն հետ: Ներսը ուրիշ խոշոր բաժանումի մը մէջ զարդարուած Ծնունդի տեսնեակը, շմինէին մօտ նստած է ծերուկ սանթալոզը, քարի եւ ժպտուն, կրակը կը վառի, ցուրտ է, արհեստական ձիւնը կը տեղայ դուրսը եւ սառի կտորները կը կախուին պատուհաններուն եզերքէն: Սենեակը լեցուն է խաղալիկներով, շմինէին քովէն կախուած են պուպրիկներ, վոզեր, գընդակ, շողշողուն առարկաներ որ աչքերը կը շը-

լացնեն պզտիկներուն, այս բոլոր տղաքը իրենց կարգին կը բարձրանան սանդուխներէ, ու խեչլօք, պատկառանքով կը մօտենան Սանթաֆլօզին, ան կը բռնէ իւրաքանչիւրին ձեռքը, անուշ ժըպիտ մը ու ականջին հարցում մը կ'ուղղէ։ Տըղուն շրթունքներուն վրայ պատրաստ է պատասխանը, օրերով ձի մը, կառք մը, պուպրիկ մը, ինքնաշարժ մը երազած է. եւ իսկոյն ձեռուկին ականջին կը հակի, յայտնելու համար իր փափաքը։ Ծերուկը իւրաքանչիւր տղոց ձեռքերուն մէջ կը դնէ ծրարիկ մը, շքեղօրէն կապուած գունաւոր ժապաւէններով։ Վաճառատան նուէրն է իրեն այցելող տղոց, խորհրդին չունի վաճառատան Սանթաֆլօզ, կ'իջնեն վար տղաքը սենեակին միւս դռունէն, ծքարները կը քացուին, պատկերազարդ գրքոյկներ են անոնք, ուրիշ տարի մը նուրբ ձգախէժէ գնդակներ զոր տղաք իրենց շունչովը կ'ուռեցնեն, ամէն տարի նորութիւն մը պահած է վաճառատան Սանթաֆլօզ իրեն այցելող տղոցը։

Խաղալիկներու այդ ընդարձակ յարկին միւս մէկ ծայրը, թատերգութիւն մը կը ներկայացընեն տղոց յատուկ։ Միշտ աւանդավէպեր են, ուր անպատճառ պատաւ ջատուկը կ'երեւայ իր կոթաւելովը, որովհետեւ Ամերիկացիք չեն սիրեր դաժան, դժգոհ եւ շատախօս պատաւ կիները։ Բրքիչ եւ ծիծաղ, յանկարծ խեղկատակը վար կը ցատկէ բեմէն, կը մօտենայ տղոց, իր

սպիտակ ներկած դէմքովը եւ կոնաձեւ կարմիր կամ կապոյտ գլխարկով, միմոսութիւններ կ'ընէ ծռմռտկելով իր ազեղ դիմագիծերը, կը թօթուէ տափատին կէս կարմիր ու կէս ճերմակ սրունքները. շատ պզտիկները, կը սարսափին եւ կը պօռան, աւելի մեծերը կը խնդան ու կը ծափեն:

Ի՜նչ զուարթութիւն է այդ, Սէմիա, այդ ինչ խանդավառութիւն:

Կը յիշե՞ս, աղուոր Թոռնիկս, այն առեն շատ պզտիկ էիր, ու կը հաւատայիր տակաւին Սանթաֆլօզ իրականութեան, տարեր էի զքեզ այդ շարժանկարներէն մէկուն: Խաղարկութիւնը կ'ըլլար երկնքին մէջ եւ հողուն վրայ միեւնոյն առեն:

Գորշ կապարի երկնքին մէջ, իր փառաւոր աթոռին վրայ նստած էր Սանթաֆլօզը, իր քովն էր պաշտօնեան, ձիւն կը տեղար բաթիլ բաթիլ. եւ ծերունին իր տեսրակներովը կը քննէր վարի անցուդարձերը, տուներուն մէջ եւ փողոցը, տղաքներ կը խաղային, կ'աշխատէին:

Ան տեսաւ պզտիկ աղջիկ մը, որ իր կաթընկեր քոյրիկը կը քնացնէր, մօրը խոհանոցի աշխատութեան պահուն: Աղուոր նուէր մը զատեց եւ ըսաւ իր պաշտօնեային որ նշանակէ տանը թիւը եւ տեղը: Յետոյ դիտեց եւ տեսաւ տղայ մը, որ իր մօրը կ'օգնէր, տունին գնումները ընելու, զատեց ուրիշ նուէր մը անոր հա-

մար ալ, յետոյ փողոցը նշմարեց խումբ մը տղաք, որոնք օգնեցին կոյր մարդու մը, մայթին մէկ կողմէն միւսը անցնելուն. նշանակեց անոնց նուէրներն ալ, յետոյ ուրիշ տղաք որ անցնող խեղանդամ մարդու մը ծաղրը կ'ընէին ու կը խնդային. չնչին նուէրներ զատեց այդ պզտիկներուն:

Յետոյ տեսարանը փոխուեցաւ, ու ցոյց տրուեցաւ վիլլայի մը դուռը, որուն առջեւ մուրացիկ կոյր մը, աforsкоն կը նուագէր. մէկ քովին կախուած թիթեղէ պնակ մը, անցորդներ դրամ կը նետէին: Խումբ մը տղաք անցան եւ անոնց մէջէն աստիճակ մը առաջ վազեց, ու պնակը տապալեց: Միւս պզտիկները ծռեցան, հաւաքեցին դրամները, եւ նորէն լեցուցին պըղնակին մէջ, մինչ անդին անխիղճ աստիճակը կը խնդար բարձրածայն: Սանթաֆլօզը աստիճակ բարկացած էր, պաշտօնեային ձեռքէն առաւ տեսրակը, եւ հաստ կապար գրչով մրոտ գիծ մը քաշեց անոր անունին վրայէն: Ան այդ տարին նուէր պիտի չունենար:

—Օ՛խ, ըսիր ծունկերուս վրայ ցաւակուտելով. օ՛խ եղաւ, այս չար տղան նուէր չպիտի ունենայ:

Ջեզի պէս բոլոր միւս տղաքն ալ խանդավառուած էին, եւ կ'ուզէին որ չլմնայ պատկերը:

Այսպէս է Ամերիկայի Ծնունդը, հոս ալ անշուշտ ոգեւորութիւն կայ, Բերայի շիտակը ցու-

ցափեզկեր կան զարդարած, լոյսեր կը վառին ու կը մարին, ձմեռուան պատկերներ ցոյց կը տրուին. բայց քանի որ մեր տան մէջ տղայ չկայ, թո՛ղ ես ալ տարուիմ այս իրիկուն քեզի հետ անցուցած Ծնունդի օրերէս։

Դուն ան ի՛նչ ալուոր, ուժիղ տղայ մը կը դառնայիր, երբ ծնունդի ծառը կը գնէինք։ Կ'ուզէիր քու ձեռքովդ տանիլ մինչեւ տուն։

—Հարկա՛ւ, կ'ըսէր մայրդ, հարկա՛ւ, բայց շատ ծանր է, մէկ հոգի չի կրնար տանիլ տուն, դուն պիտի օգնես տղուն։

Եւ բոլոր ուժովդ, ճիւղին ծայրէն կ'առչած, իբրեւ թէ կ'օգնէիր տղուն որ տուն տանէր ծառը։ Գիշերը կը պառկէիր, ու առաւօտուն զարդարուած կը գտնէիր ծառը, որուն տակը զանազան նուէրներ ու ծրարներ կային մեր նուէրներէն զատ, ընտանիքի բարեկամներէն եկած։ Շատ պզտիկ էիր այնատեն, թոռնի՛կս, այնքան առջեւ եկաւ բիժամայով անկողնէդ ցատկելդ՝ եւ Ծնունդի ծառին քով վազելդ։ Այդ քու օրդ էր, քու իրաւունքդ, ազատ էիր դպչելու ամէն բանի ձեռքովդ բանալու բոլոր ծրարները. բայց մանաւանդ կը խանդավառէին զքեզ մեխօճաղներն եւ ներկի տուփերը։ Դուն չէիր գիտեր այն ատեն թէ ո՛ր մէկուն հետ պէտք է զբաղիս առաջ, սեղեակը տակն ու վրայ եղած կ'ըլլար, կու գային ղրացի պզտիկ բարեկամներդ։ Բայց զարմանալին հոն է որ ես ալ ճիշդ քեզի պէս կը զգա-

յի եւ իբրեւ թէ իմ ձեռքերս ըլլային այդ առարկաներուն հպողը. նոյնքան ուրախութիւն կը զգայի եւ երջանիկ էի: Մայրդ անշուշտ տարուած էր ուելի ընկերական պարտականութիւններով. ան ունէր իր հրաւէրները, Ծնունդի օրուան պատրաստութիւններ, հագուստ մը որ կը վայլէր կամ ունէր թերութիւններ, եւ տակաւին մտահոգութիւններ, որոնք երիտասարդ հոգիներու յատուկ են: Ես անցուցած այդ բոլոր շրջանները, կարծես նորէն մանկանալ սկսած էի. եւ մայրդ տեսնելով իմ կեանքի մուտացումներս եւ միայն ապրումս օրուան այդ ժամուն, կ'ըսէր ինծի զարմացած.

—Ինչ խանդավառութիւն է աիկա, դուն ալ կարծես տղայ կը դառնաս ըր օրի:

Ան չի գիտեր թէ ինքն ալ օր մը իր կարգին երբ անցընէ երիտասարդ տարիներու երջանիկ բայց մտահոգ օրերը, հաճոյքները եւ սրտի ապառումները, եւ դառնայ մեծ մայրիկ մը, այն ատեն փոխանակ հայելին դիտելու եւ տառապելու իր ապիտակ մազերուն, փոսացած այտերուն եւ կազմուած կնճիռներուն համար, ու դառնալու դաժան ջատուկ մը, ինչպէս կ'ըլլան կարգ մը տարէց կիներ, պիտի ըլլայ բարի անուշ մեծ մայրիկը, աշխատելով օգտուելու այն շնորհներէն, որոնք կու տան թոռնիկները իրենց մամիկներուն: Թոռնի'կս, իրաւ շատ յոգնած եւ շատ բան տուած եմ քեզի իմ հանգիստի ժամե-

ըէս, բայց չեմ կրնար ուրանալ՝ թէ շատ բան ալ ստացած եմ քու մանկական խայտանքէդ ու զուարթութենէդ։

Երբ օր մը մեծնաս, Թոռնի՛կս, եւ կարդաս այս գիրքը, դուն պիտի վերյիշես քու մանուկ օրերդ եւ հանիդ՝ որուն ծունկերուն վրայ մեծցար։

Ես գիտեմ որ վերադարձիս այլ եւս չպիտի գտնեմ զքեզ այն դիւրահաւան եւ միամիտ պատանեակը՝ զոր ձգեցի, որովհետեւ արդէն քանի տարի է որ չէիր հաւատար Սանթաֆլօզի աւանդավէպին եւ կեանքի շատ մը էական բաներու, որոնց մասին կ'ուզէի օրօրել քու մանկական երեւակայութիւնդ։

Սակայն ես միշտ երախտապարտ պիտի ըլլամ քեզի, որովհետեւ քու մանկութիւնդ եղաւ իմ կեանքիս լաւագոյն շրջանը, եւ դուն ազատարար հոգիի մը պէս հասար երիտասարդութեան հրաժեշտ տուած օրերուս՝ որոնք առանց քեզի, անշուշտ իրենց պատրանքները պիտի ունենային։

Երբ օր մը մեծնաս եւ կարդաս բոլոր այս նամականերս եւ զգացումներս, այն ատեն թո՛ղ երջանկութեան ժպիտ մը անցնի քու շրմունքներուդ վրայէն, որովհետեւ քու գոյութիւնովդ մարելու մօտ գերզգայուն էութիւն մը բարձրացուցիր, թեւ տուիր անոր։ Ան ժամանակի բնութացքին կրցաւ վարժուիլ այն հոգեկան եւ ֆի-

զիքական տառապանքներուն, որոնք կ'ընկերանան կնոջ մը ղէպի մայրամուտը խոնարհման։

Կը տեսնես նորէն քու ներկայութեանդ բարերար ազդեցութիւնը։ Եթէ քովս ըլլայիր հիմա, աիրելի՛ս, երբեք պիտի չմխուէի այս ծանր խորհրդածութեանց մէջ, ու թեթեւ պիտի անցնէր Ծնունդի օրս, արփած քու խոյանքովդ։

Սրտագին մաղթանքներով կը պճնեմ քու ապագայ տարիներդ, եւ համբոյրներով կ'ողողեմ զքեզ։

ՄԵԾ ՄԱՅՐԻԿԴ

1 Յունվր· 1935

Բրիճիթս

Սիրական թոռնիկս,

Երէկ իբրեւ տարւոյն վերջին օրը, ուզեցի ունենալ մեր Կաղանդի աւանդական սեղանը։ Պատմած եմ քեզի ուրիշ տեղ թէ մենք ինչպէս կը դիմաւորենք նոր տարին։

Իբրեւ թէ մայրիկդ եւ դուն հոս եղած ըլլայիք, ուրեմն այս առաւօտ կանուխ պատրաստեցի սեղանը, երէկ եփած ըլլալով անուշապուրը, քրեմանոյշը եւ յարակից քաղցրեղէնները, որ յատուկ են տարւոյն առաջին օրուան։

Կը խորհէի թէ ոչ ոք պիտի գար շնորհաւորել մեզի Նոր Տարին, քանի որ Բրինքիբոյի առանձնութեան մէջ, հազիւ կը հանդիպիմ երբեմն ծանօթ դէմքերու, որոնց հետ բարեւի տեղ ժպիտ մը կը փոխանակենք եւ կ'երթայ ամէն մարդ իր ճամբան։

Առաւօտուն կանուխ, մեր կաթնավաճառը Հանճի Պապան զարկաւ դուռը։ Սպասուհին զր-

ւարթ ու տօնական օրերու ձայնը առաւ յանկարծ վարչին։ Տակաւին մինչեւ երէկ գիշեր ան կը խօսէր անցած աղուոր օրերուն վրայ, ուր ողջ էին ընտանիքին բոլոր անդամները, եւ երջանկութեամբ կը տօնէինք Նոր Տարին։ Հազար անգամ խնդրեր եմ իրմէ չխօսիլ այլեւս անցած հին օրերու վրայ, որովհետեւ անհունապէս կը տառապիմ եւ օրերով կը կրեմ անոնց ազդեցութիւնը։ Այսպէս Հայկանոյշը, մեր վաղեմի ու սիրելի սպասուհին, պէտք է որ միշտ դէպք մը, յիշատակ մը, արթնցնէ հոգիիս մէջ, ծանրացնելու համար կշիռը անոնց, որ արդէն կը ճնշեն սրտիս վրայ։

— Հայկա՛նոյշ, ըսեր էի իրեն, վաղը Նոր Տարի է, նոր երիտասարդ ու թարմ բաներու մասին պիտի խօսինք. շատ պիտի ցաւիմ եթէ հին պատմութիւն մը յիշես մեր սիրելի մեռածներուն կեանքէն, ամէն մարդ իրեն պիտի պահէ իր գիտցածը եւ յիշածը։

Ան իր մարքով կը խորհի թէ այսպէս լուռ անցնելով մեր սիրելիներուն յիշատակին առջեւէն, նուազ խորհած ու յարգած պիտի ըլլանք անոնց հոգիները։

Այսպէս ուրեմն Հայկանոյշին տօնական օրերու զուարթ ձայնը պատճառ եղաւ որ ծռիմ սանդուխին բազրիքէն, տեսնելու համար վարի անցուդարձը։ Հաճի Պապան խոշոր ման մը մածուն կը դնէր անոր ձեռքերուն մէջ։

— Աչիկա Տիկինին համար է, երկար տարի-

ներ կը մաղթեմ բոլոր ընտանիքին. Աստուծով կը հասնի իր մուրատին եւ մօտ ատենէն կ'երթայ պլլուխլ. իր աղջկանը եւ թոռնիկին:

Ջաղցր երեւցան այս մաղթանքները ինծի ու վար վազեցի իսկոյն եւ ներս առի Հաճի Պապան: Տարւոյն առաջին օրուան մեր հանդիսաւոր հիւրը պիտի ըլլար ան: Ճաշարան առաջնորդեցի: Մարդուկը յանկարծակիի եկած էր, այս բացառիկ պատիւին չէր սպասեր. ան կարծեր էր հաւանաբար որ պզտիկ նուէրով մը միայն պիտի փոխարինուէին իր մածունը եւ մաղթանքները:

Հաճի Պապան շատ շուարած երեւոյթ ունէր, ինքզինքը գտնելով յանկարծ տաքուկ սենեակի մը մէջ, ճոխօրէն զարդարուած սեղանի մը առջեւ: Որոշ կերպով կը դողդղար իր սպիտակ մօրուքը, մսած ալ էր, ու տակաւին կը դողդղային իր ձեռքերը: Տաքուկ ըմպելիք մը, անուշ ջերմութեամբ մը պիտի կազդուրուէր անոր մըսած եւ յոգնած մարմինը:

Մինչեւ այսօր Հաճի Պապան ինծի համար մեր տան կաթնավաճառն էր, 60ը անցած ծերունի մը, նիհար, աշխոյժ եւ կորովի: Ամէն առաւօտ Բէնտիքէն կու գար առաջին շոգենաւով, երկու ձեռքերէն կախած լեցուն կաթի թիթեղէ ամաններըը: Միշտ կոկիկ ու մաքուր հագուած, հաստ, տունէն հիւսուած բուրդէ գուլպաներովը եւ գեղջուկ կիսակօշիկներով, ձեռքերը

քուրէ հաստ ձեռնոցներ եւ գտակ մը գլխին, զոր երբեք դնելուն ձեւը չէր տրված, եւ միայն գանկը կը գոցէր։

Օր մը մինակ Հաճի Պապան ցաւած սրտով տեսայ, քիչ խօսող այս մարդը սրտագեղումով արտայայտուելու պէտքը զգացեր էր, ու առանց որ ես հարցում մը ըրած ըլլայի անոր.

—Օ՛ֆ, օ՛ֆ, զաւա՛կս, մարդիկ երջանիկ չեն ըլլար բնաւ, կովերուս թիւը հազիւ կրցեր էի երեքի բարձրացնել ու պիտի գոհ ըլլայի, կինս հիւանդացաւ նորէն ու երէկ հիւանդանոց տարին զինքը։

Բանի մը օր վերջը տեղեկութիւն հարցուցի կնոջը մասին՝ ուրախ էր, Պոլիս իջեր էր ու գացած տեսած էր կինը, քանի մը օրէն պիտի վերադառնար։

Այդ օրէն վերջ աւելի շեշտուած էր մեր բարեկամութիւնը Հաճի Պապային հետ։ Ամէն անգամ զաւակս կ'ըսէր ինծի. զարմացած էի, բայց օր մը իր 80 տարեկան ըլլալը յայտնեց։ Գիտէի որ զաւակ չունէր, եւ ինք գիտէր որ հեռաւոր աշխարհներու մէջ զաւակ մը եւ թոռնիկ մը ունէի ձգած։ Ան իր կնոջմէն աւելի՝ կը խօսէր երեք կովերուն մասին, որոնց շնորհիւ հանգիստ կ'ապրէր իր կնոջը հետ։

Ամէն անգամ երբ պատահէր որ գնէի կաթը իրմէ, տեղեկութիւն կը հարցնէր ձեր մասին եւ կ'ըսէր.

—Ինչպե՞ս պիտի երթաս եւ արժանի ըլլաս զաւակդ եւ Թոռնիկդ տեսնելու:

Կը զգայի որ անկեղծ մաղթանք մըն էր սրտէն բարձրացածը եւ իր ծերուկի մանրցած աչքերը բարութեան լոյսով մը կ'ողողուէին:

Այս չափ բարեկամութիւնը կը բաւէր որ Հաճի Պապան մեր կաղանդի առտուան հիւրը ըլլայ: Բայց, Թոռնի՛կս, տեսնելու էիր այն վարանքը որ ունեցաւ իրեն համար շատ ճոխ եւ թեւցած այս սեղանին առջեւ նստելէ առաջ: Իր պղտորած աչքերը կարծես յանկարծ փայլեցան երիտասարդի աւիւնով, երբ Պապիկդ քօնեաք լեցուց գաւաթին մէջ: Անմիջապէս մէկ ումպով պարպեց ըմպելիքը, եւ ծեռքովը սրբեց մօրուքը. աղտոտած ըլլալու վախէն: Ոչ թէ մօրուքին, այլ գաւաթին մէջ կաթիլ մը մնացած չէր, աւելորդ է ըսել թէ Հաճի Պապան ալքոլի բարեկամ մըն էր: Վատահ եմ որ իրեն համար կաղանդի անակնկալ սեղանին այս պերճանքը, իր յիշատակներուն ամէնէն գեղեցիկը եւ հոգեպարարը պիտի մնայ, որովհետեւ չափազանց երջանիկ էր եւ ինքզինքը պարիկներու աշխարհին մէջ կը կարծէր:

Հաճի Պապան խօսելիք չունէր, բայց Պապիկդ սիրուն կատակներով քանի մը երկչոտ խօսքեր կը կորզէր բերնէն: Վերջապէս Պապիկդ ուզեց գիտնալ թէ ի՞նչպէս երկրէն եկած էր հոս: Ո՛երեւայ իր կեանքին ամէնէն հերոսական դրո-

ուագն է այս դէպքը որ չափազանց խանդավառ ընել իր պատմութիւնը։ Կարեւոր բան մը չկար անոր մէջ. սիրելի՛ս, որ կէտ առ կէտ գըրեմ քեզի, Ինքն ալ ուրիշ հազարաւորներու պէս օր մը իբրեւ պանդուխտ ինկած էր Ստամպուլի փողոցներուն մէջ։ Տակաւին պատանի սորին ծառայութեան մէջ մտած, ապրած էր կէս անօթի եւ կէս կուշտ։ Ցետոյ օր մը մէկը իբրեւ իր կովերուն պահապան, Գարթալ է տարեր զինքը, եւ հոն երկար տարիներու ընթացքին տէր է դարձեր պզտիկ գոմի մը եւ երեք կովերու։ Շատ կանուխ է ամուսնացեր, կինը մեռեր եւ իր քանի մը զաւակներն ալ մեռեր են, որոնցմէ վերջինը, 50 տարեկան աղջիկ մը, կորանցուցեր է անցած տարի։ Այս բոլորէն վերջ, խոշոր եւ մտածկոտ շունչ մը առաւ ու շարունակեց։

—Էհ, ի՞նչ ընեմ, ալ առանձին մնացեր էի, նորէն ամուսնացայ եւ հիմա իմ բոլոր սէրս ու գուրգուրանքս կեդրոնացուցած եմ անոր վրայ։

Պապիկդ պնակները երկարեց. չամիչ, կաղին, նուշ, նարինջ, անուշապուր եւ երբ ամէնէն վերջ Կաղանդի էյֆը տուաւ, գրպանէն ծալլուած կարմիր թաշկինակ մը հանեց եւ մէջը ծրարեց.

—Սա յալ կնոջս բաժինն է ըսաւ. ձեր հրամանովը իրեն պիտի տանիմ։

Շատ սիրեցի անոր այս տաքուկ զգացումը իր կնոջը հանդէպ։

Աւելի ուշ փողոցէն անցնող գիւղի աղքատիկ տղաքը կանչեցի, եւ անոնց ափերուն մէջ լեցուցի պտուղները, բոլորն ալ երջանիկ էին եւ կը զգային որ Նոր Տարւոյ առաջին օրը, պէտք չէ անցնի սովորական օրերու պէս։ Եւ այսպէս նորէն խորհեցայ քեզի, թոռնի՛կս, որովհետեւ եթէ գիւղին այս աղքատիկ տղաքը այսօր ունեցան իրենց պտուղի բաժինը, դուն էիր նորէն անոր շարժառիթը։ Եթէ Կաղանդի օրը քեզի հետ անցուցած ըլլալու երջանիկ պատրանքովը պատրաստած չըլլայի այս սեղանը, բնական է այս տղաքը անպտուղ պիտի մնային այսօր։

Այս պահուս նորէն քեզմէ յիշատակ մը ողողեց միտքս։ Ո՞նչ եղաւ Կոլպին. օ տը պօն է-վընիւին պզտիկ բարեկամդ։ Կը յիշես հարկաւ, հայրը անգործ մնացած էր եւ հիւանդ: Օր մը եկար խնդրելու որ սպիտակ շապիկներէդ մէկը փոխ տանք Կոլպիին, որովհետեւ նոյն օրը դըպրոցի մարմնամարզի դասը կար, եւ մայրը ժամանակ չէր ունեցած լուալու արդուկելու պըզտիկին շապիկը։ Օրը չորեքշաբթի էր եւ անհրաժեշտ էր որ ինչպէս դուն, ընկերդ ալ իր ճերմակ շապիկը հագած երթար դպրոց։

—Մեծ մայրի՛կ, ըսիր, մաքուր տղայ է, չ՛աղտոտիր, միայն մէկ ժամ պիտի հագնի ու վերադարձնէ։

Ու երբ երեկոյին ծալած ու ծրարած ձեռքս դրիր շապիկը, ըսի քեզի.

— Աղէկ չ՚լլար որ ասիկա Կոյպիին տանք. դուն տակաւին ուրիշ երկու հատ ունիս։

Ուրախութենէդ խայտացիր եւ պլլուեցար լինձի երջանկութեամբ։

— Անո՛ւշ սիրտ, ըսիր լինձի, անո՛ւշ սիրտ, ինչպէս կը սիրեմ քեզի։

Մեծցի՛ր, սիրելիս, մեծցի՛ր այս բարի եւ անուշ զգացումներով, որպէսզի դառնաս օր մը բարութեան եւ անձնուիրութեան հերոս մը։

Նոր Տարւոյ առթիւ այս սրտաբուխ մաղթանքը կը ղրկեմ քեզի, ծրարելով անհամար համբոյրներու մէջ։

ՄԵԾ ՄԱՅՐԻԿԴ

20 Յունվար 1935

Բրինֆիրօ

Սիրակա՛ն թոռնիկս,

Ձգէ՛, Սէմի՛ս, թո՛ղ որ կարօտի խօսքեր գրեմ նորէն այս իրիկնամուտին։ Արեւոտ Յունվարի երեկոյ մըն էր։ Անգղերու երամ մը կը թռղի կ'երթայ մօտակայ հորիզոններու տակ, ապաստանելու եղեւնի շիւղերուն մէջ։ Անոնք թեւեր ունին եւ խմբովին կը հետեւէին իրարու, իմ ալ երեւակայութիւնս թեւ ունի, թռիչք առեր է դէպի հեռաւոր հորիզոնները, եւ կը մօտենամ մայրիկիդ ու քեզի... բայց երիտասարդ ըլլալու է մարդ միայն երազով ու երեւակայութեամբ կարենալ գոհացնելու համար հոգեկան կարօտները։ Ես շատ երազեցի... ալ կը բաւէ, կ'ուզեմ աչքերուս մէջ ունենալ քու վճիտ աչքերէդ փայլատակող կեանքի իտէալները. կ'ու-

զեմ ձեռքերուս մէջ շօշափել քու սեւ ու խիտ մազերուդ փինչիկը։

Սէմի՛ս, ինչո՞ւ ձգեցիր որ հեռանամ քովէդ. ալ կարօտը ունիմ մեր homeին, ունիմ կարօտախտը բոլոր այն վայրերուն՝ ուր մայրիկիդ հետ կ'ապրիք, երկնքին ու ովկիանոսին, զոր դուք կը դիտէք, մանաւանդ կարօտախտն ունիմ քու աչքերուդ, քու խնդացող շրթունքներուդ, ձայնիդ, այն աղուոր ձայնին որ զիս կը կանչէր։ կը զգա՞ս, թոռնիկս, որ ամէն վայրկեան մեծ մայրիկիդ սիրտը քու քովդ է, կը մրմնջէ շարունակ թէ դուն կը պակսիս իրեն... այնքան զօրաւոր պակաս մը, որ շատ անգամներ կը հարցնեմ՝ թէ ի՞նչպէս կրնամ համակերպիլ հոս մնալու...։

Իրիկունը աւելի թանձրացաւ. յանկարծ իջնող մութին մէջէն, վերի բարձունքին վրայ փայլատակից լուսաշող լամբար մը։ Է՛յս... լո՛յս... երջանկաբեր է քու ճառագայթումդ, հեռաւոր յոյսն ես ու կ'ողողես հոգիս քու զուարթ կայլակներովդ, ինչպէ՞ս չհաւատալ հրաշքին... գիտեմ որ նոր յուզումներ, տակաւին ինծի անծանօթ բաղձանքներ վառ գոյներով պիտի ոսկեզօծեն, պիտի ծիածանին վարդը իմ աչքերուս, եւ այդ բոլորը պիտի ճառագայթեն քու երիտասարդ ու կորովի կեանքիդ մէջէն, դէպի իմ մարելու մօտ կայծկլտումներս։ Կ'երեւակայեմ զքեզ երջանիկ, բախտին բարիքներով օժտուած

մէկը, որ սակայն իր անձնական ուրախութիւններուն մէջ՝ միշտ գիտակցութիւնը պիտի ունենայ քովը տառապող տխուր եւ առանձին յուսահատ հոգիներու...։

Ամբողջ օրը անհրեւակայելի քաղցրութեամբ մը միօրինակ համակուած էր հոգիս, չեմ գիտեր ինչպէս կը կարծէինք լսել Թափառական կոյր երգչին ձայնը, որ մեր յարկաբաժինին կրկնակի պատերուն մէջէն կը բարձրանար դէպի սրտոտները։ Այն ատեն կը յիշէի ծննդավայրս. հոն ձգած սիրելիներ եւ մանաւանդ պապիկդ, աչքերդ աչքերուս մէջ, չէիր ուզեր որ արցունք մը թափի անոնցմէ. շուտով վար կը վազէիր քանի մը սեւնք դնելու Թափառական շրջիկ երգչին Թիթեղէ պնակին մէջ եւ յետոյ կու գայիր, կը բռնէիր ձեռքերս ու կը հեռանայինք պատուհանէն դէպի յառաջամասի սենեակները։

Հիմա կը լինտուեմ երգչին ձայնը... չեմ ուզեր խոստովանիլ, բայց այս իրիկուն բոլոր իմ կորովս, տոկալու մոլեռանդ կամքս կը հալի, ինչպէս ձիւնի կտոր մը եւ կը տկարանամ արցունքի կաթիլ մը սրբելու աստիճան արտեւանունքիս ծայրը...։

Ես շատ սիրեցի այն երկիրը ուր դուն ծնար, միտքս հաճոյքով ու տխրութեամբ հպատակեցաւ անոր բարքերուն եւ սովորութեանց։ Սիրեցի իր ժողովուրդին գործնական միտքը, եւ կեանքի դէպքերու մասին ճկուն համակերպու-

թիւնը, սիրեցի անոնց զուարթութիւնը ու թեթեւ հայեցողութիւնը այն բաներու մասին, զոր մենք հոս ծանրակշիռ դէպքեր կը նկատենք. սիրեցի անոնց աշխոյժը՝ անընկճելի մնալու համար զիրենք զգետնող բախտի հարուածներուն. բայց սիրտս.., այս դիւրազգած սիրտս, չկրցաւ գտնել երբեք իր հաւասարակշիռ փիլիսոփայութիւնը. ահա թէ ինչո՞ւ չկրցայ նմանիլ Ամերիկայի մեծ մայրիկներուն, որոնք ամէն բանէ առաջ իրենց առողջութիւնը, ժամանցները եւ քմահաճոյքները կը գոհացնեն։ Թոռնիկ մը ան իր զաւկին կը պատկանի պատասխանատուութեանց ամէն բաժիններով, ու իրենց համար զանոնք սիրել ու քովը ունենալ, շարժապատկերի ու թատրոնի մը ազդած վայելքին հաւասար է։

Բնական է մարդ ամէն օր եւ ամէն ժամ չի կրնար երթալ թատրոն, բայց դուն, Թոռնի՛կս... դուն իմ կեանքիս ամէնէն գերազանց հաճոյքն ու երջանկութիւնն ես. եւ ես կրնամ պահել զքեզ ամէն օր, ամէն ժամ մտքիս մէջ...։

Այսօր հնամենի սնտուկներ կը խառնէի, մնացած տակաւին մամիկիս, մօրս եւ մօրաքրոջս յիշատակներէն, երբ յանկարծ գտայ քառանիւ փայտի մը վրայ փակած պզտիկ սպիտակ մուշտակով ու կարմրուկ մուշտակով նապաստակ մը:

Խաղալիկ մը որ տարաւ զիս 55 տարիներ առաջ։ Արդէն Ստամպոլ գալէս ի վեր տխր-

ուած եմ կուրծքս ձգել ներկան եւ ապրիլ անցեալին մէջ, այսպէս են հոս մարդիկ, միշտ պէտք է խօսինք հին օրերու մասին, մեր ձեռքերուն տակ ունենալ առարկաներ, հին օրերու յիշատակ։ Հոդ տեղի պէս չեն նետեր, չեն ոչնչացներ առարկաներ որոնցմէ յոգնած են այլ եւս, ու ի՛նչպէս ալ շուտ կը յոգնին։ Աչքիս առջեւ եկաւ հիմա տակաւին նոր քայց քիչ մը գործածուած ըլլալուն համար անօթներ, ծաղկամաններ, խաղալիկներ, հագուստեղէններ, կարասիներ որոնցմէ ձանձրացած, ամերիկացի կինը դուրս կը հանէ իր տունէն։ Շատ ալ իրաւունք ունին Նոր Աշխարհի, նոր գաղափարներով մեծցած կիները, ի՞նչ հարկ բանալ հնամենի անտուկներ, եւ գտնել մէջէն մամիկիս օրէն մնացած հագուստներ, առարկաներ, որոնց կարգին մանուկ օրերէս մնացած այս նապաստակը։ Սըրտաճմլիկ յիշատակներ, երջանիկ կամ տխուր օրերու պատկերներ, որոնք շլմորած տատանումներով կ'անցնին ամէն օր մտքիս մէջէն, անբաղձալի երազներու պէս։ Հին յիշատակ մը, միշտ տանջանք մըն է, արդէն ամէն օր միտքը յաճախուած է անով, ի՞նչ հարկ շօշափուած եւ առարկայական ապրումներով ալ ծանրացնել անոնց կշիռը։ Ես շատ սիրեցի ուրիմն նաեւ ամերիկեան ժողովուրդին անցած եւ հին իրերու ազդեցութենէն խուսափելու ճիգը։

Նապաստակի մը խօսքը ըրի, եւ ծանր խոր-

հրդածութեան մէջ մխուեցայ։ Այս մտածումները քեզի համար չեն։ Մեր մամիկներուն եւ մայրերուն համար են, բայց ես գիտեմ հիմա՝ որ նորէն տղայական հետաքրքրութիւնովդ կ'ուզես նապաստակիս պատմութիւնը։

Ինչպէս ալ անեղծ մաքուր մնացեր է անիկա իր ճաճթալիճով ծրարուած թուղթին մէջ. քիչ մը սպիտակ մուշտակը դեղներ է, եւ պատռեր է քչիկ մը, քառակուսի եւանդով տպուած թուղթը, որ փայտին վրայ ծածկուած է։

Դուն կը յիշես որ խօսած եմ քեզի հօրեղբօր մը մասին որ Անգղիա հաստատուած էր, իր շատ երիտասարդ տարիքէն։

Այս հօրեղբայրը չափազանց եկեղեցասէր մէկն էր, ամէն կիրակի Սկիւտարէն Գատըքէօյ կուգար զիս գիւղին Ս. Թագաւոր եկեղեցին տանելու համար։

Զատկի առաւօտ մը, եկեղեցիէն վերադարձին, ճամբուն երկայնքը կարմիր հաւկիթներու, մոմերու եւ չհօրհկներու հետ կը ծախէին նապաստակներ, օրուան խորհրդանշանը։ Հօրեղբայրս գնեց հատ մը ինձի համար։ Մատիկիս անցուցած առաւանը, այսօրուան պէս կը յիշեմ, իմ կարմրուկ հագուստիս մէջ երջանիկ ու թեթեւ, նապաստակը ետեւէս քաշելով տուն գացինք։ Հոդ ահա պարզուեցաւ տեսարան մը՝ որ շատ ալ հաճելի չէր մօրս համար։ Եղբայրներս եւ քոյրերս հիացած, սրտմտած ալ, որ իրենք

չունին, կ'ուզէին զատ զատ իրենց ծեռքերուն մէջ ունենալ խեղճ անշունչ կենդանին։ Ես բոլոր ուժովս սեղմած էի սրտիս վրայ։ Հօրեղբայրս կարծես մանկական այս կուիւը ատելու համար գնած էր խաղալիկը. մէկ կողմ քաշուած կը խնդար եւ պզտիկ մը յանդիմանելով միւսները,

—Ասիկա Զարուհիին համար է, կ'ըսէր։

Ես քաջալերուած, նոյն իսկ թոյլ չէի տար որ աչքերով հիանան իմ անուշիկ նապաստակիս վրայ։ Ըսէ թոռնիկս, այդ պահուն ես այն պզտիկ քնքուշ աղջի՞կն էի որ իմ հարազատներէս մէկուն հօրմէս կրած մէկ յանդիմանութեանը կամ կերած ծեծին համար, սիրտս կը ցաւէր ու կու լայի։ Այդ պահուն յոխորտ ու երջանիկ, անծնաբէր պզտիկ աղջիկ մըն էի դարձեր, որ ինքզինքին միւսներէն աւելի գերազանց հոգ մը կ'ուզէր տալ։

Մայրս նեղուած այս տեսարանէն, կ'ուզէր վերջ տալ մանկական այս պայքարին, երբ տեսաւ որ աղմուկները կը շատնան եւ լուրջ հանգամանք մը կ'առնէ մեր տարիքներուն համար, նապաստակը խլածին պէս ծեռքէս, տարաւ կըղպեց պահարանին մէջ։ Կ'երեւայ համաձայնութիւն ստեղծելու լաւագոյն կերպն էր այս, որովհետեւ ես զղջացած եմ յամառ միջոցներուս համար. կ'ուզէի նորէն ունենալ նապաստակը միւսներուն ալ տալու պայմանաւ։ Իսկ

միւանները կը խնդրէին մայրիկէն՝ որ նապաստակը մէջ տեղ հանէ, միայն տեսնելու համար զայն։

—Տո՛ւր, մայրիկ, տո՛ւր, թո՛ղ Զարուհին բռնէ նապաստակը։

Հօրեղբայրս, հեղինակը մեր այս մանկական յուզումներուն, հաճոյք կը զգար այս պոռչտուքներէն, աղաղակներէն, սրտհատնումներէն ու կը խնդար անկիւնը աթոռի մը վրայ նստած։

Մայրս կէս ժամու չափ այսպէս պատժելէն վերջ իր զաւակները, երբ տեսաւ որ բոլորս ալ համաձայնած ենք նապաստակին տէր ըլլալու հաւասարութեան մէջ, պահարանէն հանեց խաղալիկը եւ ինծի տուաւ։

Ջեմ չիշեր պուպրիկներուս վրայ այնքան դողացած ըլլալս, որքան այս նապաստակին. անգամ մըն ալ ո՛չ փողոց հանեցի զայն եւ ո՛չ իսկ պարտէզ, միշտ սենեակիս մէջ կը մնար։ Առաւանէն քաշելով քոյր եղբայր կը պատցընէինք անշունչ կենդանին։ Ես շատ կը սիրէի մանաւանդ անոր սպիտակ մուշտակը եւ փափկութեամբ այտերուս կը տանէի։ Բանի մը օր վերջը միւանները ձանձրացած եւ մինակ ինծի ձգած էին նապաստակը, բայց ան իմ անբաժանելի բարեկամս մնաց, գիշերները մինչեւ սենեակս կը տանէի անկողնոյս մօտիկ։

Հիմա չեմ չիշեր որչափ առեն չբաժնուեցայ անկէ, ինչպէս դուն այն պզտիկ լամբարէն, որուն մէջ petrol կը վառէինք։ Դուն ալ պզտիկ

մանկիկ մըն էիր, հազիւ 4 տարեկան, եւ շատ կը հետաքրքրուէիր Նիւ Եորքի խորտակուած մայթերուն եւ փողոցներուն նորոգութեան առեն վտանգէ զգուշացնելու համար վառուած բեբրոլի կարմիր լամբարներով։ Իտալացի բարեկամուհի մը փափաքեցաւ գոհացնել քու այդ հետաքրքրութիւնդ, եւ ըսաւ ինծի՝ թէ իբրեւ խաղալիկ կը ծախեն այս լամբարներուն պզտիկներէն։ Ըզուր փնտռեցինք քեզի հետ ամէն տեղ, դուն անգամ մը որ իմացեր էիր անոր խաղալիկի ձեւով գոյութիւնը. ալ կը յամառէիր զայն ունենալու։ Օր մը աննշան փողոցի մը անկիւնը պզտիկ խանութի մը ցուցափեղկին մէջ տեսանք, եւ պզտիկ վճարումով մը տէրը դարձանք լամբարին։

Թոռնի՛կս, այն ինչ ուրախութեամբ մատիկիդ ծայրէն կախած տուն տարինք այդ կարմիր լապտերը, բեբրոլ լեցուցինք մէջը եւ վառեցինք։ Ալ մէկ կողմ ձգած էիր բոլոր խաղալիկներդ, մուցար փայտէ ձիդ, պզտիկ ինքնաշարժդ, երեքտրական գնացքդ, հանրակառքդ, գնդակ, շրջանակ, ամէն ինչ, ու մատիկէդ կախած վառուած լապտերդ, փողոցը կամ տունը կը պտտէիր իշխանազունի մը հպարտութեամբ։ Մայրդ ձանձրացած էր բեբրոլի հոտէն, բայց ես թոյլ չտուի որ ձեռքէդ առնեն լամբարդ, մինչեւ այն օրը, երբ հետաքրքրութիւնդ ուրիշ առարկաներու դարձաւ, ու այսպէս երազած ու

սիրած խաղալիքդ, օր մը լքուած մնաց ուրիշներու կարգին։

Երբ միւս խաղալիկներդ հետզհետէ աղքատներուն կը ղրկէր մայրիկդ, ես չուզեցի որ անոր յիշատակը անհետանայ մտքիդ առջեւէն։ Որքան ալ ուզեմ փոխուիլ, անկարելի է արմատախիլ ընել հայ մայրիկի աւանդական հոգին իմ մէջս. պահարանի մը վերի անկիւնը ի պահ դրի բապտերդ, բայց օր մը երբ տունը կը փոխէինք, տեսայ որ մայրիկդ շատ մը առարկաներու եւ գոյքերու կարգին, ան ալ անպէտ բաներուն հետ անկիւն մը նետեց։ Այն ատեն առարկութիւն չըրի, բայց խորհեցայ որ ան շուտով եւ դիւրութեամբ կրցեր է տէրը դառնալ ամերիկեան հրաշալի հոգեբանութեան։ Միշտ առա՛ջ, առա՛ջ, դէպի ետ դառնալը՝ հոգեկան հիւանդագին վիճակ մըն է, միշտ լաց ու հառաչանք մինտոելու ախտագին սովորութիւն մը, ներարկուած արեւելքի կիներու սրտին մէջ,

Ի՞նչ պէտք կար այսօր բարձրանալ վերնայարկը, բանալ հնամեայ անտուկները, նորէն քրքրել հին յիշատակներ, մխուիլ անոնց հին ապրումներուն մէջ, բորբոքել անթեղուած կրակները, ի՞նչ պէտք պահել այս անպէտ բաները, երբ անոնց տէրերը շատոնց մեկներ են այս աշխարհէն։ Անպէտ կ'ըսեմ, որովհետեւ ատոնք հիմա նոյն իսկ աղքատներուն չեն տրուիր, ինչպէս համարձակիմ ձեռքերովս ոչնչացնել այս քոլորը, մեկնելէս առաջ։

Պիտի ձգեմ անտուկներով, լրենց բախտին. օտարական գնորդ մը եւ յաջորդող մը Բրինքիբոյի մեր տան, թող իր ուզած ձեւով ոչնչացնէ հին օրերու ընտանեկան այս յիշատակները, կը բաւէ որ իմ աչքերս չտեսնեն անոնց վախճանը։

Համբոյրներով

Մեծ Մայրիկդ

7 Փետր. 1935

Բրիճիթո

Սիրակա՛ն թոռնիկս,

Այսօր կը կատարէի Բրինքիբոյի հրաշագեղ ափոյտներէս մին։ Մատէոններու կամրջակն էր հասեր, ան որ իրար կը միացնէ ներքնափոր պատմական զոյգ մը քարայրները, սարաւանդէն վար սփռուած լազուարթ ծովուն մէջ, լուսաշող արփին կը ցանէր իր բիւրաւոր ճաճանչները։

Ձախիս կը բարձրանար Թէփէքէօյին, հոն ալ սփռուած զմրուխտէ մարմանդին մէջ, կը բացուէին հազարաւոր սպիտակ ու դեղնորակ մարգարտածաղիկներ։ Ոչ միայն շքեղ, այլ խըռովիչ հրապոյրով մը կը կրէր իր վրայ թաւիշէ այդ վերարկուն, դէպի Թէփէքէօյ բարձրացող ըլրակը։

Իբրեւ թէ գարուն եղած ըլլար փետրուարի այս օրը, բնութիւնը կը խայտար անսովոր ուրախութեամբ, եւ գառնուկներուն մայիւնները արձագանգ կու տային բարձունքէ բարձունք։

Հակառակ որ սեւ ագռաւները՝ թեւթափելով կը կռնչէին մօտաւոր բացատաններու մէջ, չէին կրնար ուշաբերել զիս գարնան իմ պատրանքէս։

Անոնք որ ունեցած են մեծ քաղաքներու յարատեւ ժխորը իրենց ականջին մէջ, անոնք միայն գիտեն թէ ինչ թանկագին եւ գերազանց վայելք մըն է հանդարտ կղզիին լռութիւնը... որ կը վրդովուի միայն քնութեան գեղգեղած նուագներով։

Ո՛վ եւ ի՞նչ բան կրնար արգիլել, սիրելիս թափը իմ հոգիիս, օրուան այդ վտառաւոր ժամուն։ Այդ թափը աւելի հզօր էր քան արծիւին թռիչքը եւ աւելի արագ քան ելեկտրական հոսանքը։ Ես հոտ էի արդէն, այն երջանիկ հորիզոնին տակ, ո՛ւր կ'ապրիք մայրիկդ եւ դուն։

Ինչ սխրալի երազ էր այն. լուսափեսուր մե՛ծ երազ... արդէն թեւերուս մէջ ունէի զքեզ եւ մայրիկդ, կը սեղմէի երկուքդ ալ անսպառ գորովով, ձեր շունչին ջերմութիւնը իմ այտերուս, իմ վզիս շուրջ կը զգայի... ի՜նչ զգլխիչ տաքութիւն էր այդ, անուշ թոռնիկ, եւ ո՛րքան շատ բաներ կը պատմէի ձեզի, անվերջանա՛լի խօսքեր... քա՛ղցր եւ բարի՛ բաներ...։

Հարցումներով կ'ողողէիք զիս, սիրելինե՛րս, բայց ես զգոյշ էի շատ, ինչպէս միշտ,, թանձր քօղ մը կը նետէի բոլոր այն անձկութիւններուն վրայ, որոնք գուցէ պահ մը ծանծրացուցին կեանքս, կը ժպտէի ձեզի միշտ երջանիկ ու

զուարթ, որովհետեւ չէի ուզեր բեռ մըն ալ աւելցնել այն մտահոգութիւններուն վրայ, որոնք կ'ունենան ապրող մարդիկ, դուն քու տարիքիդ դէպի նոր կեանքը խոյանալու չափովդ եւ մայրդ իր ապրած տարիներուն փորձարկութեամբը։

Փետրվարի այս գարնանազարդ օրուան մէջ այսպէս նոր կարօտներ, նոր յոյզեր, նոր բաղձանքներ կը ստեղծուէին հոգիիս մէջ։

Ինձի համար տարօրինակ եւ նոր չէ, թէ ի՞նչպէս արդէն դէպի իր վերջալոյսը հակող հանիդ՝ կարող է նոր եւ իրեն անծանօթ երազանքներ հիւսել, որոնք ծիածանին վառ գոյներով կ'երանգաւորեն իր կեանքը։ Հնա՞ր է աչքերուն տակ եւ սրտին մէջ ունենալ քեզի պէս թոռնիկ մը. թարմ ծաղիկ մը՝ որ կը բացուի կեանքի անծանօթ ճամբաներու վրայ, ու չհանդաւատուիլ անոր աճումովը. չգինովնալ այդ ծաղիկին ողողած բոյրովը, եւ չզգալ հոգիին մէջ նոր ու թարմ բողբոջում մը, որ կրկնապատկերն է մամիկին եւ անոր զաւկին անցուցած պատանեկութեան օրերուն։

Այսպէս թեւ ու թռիչք տուեր էի երեւակայութեանս, երբ յանկարծ սթափեցայ երազէս, որ տեսակ մը չարչարանքով հեստացաւ միտքս։ Կէս օրուան զանգակը եկեղեցւոյն՝ հաւատացեալներուն կը յիշեցնէր ճաշի ժամը, այն ատեն յիշեցի, սիրելիս թէ մենք շատ հեռու էինք իրարմէ եւ թէ այդ ժամուն, իմ քալած երկրագունտիս հակառնեայ մասին վրայ, քու

զարթնումի ժամդ էր, եւ դուն նոր կ'ելլէիր քունէդ։

Այդ սթափումին յաջորդեց հեռուէն ծիու արագ եւ ոստոստուն դոփիւն մը, անոր կ'ընկերանար թարմագեղ երգ մը... բոլորովին անծանօթ եղանակ մըն էր այն. ինքնատիպ եւ ինքնաստեղծ ինչպէս հովիւները կը գեղգեղեն բնութեան ծոցը թաղուած, իրենց արիւգին վրայ, իրենց երազներուն եւ ներշնչումներուն ինքնատիպ արտայայտութիւնը։

Կանգ կ'առնեմ եւ կը դառնամ ետիս։ Հեռուն կը նշմարեմ օդաչու պատկեր մը. պատանեակ մըն է կարմիր ծիուն քամակին, առանց թամբի եւ ասպանդակի, սանձ մը ձեռքերուն։

Պզտիկ մարդուկ մը դեղեւելով ու յետամընաց կը հետեւի քառարշաւ զոյգին, մեղմ ու փափուկ նօթերը լրացնելով, ազատ այս նուագին։

Պատանին ծիուն հետ կը ցատկէ օդին մէջ. թափ տալով կենդանիին, տղուն արունքները եւ թեւերը թեւթափելով օդին մէջ, ինչպէս հսկայ արծիւ մը, որ կը թռչի իր երազին...։

Ես հիմա չեմ գիտեր թէ այդ պահուն ո՞րն էր ներշնչարանը այդ պատանեակին եւ իմին։ Փետրվարի մէջ այսքան գեղեցիկ օրուան մը վայե՞լքը՝ որ իմ կարօտի անխոնջ երազի փայփայեց, ու թռիչք տուաւ երեւակայութեանս. ինչպէս այս պատանիին՝ որ գեղգեղելով ու

կայտռելով կը թռչէր իր մե՛ծ երազին. . . ։

Հանգիստութեան եզրը զօրաւոր է. այնպէս չէ՞ Թոռնիկս, քու մամիկդ, եւ պատանի մը, որուն հասակը կը պճնեն 13 գարուններ, ինչպէս քուկդ, օրուան նոյն պահուն, աղուոր արեգակին տակ, երջանկութեան շողերով, կը սրարշաւեն մէկը ծովերուն անդունդը կտրելով եւ միւսը տակաւին սահմանափակ իր փորձարկութեանց մէջ պէտք ունի ծիու մը հաստատուն կողին, հալածելու համար երազը, որ դեռ անծանօթ է իրեն։

Այսպէս ուրեմն, սիրելի՛ Թոռնիկ, տարիքը իրաւունք չունի խլելու ձեռքէս տակաւին լաւագոյն երազներու հրաշքը եւ կրնանք անցնիլ քեզի հետ, ձեռք ձեռքի, կեանքի ճամբէն յոյսի, հաւատքի եւ մանաւանդ սիրոյ չաւիղներուն վրայէն։

Սիրալիր Համբոյրներով
ՄԵԾ ՄԱՅՐԴ

30 Մարտ, 1935

Բրիւքիբօ

Սիրական Թոռնիկս,

Օրեր կան՝ ուր չափազանց կծու զգայնութեամբ մը բաժանումը կը խարտոցէ երեւակայութիւնս։ Այսօր Բրինքիբոյէն քաղաք կ'իջնեմ նուագահանդէսի մը երթալու համար. սաստիկ փոթորիկ կայ։ Հիւսիսը իր ամէնէն վայրի երգերը գոռաց մինչեւ լոյս։ Զքնացայ, այնքան տանջուեցան սեւնեակիս պատուհանները, պարտէզին ծառերը եւ մանաւանդ իմ աղուոր նշենիս, որ ծաղկեր է հրաշագեղ պչրանքով մը։

Սիրելիս, հայ գրական շարժումը մեռած գըտայ Սթամպուլի մէջ. հրապարակը միայն մնա-

ցեր է լրագրութեան։ Որոնումներ կ'ընեմ գրադարանիս հին գրական հանդէսներու մէջ, գոհացնելու համար երբեմն մեր լաւագոյն գրողները կարդալու մարմաջս, եւ վարանքով աչքէ կ'անցընեմ Արեւելեան մամուլները, Մասխանները, Հայ գրականութիւն. Շանք եւ կարգ մը գրական հանդէսներ։ Կը թղթատեմ եւ կը գտնեմ ստոգագրութիւններ սիրուած ու անցած գրագէտներու։ Վարանքով կ'ըսեմ, որովհետեւ անոնցմէ ետքը հետ եղած եմ ժամանակին, մեր երիտասարդութեան եւ գրական վայելքի պահերը, այնպէս մը գունագեղ կը պատկերանան աչքերուս առջեւ, որ ակամայ կը տարուիմ խորհելու՝ թէ քան մը անցած չէ տակաւին, ու իրիկունն ենք մեր սրահները պիտի բացուին ընդունելու համար գրական շքախումբը...։

Եթէ խեղդուեր է սակայն գրական շարժումը, հայ տաղանդներ են բողբոջեր գեղարուեստական ուրիշ մարզերու մէջ, նուագ ու երգ, քոլորն ալ երիտասարդ օրիորդներ, պարոններ, պատանիներ իսկ կան, ամէնն ալ տուին իրենց նուագահանդէսները. ասոնց մասին օր մը առիթը կ'ունենամ խօսելու։ Ինչ որ հաճոյք կը պատճառէ ինծի, հայ համայնքին գնահատութիւնը եւ գուրգուրանքն է դէպի իր արուեստագէտները, որովհետեւ սրահները լեցուն կ'ըլլամ միշտ ունկնդիրներով։

Ձե՛ս խորհիր, Թոռնիկս, որ հաճելի բան է

շրջապատուիլ այսպէս արուեստագէտներէ։ Արուեստագէտը հուր ունի եւ թռիչք, ինծի այնպէս կը թուի՝ թէ ան սովորական մահկանացուներու ճամբէն չէ որ կը քալէ։ Գեղարուեստի մասին խօսեցայ քեզի, որովհետեւ դուն ալ սիրահար մըն ես անոր, եւ հաճոյքով կ'առանամ այն քմահաճ ջրաներկները, զորս կը ներփակես նամակներուդ մէջ։

Թոռնի'կս, այս տողերս կը գրեմ քեզի շոգենաւին մէջէն, վոլթորիկը սաստիկ է, պզտիկ է նաւերնիս, ու ալիքները կը բարձրանան, կը խուժեն ահաւոր ուժգնութեամբ մը պատուհաններուն, եւ կը փշրուին ջրհեղեղ մը գոյացընելով կամրջակին վրայ։ Խեղճ երիտասարդ մը մէկ անկիւնը գլուխը ծռած, կը հեւայ ու կը հազայ, հիւանդ է ու ժժգոյն, զոյգ մը կայ քովը. հայրն ու մայրը. անոնք ալ ակներեւ կը մաշին։ Հիւանդանոց կը տանին զաւակնին։

Սիրելիս, ասոնք անցնող պատկերներ են, շարժապատկերի մը պէս, երեւակայութեամբս ես միշտ ձեզի հետ եմ, Նիւ Եորք, ձեր յարկաբաժնին մէջ, կը խօսինք, կը կարդանք, կը գրենք, դուն քու դասերդ շուտով աւարտած կ'ըլլաս, եւ բնական հետաքրքրութեամբդ կը թրղթատես մայրիկիդ գրքերը, կը շինես իմ եւ անոր ծաղրանկարները, եւ քմծիծաղով կը հարցնես ու կը ճանչնա՞ք ասոնք։

Երէկ երիկուն սակայն, ապրեցայ Նիւ Եոր-

քի գրական կեանքը, ըմբռշխնեցի անոր մտաւորական մթնոլորտին հրապոյրը, եւ գիտես ինչպէ՞ս։ Բաժնուելէս իւեր քնաւ հաւտ մը ձեռքս անցած չէր տեղւոյդ ազգային թերթերէն։ Այցելութեան գացեր էի Փրօֆ. Տէր Յակոբեանին, բախտաւոր եմ որ ինքն ալ Բրինքիբօ կը գտնուի, ու եկած է անցընել ձմեռուան ծանր ու խիստ օրերը Բրինքիբոյի մեղրանոյշ մթնոլորտին մէջ։ Հաճոյքով կը խօսինք Ամերիկա ձգած մեր բարեկամներու մասին։ Յոգնած է քիչ մը բայց քաջառողջ։ Հազիւ ներս մտած էի սենեակէն, իր աշխատութեան սեղանին վրայ տեսայ «Հայաստանի Կոչնակ»ները։ Կրնա՞մ նըկարագրել քեզի այն երջանիկ ակնարկները՝ որոնցմով զգուեցի անոնց կողքերը։ Յետոյ առի ձեռքերուս մէջ, շոյեցի-զանոնք. հոն բարեկամ ու սիրելի գրիչներ իրենց կարօտի երգը օրօրեցին ականջներուս, ապրուած, խօսուն, ժըպտուն, կարծես կը բերէին անոնք Ամերիկայի մըտաւոր շարժումները, ազգային կեանքը, գործունէութիւնը, ապրումները։

Երբէ՛ք, եթէ՛ք տեղւոյդ մէջ չէի գիտեր կարծես արժէքը այս օգտակար մենաորին, չէի զգացեր կարծես՝ թէ «Կոչնակ»ի ընթերցումը ի՛նչ քաղցր խաղաղութիւն մը կը սփռէր կեանքիս վրայ, որ աւաղ շատ անգամներ եղած էր յուզումնալից։

Փրօֆէսօրը նշմարեց խանդավառութիւնս,

եւ բարութեամբ տրամադրութեան ներքեւ դըրաւ «կոչնակ»ները։ Աւելորդ է ըսել այն հետաքրքրութիւնը որով բացի թերթերը, երբ տուն եկայ։ Հոն էին դարձեալ ամիսուն, կտրուկ բայց հիւթով լեցուն խմբագրականները, քաղաքական ու ազգային կեանքի պատկերներով, հասկնալի ոճով. քանասիրական յօդուածներ, գրական, գեղարուեստական քաժիններըը, Մենտորն ու Փլնարը։

Անգամ մըն ալ հաստատեցի՝ որ մարդ չի կրնար գնահատել երբէք այն բարիքները որոնց մէջ կ'ապրի, երկար տարիներ վարժուած ըլլալով անոր ընթերցումին, սովորական բան մը կը կարծէի այս հանդէսը, բայց հիմա կ'ըմբռնեմ թէ մեծ բարիք մըն է անոր գոյութիւնը թէ տեղւոյդ եւ թէ արտասահմանի մէջ։

Կէս գիշերը անցած մտայ անկողին, ներշնչուած լաւագոյն խորհուրդներով, խաղաղութիւնը հոգւոյս մէջ։

Հովը կը փչէ, սիրելիս, եւ շոգենաւը կը տատանի, խեղճ երիտասարդը միօրինակ կը հազայ ու կը հեւայ անկիւնն ի վեր։ Ես վարժուած եմ ովկիանոսի ալեկոծութեանց, եւ կարելի է ըսել՝ թէ նոյն իսկ հաճոյք կ'զգամ այս տատանումէն։ Շուրջս կիներ կը յուզուին ու կը դժգոհին, ես դիւրութեամբ չեմ յուսահատիր անո՛ւշ թոռնիկս, մօտ է գարունը եւ շուտով կը ծաղկին ծառերը։ Սիրտս լեցուն է յոյսերով,

երբ վերադառնամ քովդ. շատ մը աղուոր բաներ ունիմ պատմելիք քեզի եւ մայրիկիդ։ Բայց ամէն բանէ առաջ արտագին ու կարօտաբոյր պաչիկներով է որ պիտի վերսկսիմ կեանքս քեզի հետ...։

ՄԵԾ ՄԱՑՈՒԿԴ

6 Ապրիլ 1935

Բրիւքսէլ

Անուշ Թոռնիկս,

Կ'երեւայ շատ ազդուած ես Բրիւքսէլի նըկարագրութիւններէս։ Միշտ առանձնութեան եւ խաղաղութեան փառաբանութիւնը կ'ընեմ որովհետեւ, կը յիշեցնես այդ առթիւ գիւղ մը քաշուիլ, բնակելու մայրիկիդ առաջարկին դիմադրելս։

Կը հարցնես, անշուշտ նորէն մայրիկէդ թելադրուած, թէ Նիւ Եորքի ալեկոծ ու բազմաժխոր կեանքէն վերջ՝ ի՞նչպէս կրնամ ապրիլ Բրիւքսէլի առանձնութիւնը, թէ ի՞նչպէս կըրնայ տոկալ հոգիս այս միւնակութեան, երբ մանաւանդ հիմա ունիմ աւելի մե՛ծ անձկութիւններ, մե՛ծ կարօտներ, խորհուրդներ, որոնք կը պահանջեն արտաքին աշխարհի աղմուկները, հատիկ հատիկ ցրուելու համար իմ թախծութիւններս, իմ մտահոգութիւններս։

Ճիշդ է, սիրելի՛ս, միտքերը ճնշող թանձր

խորհուրդները սակայն, երբեմն պատահական դէպքերու մէջ ալ կարելի է ամոքել։ Այդ դէպքերը գգուանքով կը հպին սրտիդ եւ քաղցրութեամբ կը մխիթարեն զքեզ, նոյն իսկ քու դառնացած ամէնէն սուր վայրկեաններուդ։

Ասկէ երկու ամիս առաջ, մութ եւ ծմեռ, արթնցայ քունէս առտուան ժամը 5ին միջոցները։ Հեռուէն, բայց շատ հեռուէն լսեցի կրօնաշունչ երգի մը արձագանգը։ Երազի մէջ չէի անշուշտ, որովհետեւ փողոցի ելեքտրական լոյսը կը ցոլար լուսամուտէն ներս, եւ անոր աղօտ ցոլքին մէջ կը նշմարէին կիսաբթուն աչքերս, մօրդ եւ քու լուսանկարները գրեթէ իրարու փարած։ Այդ լուսանկարները դրած եմ ուղղութեան մը մէջ, ուրկէ կը դիտէք զիս, ցերեկ թէ՛ գիշեր, ըլլամ գրասեղանիս առջեւ կամ անկողնոյս մէջ։ Գիշերը փողոցի ելեքտրական լոյսէն թափանցած շողերուն մէջ, աչքերս կ'որոշեն ձեր աւուերները, որ ժամուն որ արթննամ։

Կրօնաշունչ երգը կը մօտենար, եւ ես աւելի ուշամիտի կը ջանայի որոշել սեւեռակիս առարկաները։ Եկեղեցիին մէջ չէի, մութ է տակաւին, փողոցին վերի ծայրէն հեռագիտէ կը մօտենար աղօթքի երգը, որ տարիքուտ մարդու մը ձայնը կը բնորոշէր, մարդու մը որ առաւօտեան ժամաբանութիւնը կ'ընէր։

Ի՞նչ լեզուէ, ո՞ր կրօնքէն էր այդ աղօթքը, ի՞նչ փոյթ, կը բաւէր որ աղերս մըն էր, տարի-

քոտ մարդու մը բերնէն բարձրացած դէպի երկինք։ Երկարօրէն հետեւեցայ երգին, մինչեւ որ օդին ալիքները կտրելով վերջին արձագանգները, պահեցին տակաւին քանի մը վայրկեաններ զիս իրենց հմայքին ներքեւ։

Զափազանց տպաւորուած ըլլալու էի, որ յաջորդ առաւօտ նոյն ժամուն արթնցայ։ Նորէն նոյն երգը, նոյն յոգնած կոկորդով։

Սկսպէս պատահեցաւ շաբաթներով, ամէն օր նոյն պահերուն։

Օդերը աւելի մեղմացան, թռունի՛կս առաւօտը աւելի շուտ սկսաւ ծագիլ, այսօր կանուխ բացի պատուհանս, տեսնելու համար ծերունին, որ կ՚անցնէր դիմացի հրապարակէն, եւ որուն աղօթքին բառերը անկարելի էր որոշել գոց լուսամուտին ետեւէն, ա՛յնքան տկար էր արտասանութիւնը եւ յոգնած կոկորդը։

Հայերէն աղօթք մըն էր երգածը, առաւօտեան օրհներգութիւնը։

«Տէ՛ր, եթէ բանաս զշրթունս իմ, երգեցէ զօրհնութիւնս քո»։

Ի՛նչ քաղցր էր աղօթքին տպաւորութիւնը առտուան այդ ժամուն, երբ հեռաւոր հորիզոնին վրայ հազիւ լուսաւոր ամպեր կը կուտակուէին մութին ու լոյսին պայքարը մղելով։

Քեզի շատ խօսած եմ հանիւս մասին, եւ պատմած երբեմն իր պատմութիւններէն։ Քանի որ աղօթքի մասին գրեցի ահա մէկ հատ ալ իր ըսածներէն։

Այն ատեն մամիկա կը պատմէր ինծի։

«Ես մօրեղբայր մը ունէի. ծերացեր էր բայց առոյգ։ Ձմեռ օրեր, առաւօտուն շատ կանուխ, մութին հետ, երբ հազիւ մնծերը բոլորուած կ'ըլլային կրակարանին շուրջ, նախաճաշիկի համար, դուռը կը զարնուէր, ամէնքս ալ գիտէինք որ մօրեղբայրն էր, որովհետեւ այդ ժամուն ո'չ հացագործը եւ ոչ կաթնավաճառը եկած կ'ըլլային փողոց։ Ան Սկիւտար կը բնակէր, ու այսպէս գոնէ շաբաթը երկու անգամ, ձմեռ ըլլար կամ ամառ, կու գար տեսնելու ընտանիքը։ Գիտէք, ան պէտք էր գոնէ երկու ժամ քալէր իր ծերացած քայլերովը, Իճատիէէն մինչեւ Մօտա, Գատըքէօյի մեր տունը գալու համար։ Տղաքը դեռ անկողինը կ'ըլլային, ես շատ կը սիրէի ծեր մօրեղբայրը, որ տակաւին զիս տղու պէս կը շփացնէր, եւ միշտ կարմիր թաշկինակով ծրարիկ մը ունէր ձեռքին մէջ զաւկներուս համար։ Ես կը ցատկէի կը բանայի դուռը։ Անոր շրթունքները շարժման մէջ կ'ըլլային տակաւին, մէկու մը պէս, որ կը խօսի։ Դէմքը, ցուրտէն կամ տաքէն ու յոգնութենէն կարմրած, դէմքը անուշ էր ու բարի, աչքերը կիսախուփ, իբրեւ թէ զիս նշմարած չըլլար ընաւ, մեքենօրէն գաւազանը կը տանէր զետեղելու մարմար մեծ բակին անկիւնը, եւ տակաւին անձնատուր իր երեւակայութեանը, կը բարձրանար սանդուխները, միշտ ձգելով որ ես առաջքէն ելլեմ վեր։

մինչեւ սեղանատուն· այնատեն աւարտած կ'ըլլար իր խօսքը Աստուծոյ հետ. երեսը կը խաչակնքէր, մենք ալ պէտք էր հետեւէինք իր օրինակին, ծրարիկը խնամքով ձեռքերուս մէջ կը դնէր եւ կ'ըսէր·

—Բարի՛ լոյս ձեզ, Աստծու արեւը բարով ծագի վրանիդ·

Ամէնքս ալ կը սիրէինք Արթին մօրեղբայրը, որովհետեւ ամենուն համար բարի կը կամենար եւ մեզի աղուոր լուրեր կը բերէր Սկիւտարէն·

—Աղա տայի, կ'ըսէր մայրս· այս ամէն օր հարսնիք, ամէն օր ծնունդ, ամէն օր աղուոր բաներ, օր մը գէշ բան մը չըլլա՞ր ձեր թաղին մէջ·

—Գէշ բանը սատանայինն գործն է, զաւա՛կս, ես սատանաներուն հետ գործ չունիմ:

Տղաքը հետզհետէ վար կ'իջնէին հագուած, նախաճաշիկ ընել եւ դպրոց երթալու համար. բայց Աղա տայիին ներկայութիւնը ոմանի կը վոխէր առաւօտը, որովհետեւ ամենուն կատակախառն խօսք մը կ'ընէր, եւ դպրոց ղրկելէ առաջ զանոնք·

—Հա՛, սա՛նկ, աղուոր մը խաչակնքեցէք, խաչը պահապան ու օգնական ձեզի, կ'ըսէր, ու կուշտ մը համբուրելով անոնց ծոծրակներէն, յոգնութիւնը եւ կարօտը առած կ'ըլլար· Հազիւ կէս օրուան զանգակը զարկած, կը պատրաստուէր մեկնելու· Մօրեղբայրը սակաւակեր էր,

ու իր դէմքը անվայել խոժոռութիւն մը կը ըստանար. երբ առաջարկէին որ ցերեկուան ճաշի նստի։

—Աջն ու խաչը ձեզ եւ ինծ պահապան, կ'ըսէր, եւ դուրս կ'ելլէր դուռնէն, խնամքով կարմիր թաշկինակը նորէն գրպանը տեղաւորելով եւ խաչակնքելով։

Վտահ էինք որ ալ ճամբու երկայնքին, մինչեւ Սկիւտար իր տունը ո՛չ մէկուն բարեւ կուտար կամ կ'առնէր. եւ ո՛չ ալ մարդ կը նշմարէր, անոր սիրտը եւ միտքը զբաղած էին Աստուծոյ հետ։»

Կզակի առաւօտներու ծերուկը՝ աղօթքը շըրթունքին, կը յիշեցնէ ինծի իմ մամիկիս այս պատմութիւնը. ուրեմն տակաւին գիւղերու առանձնացած այս վայրերուն մէջ կ'ապրին մարդիկ որ կ'ըմբռշխնեն կրօնքին խաղաղութիւնը։ Թերեւս քահանային աղօթքը եկեղեցիներու կամարին ներքեւ, ու երգչախումբի մը մեղեդին այնքան ներշնչող չէ, ո՛րքան այս ծերունիին աղօթքը գիւղի առաւօտներուն։ Ըլլայի՛ր հոս, եւ միասին ծունր դնէինք, սիրելի՛ս, թեւ տալու համար մեր հոգիներուն, թռիչք առնելու համար քեզի հետ, դէպի բոլոր մաքուր եւ իտէալ ներշնչումները, տեսնելով չարը եւ վատը, պժգալով հեռանա՛յինք անոնցմէ։

Պիտի գայ հեռաւոր օր մը, թոռնի՛կս. մար-

դիկ պիտի վերադառնան այն դարաշրջանին, ուր ոճիրը սիրաւոր մեղք մըն էր, գողութիւնը, անարդարութիւնը, անօրինութիւնը սիրաւոր մըղծաւանջներ էին, եւ մարդիկ սարսափով կը մօտենային մեղքին, Աստուծոյ մը դատաստանէն վախնալով։

Այդ հեռաւոր օրը սակայն, որուն կը մաղթեմ որ կարենաս հասնիլ դուն, Աստուծոյ երկիւղը չէ որ պիտի բառնայ մեղքը, այլ մշակոյթը հոգիներուն, գիտակցութիւնը մարդկային մտքի առանձնաշնորհումներուն, այսպէս մարդիկ պիտի ստանան դաստիարակութիւն մը, որուն շնորհիւ պիտի ջանան գործածել իրենց մտքի ուժը, ուրիշներուն երջանկութեան եւ իրենց անձին բարձրացման համար։

Պիտի գիտնայ ամէն մարդ՝ թէ զգուելի ու վտանգաւոր անասուն մըն է, իր նմաններուն չարիք հասցնող մարդը։

Երբ խելահաս եղար դուն, կը յիշե՞ս օր մը, ըսիր.

Ես չեմ հաւատար Արքայութեան եւ Դժոխքին, ասոնք հէքեաթի պէս բաներ են, ինչպէս բոլոր միւս հէքեաթները։

—Ի՞նչպէս, հարցուցի քեզի, ո՞վ ըսաւ քեզի այդ բանը։

—Ես միևնակ այդպէս կը մտածեմ, ըսիր, ես չար բաներ ընելու չեմ, որովհետեւ պէտք է լաւ տղայ մը ըլլամ, եւ ամէն մարդ սիրէ զիս։

Այն ատեն աւարտած չէիր կիրակնօրեայ վարժարանդ, եւ Սուրբերու, Արքայութեան անունով կը խօսէին քեզի Հոլի Րուտի եկեղեցւոյ վարժուհիներդ։ Ո՛րկէ եւ ինչպէս յղացեր էիր Արքայութիւն եւ Դժոխք գոյութիւն չունենալու խորհուրդը։ Դաղափարդ սիրեցի այն ատեն, բայց թեթեւօրէն սահեցայ անոր վրայէն, միայն շնշտեցի քեզի որ՝ լաւ տղայ պիտի ըլլաս, ո՛չ թէ որպէս զի ամէն մարդ սիրէ քեզի, այլ որպէսզի աւելի զուարթ ու թեթեւ զգաս ինքզինքդ։

Թոռնիկս, անուշ սիրուն տղաս, մօտաւորապէս տարի մը անցաւ այն օրէն ի վեր ուր քաժնուեցանք իրարմէ, հիմա որ մայրդ եւ բարեկամուհիներս կը գրեն որ շատ մեծցած ու զարգացած ես քեզմէ քաժնուելէս ի վեր, եւ մօտ օրերէն պիտի աւարտես նախնական գիտելիքներու վարժարանդ, կ՛երեւակայեմ զքեզ աւելի ուժեղցած մտքով։ Ինծի այնպէս կը թուի թէ մօտ ատենէն աւելի շատ դուն պիտի ունենաս խորհուրդներ ինծի տալիք, նոր ու թարմ, եւ ես պիտի հետեւիմ անոնց։

Նախորդ նամակովդ կը գրէիր որ չմտահոգուիմ մայրենի լեզուիդ մասին, որովհետեւ եթէ հայ դպրոցին մէջ ալ չկրնաս ուշադիր հետեւիլ, իմ նամակներս կան, մայրիկիդ եւ քեզի, որոնց ընթերցումը հայերէն դասեր են քեզի համար միեւնոյն ատեն։

Կարօտալի համբոյրներով

ՄԵԾ ՄԱՅՐԻԿԴ

1 Մայիս 1935

Բրիճիխօ

Սիրակա՛ն թուճիկս,

Այսօր Մայիսի մէկն է, բնութեան եւ սիրտերու տօնը։ Երէկ իրիկուն կղզիի բնակիչները լեցուցեր էին դաշտ ու լեռ։ Ծեր, երիտասարդ, աղջիկ ու տղայ, բոլորը։

Ծունական հին աւանդութեան մը համաձայն Մայիս Մէկի նախօրեակէն մինչեւ յաջորդ օրը, պէտք է ամէն մարդ նատի պատկի մարգերուն վրայ, ծաղիկ քաղէ, կանաչով ու վարդերով բեռնաւորէ թեւերը, գլուխը, կուրծքը։ Մայիսի առաջին առաւօտը, պէտք է այգուն հետ ողջագուրէ տուներուն վրայ կախուած ծաղկեպսակը։

Մայիսի մէկը ուժ եւ կորով կու տայ ծե-

զուներուն, նոյն աւանդութեան համեմատ, ինչպէս սէր ու կայթք երիտասարդութեան, ուստի պէտք է ծաղիկով ողջունել Մայիս մէկի պարիկը։ Յունական այս աւանդութիւնը փոխանցուած է բոլոր ժողովուրդին. հետեւաբար Ստամպուլի համազգային բնութեան տօնն է այսօր եւ իր ուրախութիւնը կ'արտայայտէ բացօթեայ զբօսավայրերով պարտէզներու եւ դաշտերու մէջ։

Եւրոպայի եւ Ամերիկայի պէս Մայիս մէկը, գործաւորական կամ համայնավարական տօն չէ, հոս ցոյցի լեգէոններ չեն կազմուիր եւ ոչ ամբոխներ կ'անցնին քաղաքին մէջէն. ընդհակառակը՝ հանդարտ ու երջանիկ ամէն մարդ կը խուժէ բնութեան ծոցը։ Մենք ալ պապիկիդ հետ ըրինք մեր պտոյտը դէպի Մատէններ։ Ծանօթ տուներու պարտիզպաններ վարդերով լեցուցին մեր ձեռքերը, տեսնելու էիր թէ որքան ծերուններ ու պառաւած կիներ նստեր էին խոտերուն վրայ, իրենց մարմնոյն մէջ ծծելու, ըմպելու համար գարնան աւիշն ու երիտասարդութիւնը։ Շատ զուարճացանք պապիկիդ հետ։ Այս աուաւօտ կանուխ մեր դրան վրայ սքանչելի վարդերու պսակ մը կախուած էր, չեմ գիտեր ո՞ր օրհնեալ պարիկը բերեր է մեզի Մայիսի մաղթանքները։

Ըլլայի՛ր հոս ու տեսնէիր մեր պարտէզը։ Կը յիշեմ Նիւ Եորքի հասարակաց վարդաստանը, անցած ատեննիս կ'ուզէի որ անպատճառ կանգ

առնէր մեր ինքնաշարժը եւ տանէինք քեզի այն ծառին տակ, ուրկէ առած եմ քեզի, ըսած էր օր մը մայրիկդ։ Այդ վարդաստանը ճոխ է ու հարիւրազգի վարդերու տեսակներ կան, բայց բոյր չունի բոլոր պարտէզը։ Մեր պարտէզին վարդերու տեսակները սահմանափակ են. բայց բո՛յրը... գինովցնող բոյրը չեմ կրնար բացատրել քեզի, որովհետեւ ծաղկի բոյրերու գաղափարը չունիս դուն քու Նիւ Եորքի հրաշատեսիլ քայց անբոյր վարդերուն քով։ Պարտէզին կողմէն տունը պատերէն վեր կը մագլցին վարդերու հոծ ճիւղեր, կը խուժեն փեղկերէն ներս ու կարծես կը ձգտին գրաւել մինչեւ իմ ննջասենեակս։ Դէպի պարտէզին դուռը առաջնորդող նեղ անցքին վրայ՝ իրարու մէջ անցած երկաթ ձողիկներէ կամարածեւ հովանին, անսահման նորածիլ տերեւներու զեղումով կը թրթռայ օդին մէջ, եւ անոր կանաչորակ շրջանակներուն մէջ կրակի պէս կը բոցավառին կարմիր վարդերու փունջեր, ու հեւազհեւ նօսրանալով դէպի վեր, ալացած ճիւղերու վրայ կը գալարուին տրժգունած բոցերու պէս։ Սարդենիներու թաղարներ բոլոր պատի երկայնքին։ Արեւուն ճառագայթները կ'ոսկոզօծեն այս կանաչ եւ վարդային երանգաւորումները։

Սէմիա, աղուոր է աղուոր այս բոլորը, բայց կը սթափիմ յանկարծ, Դուք հոս չէք. իմ վարդս հոս չէ իր անուշիկ կոկոնովը։

Եւ ահա երգ մը ականջիս.

Ծաղկի բոյրով ես Մայիսն եմ,
Թռչնի թեւով՝ դուռդ կը գարնեմ։
Հոս չէ վարդդ իր կոկոնով։
Ուրեմն կ'երթամ ես իրեն քով։

Այսպէս ուրեմն, սիրելիս, որովհետեւ դուք հոս չէք, գարունն ալ ներս մտնել չուզեց իմ տունէս։ Միայն դրան առջեւէն անցաւ, պատուհանիս առջեւ ժպտեցաւ։ Մենք ալ պապիկիդ հետ դէմ դիմաց սկսանք նորէն յաւիտենական խօսքը այն տունին՝ ուր Մայիսը գնաց, եւ մեր աչքերուն առջեւ շողաց մայրիկիդ ժպիտը՝ որ ծմրան ամէնէն ցուրտ օրերուն իսկ արեւու ճառագայթ մըն է ինկած տունին մէջ եւ քու ճուտողուն ձայնիդ արծագանգը լսեցինք, իմին տարաշխարիկ ազուր թռչունս։ Շուտով երջանկացանք, եւ մեր սրտերը խայտանքի ալիքներով ողողուեցան։

—Այս տարի մենք ծմեռ պիտի չունենանք, ըսի պապիկիդ, Նիւ Եորքի մեր տունը լոյսի, բոյրի ու երգի դրախտ մը պիտի դառնայ մեզի համար, երբ դուրսը բաթիլ բաթիլ ձիւնը տեղայ եւ զարնէ մեր պատուհաններուն, մեր սրտերուն մէջ ծաղիկներու բուրաստան մը պիտի քաշուի։

Պապիկիդ աչքերը խոնաւ մշուշով մը քո-

ղարկուեցան, ու արցունքի կաթիլ մը ինկաւ այտերէն վար։ Ես ժպտեցայ իրեն, յուսադրեցի եւ ահա նորէն ելանք փողոց։ Այսօր մեզի արտաքին ներշնչումներ պէտք են, դիւրահաղորդ սիրտեր։ Բարեկամ տնակ մը գացինք Խրիստոսի բարձունքներուն մօտ, համեստ ու պարզուկ մարդիկներ, անոնք ալ Մայիսը կը տօնէին իրենց պարտէզին մէջ սիրով ու գուրգուրանքով շաղախուած ընտանիք մը, մանուկից ըրին զմեզ իրենց կաթի բաժնին, որովհետեւ հին սովորութեամբ մը, Մայիս մէկի օրը անպատճառ պէտք է կաթ խմել։ Ծաղիկներով բեռնաւորեցին զմեզ, հոյակապ վարդ մը, ցօղունին վրայ կիսաբաց կոկոնով, իրենց պարտէզին ամէնէն գեղեցիկը, քաղեցին եւ տուին ինձի, իբրեւ նուէր մայրիկիդ, որուն մանկութիւնը կը ճանչնան, եւ հաճոյք պատճառելու համար ինձի, դրուագներ պատմեցին անոր տղայութենէն։ Ընտանիքին հայրը մեր տան վաղեմի պարտիզպանը եղած է։

Շատ կը սիրեմ այս գեղջուկ կեանքը, սիրելի՛ս, պարզ ու համեստ, արագութիւն, գաղափարներու հեւ ի հեւ խժռում չկայ. միօրինակ ու խաղաղիկ, բայց ինձի այնպէս կը թուի՝ թէ կորովէս բան մը կը տուժեմ հետզհետէ. ինձի խանդավառութիւն պէտք է, եռ ու զեռ, մըտրակուած գործունէութիւն, մտքի եւ մկանանքներու միտնջենական շարժում, պէտք է պատ-

նէշին վրայ մնամ միշտ, կը բաւէ հանգիստը զոր վայելեցի, ծուլութիւնը չի յարմարիր իմ խառնուածքիս։

Վերջին նամակդ շատ սիրուն էր, Սէմի՛ս, մանաւանդ գեղեցիկ էր գաղափարը զոր յղացեր էիր պզտիկ ուրուանկարներով։ Արծիւ մը թեւերը բացած, օդանաւ մը եւ շոգենաւ մը՝ որուն վրայ Նորմանտի էիր գրած։ Այս երեքը խորհրդանըշաններ էին անշուշտ զմեզ քու քովդ տեսնելու փափաքիդ։

Արծիւի մը թեւե՛րը... եթէ հնար ըլլար, վատահէի անոնց տարողութեան ու թռէի անցնէի զմեզ բաժնող ահաւոր սահմանները..., եթէ ես գիտութեան նուիրուած միտք ըլլայի, կամ գիտութեան նուիրուած միտքերը եթէ երբեք զգացած ըլլային կարօտի եւ սիրոյ գերագոյն ատիճանները՝ որոնց մէջ ես կը տուայտիմ վատահ եմ որ սաւառնակներու գիւտէն աւելի գերազանց հրաշք մը պիտի գործէին. կը զգամ որ ալ շարունակելու չեմ նամակս...։

Համբոյրներով

ՄԵԾ ՄԱՑՐԻԿՊ.

25 Մայիս 1935

Բրիւքսէլ

Սիրակա՛ն թոռնիկս,

Աւելի անուշ, աւելի հրապուրիչ եւ հարուստ գարուն մը քան Բրիւնքիբոյինը՝ չէի կրնար երեւակայել։ Երէկուան երջանկութեան տօնը չի կրկնուիր այսօր ալ, այդպէս չէ մեր կղզիին համար։ Բրիւնքիբոն տօնի եւ բոյրի մէջ է ապրիլ 15էն ի վեր։ Եթէ ուզէին որ սահմանէի Եդեմի խորհուրդը, անմիջապէս առանց վայրկեան մը վարանելու ցոյց պիտի տայի Բրիւնքիբոյի գարունը։ Արդէն բոլոր ծմեռը, երիցուկները իրենց սպիտակ թերթիկներով, մշտադալար մարգերու մէջ, արեւուն շողերուն տակ գարունի պատրանքը տուին, եւ Մարտէն ի վեր բոլոր դաշտերը եւ դէպի բարձունքը տանող ճամբաները ծլեցան ու ծաղկեցան հարանուկներով ու մարգարտածա-

ղիկներով, իսկ անանուն զանազան պզտիկ ծաղիկները հաշիւ չունին։

Մեր եղբեւանին հրաշագեղ փթթումով մը, պճնեց իր անհամար ճիւղերը մանիշակագոյն զգեստով։ Այս ծառը բարձրացեր ու հասակ նետեր է մինչեւ իմ պատուհանս, որուն առջեւ կը գրեմ քեզի այս նամակը։ Շատ կանուխ է հիմա, տակաւին արեւը իր ճառագայթները չարձակեց դիմացի լեռներուն ետեւէն, դեռ հիմա անցաւ ագռաւներուն առաջին երամը, ժամը չորսուկէսն է։ Բայց արդէն ահա հայելիին մէջ ինկաւ արեւուն առաջին ճառագայթը. ու եղբեւանին որ անառակ ըմբռստացումով ներս կը յորդի պատուհանէս, խուսափուկ ստուերներ կը պատցնէ թուղթիս վրայ։ Ինչպէս կ'ուզէի որ քովս ըլլայիր... քեզի համար ստուերներու գեղեցիկ խաղ մը. հոս չպիտի ստիպուէիր Նիւ Եորքի յարկաբաժինիդ պէս ծաղկանոթը պտտցնել անհանգիստ զանազան կողմերը, գտնելու համար ծաղիկներուն լաւագոյն ստուերները։ Սուր ըզգայնութեամբ մը յիշեցի հիմա, թոռնիկս, «Մայրերու օրը» եւ պատին վրայ գտայ պզտիկ ծաղկանկարդ, որ ձեռքերովդ դրիր համբորդութեան ամսուկիս մէջ։

Մոռցած չես կրնար ըլլալ անցեալ տարուան Մայրերու օրը, կը յիշե՞ս այն հանճար թաղարիկը, որուն մէջէն կը ցայտէր արիւնի պէս սարսռեննայ մը, թարմ կանաչ տերեւներով շրջապատուած։ Ինչո՞ւ այդքան մտահոգ էիր թաղա-

ըիդ պզտիկութեանը համար. չէիր կրնար անշուշտ աւելի խոշոր բան մը բերել, քանի որ հազիւ օրուան պիտոյքներուդ քեզի տրուած համեստ դրամէն, այդ ծաղիկը գնելու չափ խնայողութիւն մը ըրած էիր: Վարդագոյն մետաքս թուղթով փաթթուած երբ մայրիկիդ ձեռքերուն մէջ դրիր, ուրիշ մտահոգութիւն մը աչքերդ մըթագնեցին, եւ տխրութեամբ նայեցար ինծի:

Մայրիկդ երկա՛ր համբուրեց զքեզ եւ յետոյ եկար պլլուեցար ինծի եւ ըսիր.

—Ասիկա մայրերուն օրն է, ի՞նչ կրնամ ընել, մայրիկս իր նուէրը տուաւ արդէն քեզի:

Զկրցայ պահել յուզումս եւ ժպտեցայ:

—Եկո՛ւ, ըսի, եկու պլլուինք քեզի հետ, դուն իմին անուշ եւ բարի թոռնիկս ես:

Աչքերուդ մէջէն անցաւ հաստատ որոշում մը, եւ յաղթական քու գաղափարիդ գեղեցկութեննէն,

—Դուն քանի մը շաբաթէն կը մեկնիս Ստամպուլ, չէիր կրնար տանիլ թաղար մը միասին, ճիշդ այս թաղարը պիտի նկարեմ քեզի եւ պապիկիս համար, որպէսզի մինչեւ վերադարձդ ունենաս հետդ:

Եւ իբրեւ թէ զիս ափոփելու համար, երբ մայրիկդ հեռացաւ սենեակէն,

—Քեզի շինելիք ծաղիկս քնաւ չպիտի թուի, ըսիր անգամ մըն ալ համբուրելով զիս:

Հիմա նորէն կը դիտեմ սարսեռնային թա-

ղարիկդ, եւ ինձի այնպէս կը թուի՝ թէ ան աւելի բոյր ունի եւ կեանք, քան արեւուն տակ դողդղացող եղրեւանին, ինձի այնպէս կը թուի կ'ըսեմ, որովհետեւ ջերմագին կը սիրեմ թէ զքեզ եւ թէ մայրիկդ։

Նիւ Եորքի ծաղիկները բոյր չունին, իրաւ թէ հոդ արուեստը մեր ծաղիկներուն աւելի մեծերը, գունագեղ ու բազմաձեւ տեսակները կը հասցնէ, բայց երբե՛ք երբե՛ք չի կրնար տալ այն բոյրը որ արեւելքին է յատուկ։

Թոռնիկս, երբեք այսքան մօտ ապրած չէի բնութեան հետ, անշուշտ շատ հաճելի է, բայց չկարծես որ հոս ալ ամէն ինչ հանդարտ է ու անշշուկ։ Սկանջներս վարժուած էին մեծ քաղաքներու ժխորին. բայց երբ առանձին ըլլաս, բնութեան ձայները դժուարութեամբ կը ճնշեն հոգիիդ վրայ։ Ծիծեռնակները բոյն դրեր են մեր տան պատշգամներուն եւ քիւերուն տակ, ու կը ճլվըլան, ագռաւները երամներով կ'անցնին կըռինչը կտուցին, ասոնք ամառ ձմեռ չեն հանչնար, միշտ մեզի հետ էին եւ մեր մօտ ապրեցան, աքաղաղները կէս գիշերէն մինչեւ լոյս կը խօսին, գիշերուան պտոյտներէ յամեցող խումբեր, աքաղաղի ձայներ հանելով կը զրգռեն այս կենդանիները, եւ անոնք հաւնոցէ հաւնոց կ'արթնցնեն զիրար իրենց կո՛ւ կո՛ւ լի՛կ կո՛ւներով, անվերջանալի եւ միօրինակ։ Յետոյ կ'սկսի կատուներու մլաւիւնը, եւ էշերը որ քանի մը անգամ կը զրան խաւարին մէջ։

Առտուն կանուխ տանիքիս տակ, թռչուններու թեւթափումը, անոնք արթնցեր են, զիս ալ կ'արթնցնեն։ Ասոնք բոլորը գարնան դրացիներս են։ Կը խորհիմ երբեմն, որո՞ւնն է իրաւունքը, ես եկե՞ր եմ անհանգիստ ընել զիրենք։ Անոնք կամ ես մեկնելու եմ ասկէ։

—Եկո՛ւր, կ'ըսես հիմա, եկո՛ւր, քու իրաւունքդ է գալ եւ մեզի հետ ապրիլ։

Պզտիկ պատմուճիւն մը պիտի ընեմ քեզի այսօր, բայց ո՛չ սուտ հէքեաթներուն պէս, որոնք մամիկի եւ թոռնիկի շուրջ կը դառնային։ Պզտիկ էիր այն ատեն, եւ բոլոր երեւակայութիւնս կը գործածէի, ստեղծելու համար պատմուճիւններ, որոնց վրայ յանգէին քու մտածումներդ, եւ չափ դնէիր անոնց վրադ։ Միշտ անհամբերութեամբ կը սպասէիր վախճանին, կ'ուզէիր որ ամէն բան լաւ վերջանայ, ու երջանիկ ըլլան մամիկն ալ, ինչպէս թոռնիկը։ Մամիկը քնաւ չի՛ մեռնիր, աղքատ մամիկը հարստանա՛ր, թոռնիկը մեծնա՛ր ու ուէր եւ նեցուկ դառնա՛ր անոր, եւ միշտ կը կանխէիր զիս պատմուճիւններուս մէջ,

—Մամիկը պիտի չմեռնի, մեծ մայրիկ։

—Թոռնիկը իր մամիկին համար հագուստներ պիտի գնէ։

—Օթօմօպիլ մը պիտի առնէ եւ մամիկը պիտի պտտցնէ։

—Այո՛, այո՛, կ'ըսէի քեզի, մտիկ ըրէ եւ

պիտի տեսնես որ Թոռնիկը մեծ մարդ պիտի ըլլայ, ու երջանիկ պիտի ընէ իրեն մեծ մայրիկը։

—Ես ալ այդպէս պիտի ընեմ, կ'ըսէր գլուխդ հասուն մարդու մը պէս շարժելով։

Այս անգամ իրական է մամիկին պատմութիւնը։

Ամբողջ ձմեռը հանդիպեցայ իրեն իմ երկար պտոյտներուս շրջանին։ Զորցած ու խաթարած դէմքով պառաւ մըն է մեծ մայրիկը. բարձր հասակը կքած, սեւ վերարկու մը կարկտաններով լեցուն, կօշիկները այր մարդու հաստ կօշիկներ, կոշտ ու կոպիտ կտորներով ծակերը գոցուած։ Միշտ կռնակը բեռցած խոշոր պարկ մը, լեցուն դաշտի զանազան բոյսերով, որոնք ձմեռուան արեւին տակ կը ծլին, եւ աղքատներու յաւտուկ ուտելիքներ են։ Խրճիթի բնակիչներ, պզտիկ խանութպաններ, գիտեն մամիկին պատմութիւնը, եւ օգնելու համար անոր, աղցանի համար կը գնեն իր բոյսերէն։ Ես ալ ձմեռը շատ անգամներ օգտուեցայ մամիկին խոտերէն, եւ ան պատմեց ինծի որ երեք տարի առաջ մեռած էր զաւակը եւ յետոյ հարսը երեք որբեր ձգելով իրեն։ Այս տխուր դրուագը իր կեանքին, աւելի մօտեցուցած էր զիս մամիկին, եւ կը զմայլէի՛ այն կորովին ու քաջութեան՝ որով զինուած կը մագլցէր ձմեռը ցուրտին զառիվերներէ, քաղելու համար ընտանի բոյսերը։ Իրեն համար ոչ սեռ

եւ ոչ տարիք գոյութիւն ունէր, այլ մարդու մը ուժովը կ'աշխատէր ու կը կրէր իր բեռը։

Այսօր պոյտի գացեր էի նորէն դէպի Մատէնները։ Այդ տեղ ահագին անդունդ մը կայ։ Կը պատմեն թէ բիւզանդական կայսրուհիներէն մէկուն իբրեւ բանտ ծառայած է, թխագոյն ժայռերով շրջապատուած այդ անդունդը։ Յատակը երեք հորեր կան ուր կ'երթան իրենց լուացքը ընել գիւղին աղքատիկ կիները, հինչ տանջանք, երեւակայէ՛, թոռնիկս, այդ ահագին գառիվարն իջնելու է, հորերուն ջուրէն օգտուելու համար։ Ամէն անգամ անցնելուս այդ բարձունքէն. պէտք է մնամ քանի մը վայրկեան դիտելու համար վարը, եւ յիշելու պատմութեան դժխախտ կայսրուհին, որ լոյսէ եւ արեւէ զրկուած, կապանքներով բանտարկեր են հոն. ո՛վ գիտէ գուցէ ի՛նչ բարբարոս պատճառով մը։

Այսօր նորէն նշմարեցի մամիկը այդ գարիվերին կողմերը, հաստ աղտոտ սիկառը միշտ շրթունքին, որովհետեւ այս կինը իր ցաւերը մոռնալու եւ ուժը վերստանալու համար, ըսաւ ինծի՝ թէ կ'օրհնէ սիկառը եւ անոր մուխը։ Եւ գիտես ի՞նչպէս կը հայթայթէ իր սիկառէթները, պատմեց որ գետինը նետուած ծայրերը կը հաւաքէ ու նորէն փոշիի վերածելով մէջը կը խառնէ չորցած բոյսի կտորներ ու յամառօրէն իր շրթունքներէն կախուած կը պահէ իր այս մխիթարանքը։ Մացառի մը ծայրէն բռնած կը քալէր, երբ

քար մը վրթաւ իր կոխած տեղէն ու երեան ի վար սողալով բաւական վարը կրցաւ կառչիլ թուփի մը. Շատ հեռու էի օգնելու համար իրեն։ Դժուար կրցաւ ոտքի ելնել, ու լսեցի իր տքալը, շփեց մերկ սրունքները, հարկաւ արիւնած էին, որովհետեւ քղանցքին ծայրերը գործածեց սրբելու համար զանոնք։ Այս անգամ աւելի զգոյշ բարձրացաւ դէպի գագաթը, գրկեց մախաղը, եւ նստաւ ժայռի մը վրայ, ծխելով իր յաւիտենական սիկառը։

Շատ մեղքցայ թշուառ մամիկը, եւ խորհեցայ քեզի, սիրական թոռնիկս: Հիմա որ՝ալ մեծցած ես ու լսելահաս եւ աւելի լաւ կը հասնի խելքդ կեանքի իրականութեանց, ըսէ՛ ինծի, ի՞նչ պիտի ըլլայ այս մամիկը, պիտի մեծնա՞ն իր թոռնիկները եւ երջանիկ պիտի ընե՞ն զինքը...։

Կարօտի համբոյրներ կը ղրկեմ քեզի այս երկար նամակովս։

ՄԵԾ ՄՍՑՈՒԿՊ

2 Յունիս, 1935

Բրիւքիբօ

Սիրական Թոռնիկս,

Վերջին նամակովդ կը գրես ինձի նորէն քաղցր խօսքեր։ Ես ամէնէն երջանիկն եմ մեծ մայրիկներուն, որովհետեւ հակառակ որ ովկիանոսին ու ծովերուն անդունդները կը բաժնեն զմեզ ամիսներէ ի վեր, նորէն երկու մտերիմ բարեկամներ ու խորհրդակիցներ կ'ըլլանք գլուխ գլխի, մեր նամակներով։

Կը խօսիս ինձի պզտիկ դրացուհիիդ Բէթիի մասին, որուն հետ այս ամսոյս վերջը պիտի աւարտէք ձեր նախակրթարանը, մտնելու համար ուսումնարան։ Քօղարկուած խօսքեր կը

գրես, բայց ես անոնց տակէն կը նշմարեմ յանկարծ փայլը քու զոյգ մը պայծառ, զօրաւոր աչքերուդ եւ քմծիծաղ՝մը շրթունքներուդ, որոնց վրայ, մայրիկդ կը գրէ՝ թէ մրոտել սկսեր են արդէն։ Պատանի մը եղեր ես այս վերջին տարին, միայն լուսանկարներդ չեն որ ցոյց կու տան այդ խոշոր փոփոխութիւնը։ Քու սիրելի ուսուցչուհիդ եւ իմ շատ մտերիմ բարեկամուհիս Տիկին Ե. Նիկողոսեանի նամակն ալ ապացոյց մըն է, որուն մէջ կը գրէր ինծի անցեալ տարի. —կը մօտենամ դպրոցին, դրան առջեւ կը դիմաւորէ զիս բազմացած ուսերով, լայն կուրծքով եւ հասակ նետած պատանի մը, թեւս կը մտնէ ու զիս կ'առաջնորդէ դպրոց։ Սւելորդ է ըսել թէ այս պատանին ձեր Թոռնիկն է, միշտ նոյն մանկունակ հոգիով ու նոյն պայծառ աչքերով։

Բայց, սիրելի՛ս, այս բոլորէն աւելի քու նամակներդ են որ կը յայտնաբերեն պատանեկան աւիւնիդ զարթնումը։ Ուրիշն այսպէս կը խօսիք Բէթիին հետ երբեմն grand'maին մասին, եւ խոստացեր ես իրեն գրել՝ որ հետս բերեմ առեւելեան ազտիկ յիշատակ մը՝ որ Բիւզանդիոնի հետքերը կրէ. որովհետեւ անցեալ օր ձեր համառօտ համայնագիտարանին մէջ, փնտռեր էք զանազան դրուագներ Բիւզանդական պատմութենէն։

Կ'ըսես ինծի թէ կը հետաքրքրուիս եւ կարծես նոյն իսկ կը սիրես Ստամպուլը, որովհետեւ

իմ. եւ մայրիկիդ ծննդավայրն է, եւ որովհետեւ հիմա մենք հոս ենք Պապիկիդ հետ։

Կը յանձնարարես մեկնելէս առաջ պատիլ թանգարանները, Այա Սոֆիա, Էյուպի մզկիթները, եւ տակաւին միւս հնութիւնները՝ որպէսզի թարմ մտքով խօսիմ եւ պատմեմ քեզի բոլոր այս թանկարժէք հնութեանց մասին։

Վատահ եղի՛ր, սիրելիս, պիտի բերեմ քեզի թարմ ջունչ մը Վոսփորէն, Կզկիներէն, Ոսկեղջիւրէն ու Մարմարայէն, որոնց նման չքնաղ ծովամասեր հազուագիւտ են աշխարհի ո եւ է կողմը։

Թողնի՛կս, շատ համեստ ես, չես խօսիր վերջին յաջողութեանդ մասին, լսեցի որ մասնակցեր ես Վաճա Մէյբրի բացած Նիւ Եորքի դպրոցներու տղոց նկարչութեան մրցումին, եւ յաջողեր ես արժանանալ պատուոյ մեդալի, Գառուճը գիւղին մէջ երեւակայական ջրաներկ պատկերով։

«Սէմին, կը գրէ մայրդ, շատ անուարբեր է, գացինք Վաճա Մէյբրին, մեդալը առացաւ, քննեց անգամ մը, բերաւ տուն, նետեց սեղանին մէկ կողմը. միշտ գիտցած տղաք է, այնքան պարզ, նոյնքան մանկունակ։»

Երէկ շատ փնտռեցի զքեզ իմ շուրջս, դըժուար զառիվեր մը մագլցելով, Մատճճեռու վըրայէն, մացառներն ու ցախերը կտրելով, անցայ մինչեւ Թէփէքէօյ, ու յետոյ Խրխռսու։ Շատ

ծանր եկաւ այս վերելքը, փնտռեցի զքեզ շուրջս։

—Եթէ հոս ըլլար Սէմիս, թեւս պիտի մըտնէր, պիտի կոխէր ինծմէ առաջ մացառներուն վրայ եւ թոյլ չպիտի տար որ տատասկները աբրինէին սրունքներս։

Կրնա՞մ մոռնալ Հըտսընի եզերքէն դէպի Պիլինեքս մեր վերելքը, վայրի թուփերու եւ խոտերու մէջէն: Անցեալ գարունին էր դեռ, քու խօսքովդ եւ քեզի վստահելով կը կտրէի այդ դժուարին ճամբաները։ Դուն տարբեր աւիւն կը դնէիր իմ մէջս, հիմա կը զգամ այդ բանը, երբ հեռու եմ քեզմէ։ Երէկ զգացի իմ վերելքիս մէջ ուժերուս սպառումը, զգացի որ սկսեր եմ ծերանալ, ուստի պէտք է շուտով վերադառնամ քովդ, թարմ ուժ եւ կորով ստանալու համար նորէն։

Կղզիին խանդավառութիւնը, որուն մասին կը խօսէի քեզ, իմ երիտասարդ օրերու պատմութեանս, սկսաւ նորէն, լեցուն է ամէն կողմ, բայց հիմա ո՛չ ոք, ոչինչ կը խօսի իմ սրտիս, միայն քեզի տարեկից տղաքները, որոնք դպրոցական արձակուրդի մէջ են, ու մեր տան քովի հողին վրայ ոտնագնդակ կը խաղան, ուրիշներ հեծելանիւով շրջանը կ՚ընեն կղզիին, ընկերովի կը պտտին, քիչ շատ մրոտած շրթունքներ ունին եւ խռպոտած անկանոն ձայներ։ Կը կարծեմ երբեմն թէ կը կռուին իրարու հետ, բարկութիւններ եւ աններող վերաբերում. բայց երբ ա-

ւելի ուշադիր հետեւիմ, կը հասկնամ թէ սխալեր եմ։ Տարիքի փոփոխման նշաններ են այս բոլորը։ Մայրիկդ ալ անցեալ օր կը գրէր քեզի համար.

—«Շատ անգամ ստիպուած եմ գոցել ականջներս, աւելի թեթեւ լսելու համար խռպոտած կոկորդով մեր աքաղաղին ձայնը։» Դուն ալ չարաճճի, աւելի ուժով կը պոռաս եղեր ու կը խնդաս։ Աղուոր ընկեր մըն է մայրիկդ քեզի համար, այնպէս չէ՞։ Գիտցի՛ր անոր յարգը, լաւ ու զոհաբերուող մայր մը, կը հիանամ թէ ի՛նչ հերոսական կորովով մը ո՛չ միայն բարոյական այլ եւ նիւթական զոհողութիւններ կ՚ընէ քեզի համար։

Նամակս աւարտելէ առաջ, Սէմիս, պզտիկ հանդիպում մը պիտի պատմեմ քեզի։ Անցեալ օր Խրիստոսի եղեւիններուն տակ հանդիպեցայ Եանիին, երիտասարդ մըն է, թեթեւ խենթ մը, անպատասխանատու իր արարքին։ Բարեբախտաբար իր ըրածները վտանգաւոր բաներ չեն. ահա թէ ինչո՞ւ ազատ ձգուած է ան կղզիին մէջ։ Իր ընտանիքը եւ պարագաները չեմ ճանչնար, մինակ կը տեսնեմ որ երջանիկ խենթութիւն մըն է իրը։ Միշտ զուարթ է, երգ մը շրթունքներուն ծայրը, մարդու երես չի նայիր եւ կ՚անցնի ամէնուն քովէն, ինչպէս պիտի անցնէր մենաւորիկ ու առանձին ճամբաներէ։

Երբեմն գիւղին չարաճճի տղաք կը շրջա-

պատեն զինքը, կը վերաւորեն իր անձնասիրութիւնը, կը կատակեն, ազտիկ քարի կտորներ կը նետեն. եւ երբ կը տեսնեն որ կ'անցնի անտարբեր միշտ երգը շրթունքին, օդին մէջ տարտըղնած անորոշ նայուածքով, կը քաշքշեն վերարկուին ծայրերէն, ան չի պատասխաներ, չի նայիր եւ ոչ մէկուն, չի բարկանար եւ կ'անցնի այնպէս անտարբեր, իբրեւ թէ ոչ ոք տեսած ըլլար: Միշտ իր մտածումին հետ է, որ շատ երջանիկ երազ մը պէտք է ըլլայ, քանի որ ան միշտ ժպիտը դէմքին եւ երգը շրթունքին հանդիպեր եմ իրեն:

Պիտի ուզէի որ ըլլայիր հետս եւ տեսնէիր Եանին: Այսինքն կ'ուզեմ ըսել թէ ամէն վայրկեան եւ ամէն պահերուն կը յիշեմ զքեզ, որքան աղուոր բաներ ըլլան եւ կամ տխուր: Դուն միշտ հետս ես, կեանքով ու աւիւնով լեցուն: Ըլլայի՛ր հոս եւ գրկէի անգամ մը քեզի:

ՄԵԾ ՄԱՑՈՒԿԴ

19 Յունիս 1935

Բրիւքիւրօ

Սիրական Սէմիս,

Յունիս 4 թուակիր նամակդ մեծ հաճոյքով կարդացի։ Կը գրես՝ «Շատ կը ցաւիմ որ քաւական ատեն չ՚եմ գրած քեզի, որովհետեւ ընթացաւարտի քննութիւններով զբաղած եմ. որոնց մէկ հատն ալ այսօր պիտի տանք» եւ յետոյ կը նկարագրես ինծի ննջասենեակիդ պատերը, որոնք զարդարեր ես քու շինած նկարներովդ եւ պզտիկ գրասեղանդ անկողնոյդ մօտ, որուն վրայ նորէն քու ճարպիկ եւ ճարտար մատներովդ շիներ ես rasիoդ, եւ ամէն իրիկուն ընդունարաններդ ականջիդ՝ սիրած երգերովդ կը քնանաս։

Զա՛ր թոռնի՛կ, կ՚ուզեմ ակնարկել Էտի Քէնթըրի մանկական բաժնին։ Ամէն կիրակի երեկոյ քեզի հետ պէտք էր լսէի Էտի Քէնթըրի աւանդավէպերը եւ այն դժոխային աղմուկը՝ որ ծընծղաներու ահաւոր բախումովը իր պատմութեան հերոսին գեհենային հոգիի մը սարսափը կու տար։ Այդ ժամուն Ամերիկայի բոլոր տղաքը քեզ նման շրջապատած Ռատիօն կը սիրէին լսել եւ կրել այն սոսկումը, որ իր շուրջ կը տարածէր պատմութեան հերոսը։ Այդ քառորդ ժամու շըրջանին անբնական արտայայտութիւն մը կ՚առնէր քու անուշիկ դէմքդ, աչքերդ աւելի կը խոշորնային, այտերդ տենդագին կը կարմրէին, եւ ջըղային կը դառնային քու շարժումներդ։ Թէեւ դուն չուզէիր յայտնել, բայց ես կը զգայի որ նեղուած էր սիրտդ եւ բոլոր էութեանդ մէջէն վախ մը կը սողոսկէր։ Քիչ յետոյ երբ պառկելու ժամդ գար, փափկութեամբ մը՝ որ զգալի չէր ըլլար քեզի, մայրիկդ կամ ես, քեզմէ առաջ կ՚երթայինք ննջասենեակդ։

Բանի անգամներ խօսած էի քեզի այդ ծընծղային ահաւոր ձայնին վատ ազդեցութեանը մասին, եւ նոյն իսկ փափաքած որ չբանայ Ռատիօն այդ ժամուն։ Սակայն դուն վիրաւորուած կը զգայիր քու մանուկ արժանապատուութիւնդ եւ կ՚ըսէիր.

—Ես չեմ սարսափիր այս պատմութիւնէն ու ձայներէն, վաղը դպրոցին մէջ պիտի պատմենք իրարու։

Այն աւեն գիտէիր որ կը նեղուէի լսելով Ռաֆիոյի այդ բաժինը եւ ուզեցիր քեզի յատուկ գործիքը ունենալ սենեակիդ մէջ, ընդունարանը դնել ականջիդ եւ լսել առանձին, հիմա վերջապէս լրացուցեր ես բոլոր գործիքներդ եւ ամէն գիշեր կը քնանաս գեղեցիկ եղանակի մը տպաւորութեան ներքեւ։

Երջանիկ պատանեկութիւն ծերինը, երբ կը մտաբերեմ մեր պատանեկան տունը քոյրերուս եւ եղբայրներուս հետ, մեծերուն խոժոռ նայուածքը եւ մեր զսպուած անառակութիւնները անոնց յանդիմանութիւններէն վախնալով։

Ես պատմած եմ սակայն քեզի ուրիշ աւեններ՝ թէ իմ մեծ մայրիկս ալ, ճիշդ ինծի պէս, ինչպէս որ եմ այսօր քեզի հանդէպ, եղած էր միշտ բարի եւ ներողամիտ: Կը յիշեմ տակաւին իր ծիծաղը եւ զմեզ քաջալերելու լայնաշունչ խօսքերը, երբ գործուած անմեղուկ յանցանքի մը հետեւանքով յանդիմանութիւններ կրէինք։ Սպասուհիի մը հսկողութեան տակ մեր աշխատութեան սենեակը կը քաշուէինք, եւ քիչ վերջը մեծ մայրիկը ներս կը մտնէր, վստահ եմ՝ որ ան գաղտուկ եկած կ'ըլլար մեր քովը, որովհետեւ մեր ծնողքը կը փափաքէին որ, մեր կրած յանդիմանութեանց ազդեցութիւնը կրէինք քանի մը ժամեր։

Մեծ մայրիկին եւ մեր մէջ անհաշտելի եւ օտար զգացում չկար։ Ամէն ինչ որ կը հետա-

քրքրէր զմեզ, կ'ոգեւորէր նաեւ զինքը։ Ան մեզի հետ կը մոռնար իր հոգերը եւ անցեալ օրերու քեռը թեթեւացած կը զգար մեր ազատ թիթեռնիկի թռիչքներէն։ Շատ ալ չէր սիրեր ապաստհին ներկայութիւնը։ Անոնք տգէտ ու յամառ գիւղացի կիներ կ'ըլլային առհասարակ, հեռագրի արագութեամբ տունին դէպքերը տարածելով ամէն կողմ. ուստի պատրուակով մը դուրս կը հանէր ապաստհին եւ կը սկսէր կատակներով շնորհաւորել մեր կրած յանդիմանութիւնները. յետոյ կը ծափէր ու կը խնդար։ Ես որ երէցն էի իմ հարազատներուս. աւելի ազդուած ու տխուր կը զգայի, կրելով արտասուլոր զգայնիկ հոգի մը։ Մեծ մայրիկը մանաւորապէս կը կատակէր ինծի հետ եւ իր հանած աղմուկին մէջ, որուն կը հետեւէին պզտիկները, կը ջանար խեղդել իմ տխրութիւնս։ Անոր համար կը պաշտէի մեծ մայրիկս, եւ տղայօրէս երբ ենթադրուած յանցանք մը գործէի, կ'երթայի խոստովանիլ իրեն։

Անոր մէջ՝ սէրն էր որ ներողամիտ կը դարձնէր զինքը, իր թոռնիկներուն գործած յանցանքներուն մասին. բայց իմ մէջս, սիրակա՛ն թոռնիկս, սիրոյ հաւասար զօրաւոր է մանուկ հոգիներու խորհուրդը։ Ես շատ տառապած եմ ծանրախոհ ու հանդարտ խրատներուն համար՝ զորս լսած եմ մօրս եւ մօրաքրոջս շրթունքներէն, բայց անոնք իզուր ջանացած են խեղդել

քիմ մանկական աւիւնս.ես հակառակ չափազանց զգայնութեանս եղած եմ չարաճճի պզտիկ աղջիկ մը, որ գաղտնի կամ յայտնի ըրած է իր բոլոր քմահաճոյքները, մեծ մայրիկին թեւերուն պաշտպանութեանը ներքեւ։

Դուն ո եւ է դիկունքի պէտք չունիս այսօր քու տարիքիդ թելադրած առանձնաշնորհումներուն համար. ժամանակը եւ դարաշրջանն է որ կը քաջալերէ զքեզ, ընել բոլոր այն բաները որ յատուկ եւ յարմար են քու տարիքիդ։ Այսօր քու տարիքիդ տղոց համար կամքի ուժը, կամքի յաղթանակը իբրեւ առաքինութիւն մը կը դիմաւորենք մենք, մինչ մեր օրերուն ըմբռնութիւնն էր այդ բոլորը։

Կը գրեմ տակաւին՝ թէ մայրիկդ պատրաստել կու տայ քեզի համար ճերմակ երկար տափատ, լայն սրունքներով եւ մուխ կապոյտ բաճկոն, իբրեւ համազգեստ վկայական առնելու արարողութեանդ։ Պատկերդ, տեսիլքդ գիս կը խեղճեցնէ, թոռնի՛կս, կ'երեւակայեմ զքեզ քու աշխատութեանդ յաղթանակին մէջ, սպիտակ գլանիկածեւ վկայականդ ձեռքերուդ։ Գիտեմ որ շատ աշխատած ըլլալու ես այս վերջին տարին, մանաւանդ այս վերջին շաբաթները, պէտք չէ՞ր որ ես ալ ըլլայի հոդ, եմ ալ համբոյրներով քաղելու համար այն յոգնութեանց արդիւնքը՝ որոնց մէջ ես քիչ մը բաժին ունեցած եմ, քու աչքերդ աշխարհի լոյսին բացուած օրէն։

Հոգ չէ սիրելի՛ս, այս տակաւին առաջին վկայականն է զոր կը ստանաս. այս քու աշխատութեանդ առաջին պտուղն է, տակաւին պիտի ունենաս բարձրագոյն վարժարանի վկայականդ եւ յետոյ Բօլէժը, եւ եթէ բախտը վիճակած ըլլայ ինձի տակաւին ապրած ըլլալու եւ գոնուելու կողքիդ, այն ատենն է որ երջանիկ մեծ մարիկի դողդոջուն շրթունքներով, օրհնութեան համբոյրներով պիտի օծեմ քու պայծառ ճակատդ, որուն տակ միշտ լաւագոյն խորհուրդներու հուրը պիտի բորբոքի, վստահ եմ այդ բանին։

Տեսիլք մը ունեցայ այն պահուս, երբեւ թէ քովիկս էիր, ծունկերուս վրայ։ շառաչուն համբոյրներով ծածկեցիր երեսներս, ձեռքերս եւ ես դողդողացի երջանկութենէս, սեղմեցի զքեզ սրտիս վրայ։ Օհ այս որչափ կարօտցեր է զքեզ

ՄԵԾ ՄԱՑՈՒՆԴ

18 Յուլիս 1935

Վոսփորի շոգենաւին մէջ

Թոռնի՛կս,

Այսօր ծննդեանս տարեդարձն է... քաղցր զարեկամուհի մը, գրեթէ հին օրերու դպրոցական ընկեր, փափուկ զգացումով մը՝ հրաւիրած էր զիս Թարապիա իր ծովեզերեայ շքեղ բնակարանը։

Տօնական օրերը, ինչպէս անձնական յուշերու վերապրումը, շատ տխուր կը ճնշեն, երբ հեռու կ'ըլլաս սիրելիներէդ եւ առանձին։ Ուրախութեամբ ընդունեցի այս հրաւէրը, եւ ահա հիմա կը վերադառնամ։

Այսօր ուրեմն նորէն աչքերուս մէջ ցոլացած հրաշագեղ բնութեան տեսարաններ ունիմ։ Շոգենաւը նեղուցին ճիշդ մէջտեղէն կ'անցնի, եւ համաչափ հեռաւորութեան մէջ կը տեսնեմ Եւրոպական ու Ասիական եզերքները։ Առաւօտուն քերելով անցաւ շոգենաւը Եւրոպական եզերքէն, հանդիպելով իւրաքանչիւր նաւամատոյցները եւ

ամէնէն ալ մէկ մէկ պատառիկ փրցնելով երիտասարդ ապրուստներէս։

Չկարծես որ ցաւելով կը գրեմ քեզի այս տողերը։ Եթէ առաջարկէին հիմա վերադառնալ կեանքիս ճամբէն յանգելու համար այդ օրերուն, երբե՞ք, երբե՞ք պիտի չուզէի։ Կ'ահաբեկիմ անցած խոչընդոտներէս... բնա՛ւ. ես հաւատքով անցայ անոնց մէջէն, համոզուած՝ թէ մարդկային արարածներուն մէջ առանձնաշնորհեալ մը չէի, միշտ գեղակերտ ածուները եզերելով, ակնախտիղ ու սրտապարար վայելքներ ունենալու համար կեանքին մէջ։ Միայն թէ մթագնող ամպերուն եւ աստղտներուն տակ անվեհեր փնտռեցի արեգական շողէ մը գոյացած հրաշագեղ ծիածանը եւ գտայ... խլե՛ցի... ափերուս մէջ բռնեցի անոր գոյութիւնը, այս յայտնութիւնը սակայն թո՛ղ շատ ալ չհպարտացնէ զքեզ. սիրելի՛ս, ծիածանի այդ բաժնին մէջ պապիկդ ալ ունի իրաւունքներ, հապա՞ մայրիկդ ... ինչ անուշ եւ երջանիկ պահեր նուիրած է ան իմ գոյութեանս։

Տարուեցայ նորէն հին ապրումներուս, յանցանքը իմս չէ, այլ տարիներու երկար շարքին՝ որ շարժապատկերի մը արագութեամբ անցաւ յիշողութեանս մէջէն։ Վաստիորը երգուած բանաստեղծութիւն մըն է, բառ մը աւելցնելը կարծես սրբապղծութեան պէս բան մը պիտի ըլլար Պէշիկթաշլեանէ ու Թէրզեանէ վերջ։ Շատ ալ

չեմ ուզեր ծանրանալ իմ նոր տպաւորութիւններուս վրայ։ Միայն թէ իր հմայքէն շատ բան կորսնցուցած թուեցաւ ինծի։ Երկու կողմերու թաւուտ բուսականութեան մէջէն ժպիտի մը պէս դուրս կը ցայտեն գեղեցիկ վիլլաներ ու երբեմն պալատներ, որոնք ժանեակներով զարդարուած են կարծես։ Ցուտով տեսարանները կը փոխուին եւ թաւուտին ստուերներուն մէջէն խոներկ ու թխացած տուներ, ասոնց մինակ պերճանքն է անհամար պատուհաններ, որոնց ապակիներուն մէջ իրիկուան արեւը կը հրդեհի։ Մինարէներ անվերջ իրենց սլացիկ ուրուանկարով երկինքն ի վեր։

Երբ Հըսարընը չէի ճանչնար տակաւին, Վոսփորի ճամբորդութիւնը երկար կը թուէր ինծի։ Ցուտով հասանք Թարապիայէն Սարայ Պուրնու, եւ արդէն կը տեսնենք բարձունքին վրայ թառած Սկիւտարը իր նոճիներու մթաստուեր շարքովը՝ որոնց մէջ արեւուն վերջին ճառագայթները կայծեր կը թափեն, եւ կարծես կը մեղմացնեն անոնց խորհախորհուրդ թախիծը։ Ոտքով ալ անցած եմ այդ նոճիներու եզերքէն, եւ խորհիլ թէ անոնց ետեւ մեռելներու ահագին քաղաք մը կայ...։

Առանձնութիւնը հաճելի բան է, բայց երբեմն սոսկում կ'ազդէ մանաւանդ երբ կ'անցնիս այսպէս սրտիդ ճամբէն, ու չունիս քովդ սիրելի մը, անոր հետ հաղորդակցութեան մէջ դնելու հոգեկան ապրումներդ։

Սրդէն Գըզգուլէսիի (Tour de Léandre) առջեւն ենք, եւ հեռուէն կը նշմարեմ Իշխանաց Կղզիները։ Տակաւին կամուրջէն պիտի մտնեմ Բրինքիբոյի շոգենաւը, բայց Գըզգուլէսիի առջեւ յանկարծ նորէն մամիկս կը յիշեմ իր աւանդավէպովը։

Սարսուռ մը կ'անցնի էութեանս մէջէն, ոտրովհետեւ այս աւանդավէպը շատ ողբերգական է ու այն աստիճան զօրաւոր կերպով կը ճնշէր իմ երիտասարդ երեւակայութեանս վրայ, որ երբեք չեմ ուզած իբրեւ հէքեաթ մը հետեւիլ այս պատմութեան, եւ զարմանալի է որ հիմա ճիշդ այս պահուս ալ կ'ուզեմ հաւատալ անոր ճշմարտութեան։

Գըզգուլէսին պզտիկ սպիտակ կառուցուածք մըն է Մարմարայի մէջ, Սարայպուրնուի դիմացը, գողտրիկ եւ նուրբ բարձրութեամբ մը։ Մամիկս կը պատմէր թէ Ծոյն Բիւզանդական թագաւորներէն մէկուն աղջիկը, գեղանի իշխանուհի մը, ահռելիօրէն կը վախնար օձերէն։ Երեւակայեցէք մէջ հատ մը տեսած չըլլար այդ պարիւն սողուններէն, բայց ջղային տագնապներու մէջ իրեն կը թուէր՝ թէ օր մը պալատին պարտէզին մէկ խորքէն օձ մը պիտի սողար, մտնէր դրան մը ճեղքէն մինչեւ սենեակը, գըտնէր զինքը անկողնին մէջ, պլլուէր, ու խեղդէր զայն իր նրբակերտ սպիտակ վիզէն։

Իշխանուհին ահ ու սարսափի մէջ, ո՛չքուն

ունէր եւ ո՛չ հանգիստ։ Ան դուրս չէր ելլեր իր անկողինէն եւ շատ օրեր անօթի կ՛անցընէր, թոյլ չտալով որ բանան սենեակին դուռը, ցամաքը, հողը եւ բուսականութիւնը սարսափ կ՛ազդէին իրեն, միշտ կարծելով՝ թէ անոնց ետեւ թաքնուած օձ մը պատրաստ էր պլլուելու իր վզին։

Իր թագաւոր հայրը փրկելու համար դեռատի իշխանուհին ջղային այս նոպաներէն, հրաման կ՛ընէ ծովուն մէջ, Սարայպուրնուի դիմացը, կառուցանել շէնք մը եւ հոն փոխադրել աղջիկը, ազատելով զայն ցամաքի հաղորդակցութենէն։

Իշխանուհին խնամակալ կնոջ մը հակողութեամբ կը փոխադրուի ծովուն մէջ կերտուած այս պզտիկ բայց հաճոյատեսիլ շէնքը։ Ամէն առաւօտ պալատի պաշտօնեայ մը, նաւակով կը փոխադրէր օրուան կերակուրը եւ պտուղը։

Մեծ մայրս կը պատմէր՝ թէ իշխանուհին այդ առանձնարանին մէջ կը գտնէ իր թարմ ու երիտասարդ ուժերը, աշխարհի ամէնէն գեղեցիկ ու աշխոյժ պարմանիներն իսկ հրապուրելու չափ կախարդիչ հմայքով կը շողշողան իր աչքերը։ Զուարթ կ՛ըլլան իր տրամադրութիւնները, եւ ծովու իր մենարանէն ազատութեամբ կը դիտէր շրջակայ բնակարանները, հեռաւոր պարտէզներն ու բուսականութիւնը, կը յափշտակուէր անոնց գեղեցկութեամբ, միայն թէ իրեն չպիտի խօսուէր դէպի հողը վերադարձի մասին։ Ան կը

սարսափէր հօրը պալատէն, եւ արքայական պարտէզէն ինչպէս աշխարհի ոեւէ ցամաքամասէն, որուն խորքէն ահաւոր օձը պիտի պըլլուէր գիշեր մը, անկողնին մէջ, իր սպիտակ վզին եւ պիտի խեղդէր զինքը։

Օգոստոսի տաք օրերէն մին, իշխանուհին պատուհանին առջեւ կը դիտէր մօտակայ անցուդարձերը նաւակներուն եւ հեռաւոր գիւղանկարները, երբ կը տեսնէ նաւակ մը խաղողի կողովներով բեռնաւորուած, նաւավարը կը թիավարէր դէպի Սկիւտարի ափունքը։ Ծառաւ ու փափաք կը զգայ նոյն պահուն ողկոյզ մը խաղողէ։ Ինքնամակալ կինը կը կանչէ մակուկավարը եւ շուտով սուլթանուհին կ'ունենայ իր տրամադրութեան ներքեւ փափաքուած պտուղը։

Թեւատի իշխանուհին հաճոյքով ու երջանկութեամբ կը ճաշակէ քաղցրահիւթ խաղողները եւ յետոյ տարօրինակ քմահաճոյքով կը հրամայէ սենեակին մէջ պահել կողովը։

Գիշերը իր սովորական ժամուն կը մտնէ անկողին...։ Առաւօտուն ժամերը կ'անցնին, խըղնամակալ կինը տակաւ կը սկսի մտահոգուիլ, որովհետեւ ծայն չի լսեր տիրուհիին սենեակին մէջ։ Վերջապէս անձկութեամբ իրաւունքը կու տայ ինքզինքին բանալու սենեակին դուռը, ո՜հ սարսափ... ահաւոր պատկեր մը կը պարզուի աչքերուն առջեւ, Սուլթանուհին անկողնին մէջ, օձ մը, ճերմակ վզին գալարուած, աչքերը սար-

սաւիահար դուրս ցցուած են դժբախտ իշխանուհիին եւ խեղդամահ...»

Յետոյ մամիկա չէր մոռնար իր կարծիքը ինծի հաղորդելու, ամէն անգամ ալ հաւատացած իր պատմութեանը: «Կ'ըսեն թէ կ'աւելցնէր, օձը շատ կը սիրէ խաղողը, եւ դժուար չէ գըտնել այգեստաններուն մէջ այս պաղ կենդանիներէն: Ապահովաբար կողովին տակը կանաչ օձ մը թաքստոց վնտռւած էր, եւ անուշադիր պարտիզպանը պտուղները լեցուցած էր անոր վրայ:» Եւ ամէնէն վերջ կ'աւելցնէր.

—Ճակատագիրը կարելի չէ արգել մարդու մը ճակտին վրայէն: Այդ սեւ գրով աշխարհ եկած էր խեղճ Սուլթանուհին, եւ այդ սեւ գրին տակը մեռաւ:

Ո՛վ իմ պատուական հանիս, ի՛նչ համով կը պատմէիր ինծի այս հէքեաթները, եւ ի՛նչ խանդավառութեամբ ու անձկութեամբ մենք թոռնիկներս, կախուած կը մնայինք շրթունքներէդ, ուրկէ կարծես նկարագրած հերոսներդ, պալատներդ, թագաւորներդ եւ իրենց գերիները, վիշապակերպ կենդանիները եւ հազարումէկ գիշերներու հուրիները նկարագեղ պատկերներու պէս կը կենդանանային եւ կը սահէին վար: Դուն այնպէս կը տարուէիր մեր մանկական հետաքրքրութեննէն որ աչքերդ արտասուոր փայլեր կը ստանային եւ կարծես կը նշմարէինք քու հերոսներուդ պատկերը դէմքիդ վրայ:

Թուրքիա, զարմանալի չէ՞ որ տակաւին երկար տարիներու բացակայութենէս յետոյ, երբ դարձայ Ստամպուլ եւ տեսայ Գըզգուլէսին, նոյն համասարսուռ տպաւորութեան ներքեւ մնացի, ինչ որ կը զգայի երբ մանկութեան օրերուս լսեր էի անոր պատմութիւնը:

Սպահովաբար վերապրում մըն էր հին օրերու: Իրականութեան մէջ Գըզգուլէսին վիպոս մըն է, Մարմարայի վտանգաւոր ժայռուտներու այդ մասին վրայ շինուած, որուն վրայ կը վառի կարմիր լապտեր մը, զգուշացնելու համար նաւերը արկածաւոր երթեւեկներէ:

Բայց կարծեմ լաւ պիտի ըլլար որ տակաւին տարուէի հաւատալ հէքեաթներուն ճշդութեան: Ես եթէ կրցած եմ կառավարել կեանքս իր մտահոգութիւններով ու թեթեւ զգալ ինքզինքս անոնց վրայ, պատճառն այն է որ թեւ տուած եմ երեւակայութեանս, եւ խուսափած եմ դէմ առ դէմ գտնուիլէ իրականութեան, որ կը ծանրացնէ հոգին, եւ կ'արգիլէ թռիչք տալ մտքին: Երազիլը իմ իրաւունքս է. թո՛ղ հաւատամ թէ ամէն ինչ լաւ պիտի ըլլայ, եւ շուտով պիտի գամ ողջագուրել զքեզ:

ՄԵԾ ՄԱՅՐՈՆԴ

2 Հոկտեմբեր, 1935

Լաւարթինի վրայ

Կու գամ ձեզի, կու գամ հրեղէն թեւերով, ոսկեղէն շունչով կու գամ ձեր մօտ, սիրելի թոռնի՛կս, ինչ անուշ է իրականացումը երազին... ես միշտ հաւատք ունեցեր եմ՝ որ կեանքի աղուոր ակնկալութիւնները կ'իրագործուին, եւ ահա՛ ձեռքերուս կը բռնեմ այդ իրականութիւնը. երազ մը՝ որ ճառագայթային փոխադրումով կը բացուի աչքերուս մէջ։

Հանդարտէ՛, ո՛վ սիրտ, որովհետեւ այսօր միտքս իր գործերուն անպատասխանատու աներեւակ տղու մը նոպաներէն կ'անցնի: Հանդարտէ՛, հոգիս, որպէսզի հաշուեքաղ մը ընեմ քեզի հետ։ Գերհզօր ապրում մըն է ասիկա կեան-

քիս մէջ. եւ չեմ կրնար առանց յուզումի զսպել խորհրդածութիւններու հոսանք մը, որ կը յորդի դէպի գեղատեսիլ ափունքը Ստամպուլի, ուր ամիաններով երգեցի սիրոյ եւ կարօտի խօսքերս...։

Մնաք բարով, անուշ ափեր Բրինքիբոյի, անտառներ եղեւինի, ծոթրինի ու անուխի հեշտաբոյր մթնոլորտ, ձեր խնկենի բոյրէն կը տանիմ ծուէններ կառչած իմ յուշերուս։ Մնաք բարով. թանկագին բարեկամնե՛ր, որ սիրով, գուրգուրանքով, ծաղիկներով ու քաղցրութեամբ շրջապատեցիք զիս, կը տանի՛մ, կը տանիմ այս քաղցր յիշատակները ինծի հետ...։

Ահա կու գամ քեզի... հրեղէն շունչով կու գամ բայց ի՛նչ է այն վարանումը՝ որ զգաց հոգիս... երբ վեր բարձրացայ շոգենաւին սանդուխներէն, մարմինս ծանրացաւ բազրիքներուն վրայ, եւ դառնութեամբ դիտեցի վերջին անգամ քաժանումը բարեկամներու՝ որ ողջերթի եկեր էին ինծի, դիտեցի ուրուանկարը Ստամպուլի... եւ մշուշի մէջ մոլորեցաւ երեւակայութիւնս, եւ ես մուգայ պահ մը Նիւ Եորքը եւ ձեզի ո՛վ անուշ սիրտեր.., շոգենաւը կը յառաջանար եւ ես անոնց հետ էի տակաւին, սիրելի բարեկամներու որոնք արտաքուստ խօսքերով. սիրոյ անմահութեան պատգամը դրոշմեցին սրտիս մէջ։

Շոգենաւը կը յառաջանայ եւ տրտում է հոգիս... քարի եղի՛ր, ո՛վ յիշողութիւն, քարի եւ վեհանձն եղի՛ր այս իրիկուն իմ մասիս, եւ թոյլ

տո՛ւր որ մոռնամ հին ապրումները իր յիշատակներով, այս պահուս որովհետեւ ծննդավայրի ապրումներս ։ օրօրոցի սենեակէս մինչեւ ընտանեկան գերեզմաններու մայրամուտները կը մրրկին գանկիս ներքեւ, յուզուած է իմ բոլոր էութիւնս, բթացի՛ր պահ մը, կասեցո՛ւր քու արշաւդ, յիշատակներու ահաւոր նոպա, եւ թոյլ տո՛ւր որ երջանկութեամբ ըմպեմ իրականութեան նեկտարը, որ կը մօտեցնէ զիս իմ երազիս... թօթափէ՛. ո՛վ սիրտ, այն մշուշային վարանումէն, որ իր կեռուտ աղերսներով կը կապէ տակաւին սիրտս Ստամպուլին...։

Եւ ահա կու գամ ծեզի, ոսկեղէն շունչով ու կրակէ թեւերով, լեցնելու համար կեանքիս ապիրը՝ գաղափարներու նոր յեղաշրջումով մը, կու գամ թարմացնելու իմ կորուսս երիտասարդ շունչերու հրաշքին մէջ։ կու գամ նորէն վարակուիլ զուարթութեամբ, քու կենսունակ ապրումներէդ եւ... մտածումներէդ, ակտիվ ունիմ քու պատանեկան խենդութիւններուդ։ վա՛ղը, մօտաւոր վա՛ղը, լոյսերու եւ կարկաչներու նոր էջեր պիտի բացուին մաշած կեանքիս մատեանին մէջ, բա՛ց ինծի, բա՛ց քու հրաշքդ լեցուն թեւերդ, հաւատքով կու գամ քեզի...։

ՄԵԾ ՄԱՑՈՒՆՔ

Բ. Մաս

Թոռնիկիս հետ

Դրուագներ թոռնիկիս կեանքէն
խորհրդածութիւններ
պզտիկ դէպքեր

Թոռնիկը, մայրը եւ մեծ մայրիկը

ՄԵԾ ՄԱՅՐԻԿԸ

Թռչնիկը կը ցաւակէ, կը ծիծաղի. կ'արտասուէ, կը ժպտի ու կ'երգէ։ Թռչնիկը արեւու ճառագայթ մըն է որ կ'ուտուտէ ու կը խայտայ, հին անուշ երգ մըն է անիկա կեանքիս մէջ, աղուոր յիշատակ մը՝ որ կ'ապրի հին բարի տարիները իմ մանկութեանս։

Ամառը անտառին ստուերներուն մէջ եւ ձմեռը սեւնեակիս տաքուկ անկիւնը, գիշերը քարձիս վրայ, հին անուշ երգ մը, աղուոր սիրական եղանակ մըն է անոր գոյութիւնը կեանքիս մէջ։

Տարիներուն կշիռը չեմ զգար հիմա ուսերուս վրայ. ինծի կը թուի՝ թէ հոգիս ծանր չէ

այլեւս ու ճակատս չէ կքած։ Եւ թոռնիկը կ'երգէ, մանկութենէս սիրելի խազեր կը բերէ ականջիս, հոգիս կը բացուի անկայուն եւ անսահմանելի յուզմունքներու։

Ես հիմա տղայ մըն եմ իրեն պէս ու անուշ հէքեաթներ կը պատմեմ անոր, մատիկներուն

ծայրովը ցոյց տալով իրեն կապոյտէն դուրս խոյացող ճառագայթը, աստղին կայծկլտուքը ադամանդի կայլակներով, ծաղիկը ինձի համար ա՛լ նոր հրապոյր մը ունի, եւ յուսինը կը ջանամ բռնել անոր մանրիկ թաթիկներով։

Կեանքիս դառնագոյն տարիները ինչպէս,

ինչպէս բանալ Թոռնիկին Թարմ ու պատրանքներով լեցուն երեւակայութեան առջեւ, երբ անիկա ինծի կեանք եւ լոյս կը հարկադրէ։ Սատուծոյ պատմութիւնը կ'ընեմ իրեն, հրեշտակներուն վրայ կը խօսիմ, եւ մանուկ Քրիստոսի մասուրը կը նկարագրեմ անոր, ինչպէս բոլոր այն բարի եւ քաղցր պատմութիւնները՝ որոնք հանիկա շրթունքներով արձանագրուած են հոգիիս խորունկը, կը Թօթվեմ իրենց փոշիներէն, անոնք կը նորոգուին ու կը Թարմանան երեւակայութեանս մէջ, եւ այս ամէնը հաւատացնելու համար Թոռնիկին, անոր սրտին մէջ ալ արձանագրելու մարմաջէն տարուած, իմ էութեանս մէջ կը վերածնի կէս դարու հին մանկիկը, երբեմն հանիկիս ծունկերուն վրայ, կախուած անոր շրթունքներէն, կէտ առ կէտ, կաթիլ կաթիլ ըմպելով անոր խօսքերը, ապրելով միամիտ մանկական հաւատքովս երջանիկ այն օրերուն մէջ։

Տարիները, կեանքին անախորժ դէպքերը, երիտասարդութեան հրայրքը, շա՛տ շա՛տ բաներու վրայ մոռացութեան քօղ մը, անուշ եւ երջանիկ հաւատքին վրայ տարակոյսի մշուշ մը բացախիած ըլլար գուցէ։ Բայց այսօր Թոռնիկը, սրտիս այս ամէնէն շողշողուն աստղը, որ աչքերուս մէջ կը փնտռէ գաղտնիքը զինքը հետաքրքրող անթիւ անհամար ինչուներուն, օրհնութիւնը եղաւ կեանքիս, որովհետեւ հաւատացնելու համար իրեն բոլոր ազնիւ, բարի եւ գերբնական-

քանները, ստիպուեր եմ նորէն հագնիլ մանկական հոգիս, դառնալ մանկիկ մը իրեն պէս, նախ հաւատալ ես իմ բարի հէքեաթներուս, եւ յետոյ հաւատքիս դրոշմը կնքել դեռ անոր անտիպ ու ջինջ հոգիին վրայ։

Եւ ի՞նչպէս չհաւատալ հրաշքին, երէկուան պզտիկ հիւլէն է անիկա՝ որ յեղաշրջեց կեանքս եւ նոր զգացումներով, նորոգուած սիրտ եւ հոգի մը բերաւ ինծի։

Նիւ Եորք, 1925 Յունուար

ԽՈՐՀՐԴԱԾԱԹԻՆՆԵՐ ԹՈՒՆԻԿԻՍ ՀԵՏ

—«Այս որքա՜ն խորունկ են փորերը, օ՜հ, օ՜հ, Ա՛ամի՛կս, մի՛ նայիր վար, կը վախնամ որ մէջը կ՛իյնաս» կ՛ըսէ Թոռնիկս ամէն անգամ որ կ՛անցնինք Ֆօրթ Ուաշինկթընի էվընիւէն, զինքը դպրոց տանելու համար։

Եւ սակայն ամէն անգամ կը հակինք մամիկ ու Թոռնիկ, ճամբուն երկայնքը, տախտակէ վանդակոմով, մայթէն զատուած՝ ահաւոր գետնափորները դիտելու, որոնց հազարաւոր ինչ խորութիւններուն տակ գործաւորները կ՛աշխատին։ Այնքա՜ն, վարը այնքա՜ն խորունկ, որ մարդիկ իրենց սովորական հասակէն ու լայնքէն կիսովին պզտիկ կ՛երեւան, ինչպէս պիտի երեւի նային քարծր յարկաբաժնէ մը դիտուած՝ փողոցին մարդիկը։

Ահաւոր սարսափ մը կ'անցնի էութեանս մէջէն, ու կը զգամ այդ սարսափին կրկնուիլը թոռնիկիս մէջ, եւ թաթիկովը ձեռքս սեղմելով՝ կ'ըսէ ինծի խանդաղագին.

—«Չէ՛, մամի՛կս, ես գործաւոր պիտի չըլլամ, ես կը վախնամ այդ դժոխքին մէջ աշխատելէ, մե՛ղք, մե՛ղք, խեղճ գործաւորներ, ես չեմ ուզեր գործաւոր ըլլալ։»

Դժո՛խք... թոռնիկս իսկական իմաստով դըժոխք կ'անուանէ այն ահարկու խորութիւնները՝ որոնք կը բանան գործաւորները, սրպվէչներու երթեւեկութեան համար։ Դժոխք կ'անուանէ այդ սարսափելի գահավէժները, որովհետեւ իրեն բացատրելու համար Սրբայութիւնը, ցոյց տուեր եմ երկինքը, արեւը, աստղերը եւ անոնց ետեւ հրեշտակներու կայանը, դրախտը։

Նկարագրեր եմ գեհենը, գետնին տակ, շատ խորունկը ահաւոր մթութեան մէջ, բորբոքած հրդեհներու վրայ եռացող կաթսաները եւ սատանաները որ կը դեգերին այս բոլորին շուրջ։

Րոպէ մը կը մտնեմ թոռնիկիս հոգիին մէջ, կը հասկնամ թէ կը սոսկայ այդ սադայելական վիհերէն, կը կարծէ դժոխքը տեսնել անոնց մէջ, մանաւանդ երբ շարժական հնոցներէ կայծեր կը ցատկռտեն վարը, եւ այդ բոցերուն մէջ գործաւորները կապարի կտորներ կը հալեցնեն։

—«Գործաւորները բարի մարդիկ են, անանկ չէ՞, մամիկս»։

կը հասկնամ թէ իր միտքը կ'ըմբռստանայ այս մեծ հակասութեան առջեւ, գործաւորները բարի մարդիկներ են, եւ սակայն ի՞նչ գործ ունին այդ դժոխքին մէջ։

Մեքենաները կը ճռնչեն վերէն եւ անոնց արծագանգը կը գոռայ փողոցէ փողոց, խուլ պայթումներ հողին տակ, որ սակայն կը թնդացնեն դրացի շէնքերը եւ ապակիները կը դղրդան լրևնց շրջանակներուն մէջ։ Աչքերդ կը վայելատակեն կայծակներու պէս, անո՛ւշ Թոռնիկ, որովհետեւ ջղագրգռուած ես մատաղ ու անփորձ տարիքիդ եւ պզտիկ մտայնութեանդ սահմանները հակասող այս բաներէն։ Կը սիրես տեսնել վիթխարի մեքենաները, բայց խորութիւնները եւ ծայները կը վրդովեն մանկական երեւակայութիւնդ, եւ իբրեւ թէ մարմնոյդ վրայ զգայիր գործաւորներու տանջանքը, նորէն թեւերուս կը պլլուխս եւ կ'ըսես.

— «Ես չեմ ուզեր գործաւոր ըլլալ, մամիկա։»

Շատ պզտիկ ես դուն տակաւին, սիրունի՛կ տղա՛ս, որպէսզի բացատրեմ քեզի՝ թէ քու ըմբռնած դժոխքդ եւ իմս բոլորովին տարբեր են իրարմէ, եւ սակայն մեր մտածումի վախճանները երբ կը բախին իրարու, գրեթէ նոյն եզրակացութեան կը հասնին, քանի որ կը կըրկնես շարունակ ինծի.

— Ես գործաւոր պիտի չըլլամ:

Հակառակ որ ամէն դժնեաեսիլ ու սարսափ

ազդող բաներէն պիտի ուզէի զգուշացնել զքեզ. գոհ եմ որ աչքերովդ տեսած, գործաւորներու դժոխային այդ կեանքը կը բարձրացնէ քու իտէալներդ, քու տրամադրութիւններդ եւ կ'ըսես ինծի խանդաղատանքով։

— Ես գործաւոր պիտի չըլլամ։

Եւ այսպէս գեղեցիկ առիթը կը ներկայացնես ինծի՝ որ ես բացատրեմ քեզի, թէ ի՞նչ պէտք է ընես այս աշխարհի մէջ ապրելու, լոյսով ողողելու իմացականութիւնդ, քու կարգիդ լոյս սփռելու շուրջդ եւ լուսաւոր ջահի մը պէս, ազգիդ ու ցեղիդ համար կատարելու առաջնորդողի դեր մը։

Այսպէս համոզկեր ու խանդաղատանքով լեցուն թռիչք կու տամ զգացումներուդ եւ հոգիիդ, քու ներկայութիւնդ մոռցնել կու տայ ինծի բոլոր տափակ ու հասարակ բաները, մինչ նոյնուես կը խնկաւէտես դուն. քաղցր եւ յուզուած դէմքդ յաղթանակս կը դառնայ, կը զգամ որ տէրն եմ բոլոր երեւակայութեանդ։ Ընթացք, չարաճճի ու խիստ նկարագիրդ կը փափկանայ ձեռքերուս մէջ, մեղրամոմէ զանգուածի մը նման, եւ ինծի կը թուի՝ թէ պիտի կրնամ կերտել անիկա դէպի մեծ գեղեցկութիւններու իտէալը։ Բարի ու ազնուական խորհուրդներու մէջ պիտի ձեւակերպեմ հոգիդ, դուն չպիտի արհամարհես որ անոտարբեր դառնաս մարդկային թշուառութիւններու հանդէպ։

Սարսափ կ'ազդէ քեզի գործաւորներուն այս

գեանափոր, մութ եւ խաւարին կեանքը, այսօրուան զգացածդ վախի սարսուռն է, գլուխդ կը դարձնես ու կը շարունակես ճամբադ, կըրկնելով շարունակ.

—Ես գործաւոր պիտի չըլլամ։

Եւ կը մոռնաս այդ տանջուող մարդիկը, երբ ներս մտնես դպրոցիդ ալալատանման շէնքէն։

Իմ խոէալս պսակած պիտի ըլլաս դուն վաղը՝ սիրելի Թոռնիկս, երբ քեզի ներշնչած զգացումներուս կնիքը հոգիիդ եւ մտքիդ վրայ, խորհուրդի եւ գաղափարի պայքարը մղես դէպի տանջուած ընկերները քու ցեղիդ, որոնցմէ հարիւրաւոր երիտասարդներ, իրենց ազատ եւ մաքուր հայրենիքին դաշտերու եւ լեռներու կեանքէն հեռացած, հոս կամ հոն, օտար հողերու տակ, օտար գործարաններու մէջ, գեհենաշունչ եռացող կուպրի կաթսաներուն առջեւ ու ճռընչող մեքենաներուն ուժին ներքեւ, կը կորսընցնեն իրենց երիտասարդութիւնը, իրենց մտքի կորովը, շատ անգամ դառնալով խեղանդամ ու այլեւս անօգտակար նոյն իսկ իրենց անձնական կեանքը վարելու։

Գնա՛, Թոռնիկս, գնա՛ ուղիղ այսպէս, կտրէ անցի՛ր կեանքիդ սահմանները, երգելով ու կրկնելով յանկերգդ։

—Ես գործաւոր պիտի չըլլամ։

Նիւ Եորք, 30 Մարտ 1935

ԹՈՌՆԻԿԻՍ ՀԵՏ ԳԼՈՒԽ ԳԼԽԻ

Թաթիկներդ իրար կը զարնես, անուշ թռռնի՛կ ու խանդավառ կ'ոստոստես Ծնունդի ծառին տակ. արծաթէ թելեր շքեղօրէն կը ճառագայթեն անոր շիւղերուն մէջէն ու ելեկտրական գոյնզգոյն լոյսեր կարծես հեռաւոր խորհուրդ մը կը փոխփոխեն սեւնեակին խոր մթութեան մէջ։ Երջանկութեանդ գագաթնակէտն ես դուն եւ փոքրիկ մատներուդ ծայրերը կը հպանցին ոսկի գնդակներուն, խաւաքարտէ տնակներուն՝ որոնց վրայ ձիւն է իջեր արհեստական։ Կը շօշափես ոսկեզօծ ընկոյզները եւ վճիտ աչքերդ հրճուանքով կը գգուեն կարմիր, կանաչ, դեղին պզտիկ անոտիքները՝ որոնք գունաւոր փետուրներու պէս կը տատանին եղեւնին շիւղերէն վար եւ երեւակայութիւնդ կը թռչի դէպի մեղրամոմէ հրեշտակիկները՝ որ փողերը ձեռքերնին երջանկութիւն մը կ'աւետեն գոգցես, ծառին գագաթին ի վար խոյանալով։

Հարցումներ, անթիւ հարցումներ կը թըռչտին շրթունքներուդ վրայ, ու մտքիդ սահմանը, երազներուդ արշաւանքն այս իրիկուն սենեակին չորս պատերուն մէջ է միայն, այս որքա՜ն շլացեր են աչքերդ ծառին պերճանքէն՝ որուն տակ կը սպասեն նուէրներդ տուփերուն մէջ փաթթուած։

Հիմա եկուր հոս, աղուոր թոռնի՛կ, եկուր ծունկերուն վրայ մամիկիդ, եւ քեզի ուրիշ բարի ու անուշ բաներ ունիմ ըսելիք, սրտագին պատմութիւններ՝ որոնք քանդակուած են հոգիիս մէջ, եւ տարինե՛ր, տարինե՛ր ապրեր եմ անոնց հրամայքին ներքեւ։

Այս պահուս իմ ալ հոգիիս մէջ լոյսի եւ յոյսի երգ մը կ'երգէ եւ մտածումներս բարձրագոյն յուզումներու մէջ կ'ելեւէջեն, հեշտագին թմրութիւն մը, հեռաւոր երազ մը արբեցուցած է զիս ալ իր լոյսով ու ջերմութիւնով։ Ասիկա ինծի համար ալ դարձաւ այն պահերէն մին՝ որուն մէջ հոգիս ընդլայնած կը զգամ, որ կ'ընդգրկէ հեռաւոր անցեալը։ Անբացատրելի վրդովումով մը կը յիշեմ հայրենիքս, ծննդավայրս, իմ աչքերս եւ շրթունքներս ալ կը ժպտին անցեալ յիշատակի մը, որ մարմին ու գոյն կը ստանայ, եւ կը խոյանայ էութիւնս, ապրելու այդ անցած օրերուն գորովագին յիշատակներուն մէջ։

Հիմա ես կ'ապրիմ աւելի բարձր ծեղուննե-

րով ընդարձակ սենեակի մը մէջ, որուն մէկ անկիւնը, վառարանին մէջ կրակը՝ իր բոցերը լե-

զուներու պէս կը ճարճատէ: Պապիկն ու մամիկը, հայր, մայր, քոյր, եղբայր ամէնքս մէկ սիրտ, մէկ հոգի հաւաքուած ենք դէպի ջերմութեան կեդրոնը, սիրական, պատկառելի դէմքեր են երէցներուն դէմքերը, անոնց հոգիները մերիններուն չափ խառնվք չունին, նայուածքը վճիտ է ու պայծառ, անոնք չունին մեր մտքի խոնջէնքները եւ սիրտերը զուրկ են կարօտէ, կը տօնեն կաղանդը տարբեր ձեւերու եւ տարբեր պայմաններու ներքեւ:

Սիրական Թոռնի՛կ, ինչո՞ւ միայն մէկ րոպէ

ապրեցայ ես այդ պահը եւ հիմա նորէն բաղդատութեան եզրը ծագեցաւ մտքիս մէջ, չեմ կարող շարունակել տեսիլքս, այդ պատմութիւնը պիտի ընեմ քեզի մեր Կաղանդի տօնին, զոր հոս կը տօնենք Ծնունդի ձեւին ներքեւ։ Քրիստոսի Ծնունդը սուրբ էր, նուիրական էր, զուտ քրիստոնէական էր իմ հայրենիքիս մէջ. հեթանոսը, անկրօնը, անհաւատը, իր հոգիին մէջ, Քրիստոսին խաչին խորհուրդը չկրող ցեղը, իրաւունք չունէր մասնակցելու իմ Ծնունդիս, անիկա եկեղեցիներուն մէջ կը փառաբանուէր ու անոր խորհուրդը, բուրվառին մէջ ծխացող խունկին քոյրերուն հետ, մինչեւ մեր տուները կը տարածուէր՝ մամիկին քղանցքին պլլուած։

Այս Ծնունդի ծառը՝ որուն տակ մենք Հայերս, այս զանգուածային պանդխտութեան մէջ, կը դնենք նաեւ հայկական կաղանդը, օտար կը թուի ինձի, օտար երկնքի եւ օտար աստղերու տակ։ Օտար է շրջանակը որուն մէջ կ'ապրինք մամիկ ու թոռնիկ., ես քեզի ցոյց չեմ կրնար տալ դրացի տուն մը, որուն բնակիչը պիտի գայ այս իրիկուն իմ լեզուովս երկու սրտաբուխ եւ անկեղծ խօսք ընել մեզի։ Իմ համբոյրս, հայրիկիդ ու մայրիկիդ գուրգուրանքը չի բաւեր քեզի, ո՞ւր են ընտանեկան մեր սերտ կապերը, ընկերական տաքուկ միջավայրը, ես եւ ինձի պէս տարագիրները, սիրելիներ ունինք ծգած անդին՝ որոնց մասին մեր զգացումները յորդ են ու զե-

ղուն։ Ցուզումով կը խորհիմ անոնցմէ իւրաքանչիւրին վրայ, որովհետեւ անոնք ամէնքն ալ ապրեցան ինծի հետ, միասին բաժնեցինք անոնց հետ մեր երջանկաւէտ կամ թախծալից օրերը։ Այդ ամէն անծերը այսօր, տարբեր աղապատանքով մը պաշարած պիտի ըլլային քեզի, եւ դուն տարբեր թելադրութիւններու եւ զգայնութիւններու մէջ պիտի մեծնայիր այսօր, պզտիկ Թոռնի՛կս։

Հիմա այս ծառին տեղ, սենեակին մէջ տիրականօրէն իր շուրջ պիտի հրաւիրէր մեզի կաղանդի փառաւոր սեղանը, զանազան միրգերով եւ պտուղներով լեցուն, հայկական փոկեղներ թռչունի ձեւով թառած պիտի ըլլային տղոց պնակներուն առջեւ, ծխանուշ եւ քաղցրատեսիլ անուշապուրը, քրքմապուրը եւ դոնդողը զարդարուած նուշերով, տարիճենիկն իր անուշ բոյրովն ու տեսքով ամբողջ տարուան շնորհաւորութիւնը եւ մաղթանքը գրած կըլլար անոնց վրայ մայրիկին ճարտար մատներուն միջոցաւ։ Պապիկը բազմած պիտի ըլլար սեղանին գլուխը, շրջապատուած այս իրիկուն մանաւանդ՝ իր զաւակներէն, հարսներէն ու Թոռնիկներէն, որոնք հեռաւոր Թաղերէն պիտի փութային, պապենական հովանիին ներքեւ տօնել Նոր Տարին։ Խորհրդաւոր մէկ պահուն պիտի վառէին գունաւոր մոմիկները իւրաքանչիւրին պնակին առջեւ, մայրենի անուշ լեզուով արտագին մաղթանք-

ներ, արծաթէ ծիծաղներ պիտի խառնուէին ի-րարու, պապիկիդ թեւերուն մէջ պիտի գտնէիր օրօրոցին ջերմութիւն մը՝ որուն հեշտալի զըգ-ուանքը, ո՛չ մէկ տեղ եւ ոչ մէկ բանի մէջ զգացած պիտի ըլլայիր։

Ընտանեկան այդ խանդաղագին պահուն, փողոցէն պիտի բարձրանար մեղեդիներու քաղց-րիկ շեշտը, մանրիկ տղոց շրթունքներէն երգը-ուած, անոնք պիտի զարնէին մեր դուռը, ո՞վ պի-տի կրնար զսպել քեզի որ չցատկէիր տեղէդ ու՛ պնակիդ պտուղները ափերուդ մէջ լեցու-ցած, վար վազէիր բանալու դուռը եւ ափիդ միրգերը պարպէիր քեզի երկարած թաշկինակին մէջ աղքատ տղաքներուն։ Անոնք ալ աղուոր խոշոր լապտեր մը կախած պիտի ըլլային իրենց մատներէն վար, զարդարուած գունաւոր թուղ-թերու փողփողումով։ Այդ տղաքները աղքատ էին, Թոնի՛կս, բայց որբ չէին այսօրուան պէս ու երբ միրգ ու դրամ հաւաքած իրենց տնակէն ներս մտնէին, իրենց սառած թաթիկները կը տաքցնէին մայրիկին ծոցին մէջ:

Աւելի կը խանդավառիս ու ելեկտրացած կ'երեւաս դուն իմ մտերիմ պատմութենէս։ Դուն կը սիրես այս պարզուկ բայց բարի բա-ները, որովհետեւ ես քեզի ամէն օր նկարագրեցի հայրենիքը, անուշ ծննդավայրը քու ցեղիդ, գի-տես թէ հոն շնորհ մը կար տիրապետող, յար-գանքի ու գորովի բուրումնաւէտ մթնոլորտ մը

պարզուած կար ընտանեկան շրջանակին մէջ։ Մենք, այդ յարգանքին մեծութեանը ներքեւ ապաստանած հեշտագին թմրութիւնով մը կ'օրօրէինք մեր էութիւնը։ Արբեցնող սէր մը կը տարածուէր ընտանեկան յարկերէն ներս, եւ առիկա կը քաղէր մեր սրտէն, կը ծորէր մեր լեզուներէն, հոն ամէն մարդ կը հասկնար, կը սիրէր զիրար։

Գլուխդ հրապուրանքով կը հակես ինծի եւ իմ խօսքերուս ազդեցութիւնը կը զգամ վճիտ աչքերուդ մէջ, քու հոգիդ ալ կը թրթռայ եւ եկեր ես մառիկիդ ծայրով ժողվել արցունքի կաթիլը որ արտեւանունքիս ծայրէն է կախուեր եւ՛ իբրեւ գերագոյն արտայայտութիւն քու յուզումիդ, շրթունքներդ իրար՛ զարնելով սրտագին ձայնդ բարձրացուցած կը հարցնես ինծի։

—Ե՞րբ պիտի երթանք հայրենիք։

Նիւ Եորք, 6 Ապրիլ 1935

ԱՄԵՐԻԿԵԱՆ ԿԵԱՆՔԻ ՊԶՏԻԿ ԴԷՊՔԵՐԷՆ

Գեղեցիկ Գարնանամուտի առաւօտ մը գըրեթէ: Արեւը բարձրացարկ ու հարուստ շէնքերու ճակտին, շէնշող ու զուարթ: Առաւօտեան պտոյտս կ'ընեմ, Պիլինքս երկարող ճամբուն վրայ աջիս ու ձախիս հողամասեր, որ Ֆօրթ Ուաշընքթընի պատմական այս պողոտային, ընդարձակ եւ հարթ մայթերուն ուղիղ գիծը կը խաթարեն:

Դէպի արեւելք հողամասերէն մին, զառիթափ մըն է, որուն վերջին ծայրը կ'իջնէ Պրօտուէյի վրայ: Ամառը կու տայ անոր անտառի մը պատրանքը իր թաւ ու դէպի վեր սլացող ծառերով, իսկ ձմեռուան այս եղանակին, ուր գրեթէ տակաւին սաստիկ ցուրտեր չենք ունեցեր

արեւը՝ խաբեր է բուսականութիւնը եւ իր խածնող համբոյրներով, ճեղքեր ու այրուցներ է բորբոքեր ծառի ճիւղերուն վրայ, որոնք կախուեր են օդին մէջ, հեշտանքով լեցուն ջերմութեամբ մը։ Ասդին անդին ցցուած ժայռիկներ որոնց երակներէն կայծի ցոլքեր կը խլէ արեւին, շուայլօրէն թափած իր ճառագայթներովը։

Ամէնէն հետաքրքիր կեդրոնը սակայն այս հողամասին մէջ, պզտիկ խշտեա՞կ մըն է... եթէ կարելի է այսպէս կոչել թիթեղէ եւ տախտակի կտորներով շինուած անկիւնիկ մը, ձախլիկ եւ անճարակ ձեռքերով։ Մոմլաթէ ու թիթեղէ տանիքին վրայ ասդին անդին նետուած ծանր քարի կտորներ։

Խշտեակին մէջ կը բնակի կատուներու բազմասերունդ ցեղ մը, աւազականութիւն մը, եկած հաստատուած այս հողերուն վրայ, շրջակայ հիւրընկալ եւ բարեացակամ բնակչութեան մը հովանաւորութեան ներքեւ։

Թռունիկիս հետաքրքրութիւնը՝ զիս ալ երբեմն տարած է նայելու խշտեակին խորը։ Տունէ մը աւելցած գորգի կտորով յատակուած գետնին անկիւնները, փռուած են տարեց կատուներ ծանր շնչառութեամբ, կիսախուփ եւ մարած աչքերու տակէն, փիլիսոփայական ներքնահայեցութեամբ մը, աղօթող մամիկներու պէս, ըսպասելով քանի մը, որ կը յամենայ...

Միւսները, չափահասնե՛ր, աւելի երիտա-

սարդները, փոքրիկները... գոյնզգոյն, փափուկ դունչեր, թաւիշէ նայուածք, երբեմն անզուսպ եւ դաժանացած կիրքեր, ազատ եւ մաքուր օդին գգուանքներուն տուած իրենց զգայարանքները, կը մտնեն ու կ'ելլեն անկիւններէն, կը սահին խորշիկներու մէջ, եւ յետոյ կը փռուին հեշտութեամբ, արեւուն շքեղ լոյսին մէջ։

Ու դեղին վագրազգիները պիտակուած ճերմակով, կորովի առնականութիւն, կուրծքի ատամ քաշեր, վեհերոտ, տկարներուն պաշտպան եւ մեծին դարպաս միւսներուն, գեղազարդ մուշտակով իշխանուհիներուն, որոնք նազելաճեմ կը մտնեն եւ կ'ելլեն խշտեակին բացուածներէն։

Փոքրիկնե՛րը, շփացածները, արեւուն եւ լոյսին բոլոր կենսունակութիւնը իրենց ճկուն յօդուածներուն մէջ։

Շրջակայ դրացնութիւնը համաձայնած է իրեն մէջ, ամենօրեայ անունդը հայթայթելու այս առանձնաշնորհեալ կենդանիներուն։ Ահաթէ ինչպէս ամէն առաւօտ նոյն ժամուն կը հանդիպիմ շքեղօրէն հագուած բարեկեցիկ տիկնոջ մը, որ ծրարիկ մը եւ կաթի շիշ մը ձեռքերուն կատուի մը դիւրասահ եւ փափուկ քայլերով կը սահի զառիվարէն։

Առտուան նախաճաշի՛կը...

Անոնք բոլորը գիտեն այդ պահը, երկաթէ վանդակապատին շուրջ կը սպասեն, կը պլլուին

տիկնոջ քղանցքներուն, լզըլըտո՛ւք, շոյանք, սէր...։

Կոնտով լականի մը մէջ պարպուած է կաթը, խիւսը գետին բացուած մաքուր թղթի մը վրայ տարածուն կը սպասէ կատուներուն։

Վարժուած են ազնուական կաթին եւ համադամներու: Անապարանք եւ խուճապ չունին, կը մօտենան, կը ծռեն իրենց դունչերը լականին մէջ, պոչերը օդին եւ առոյգ, կը լափլիզեն ուտելիքները։

Տիկինը կը զբաղի խշտեակին մէջիններով, ծերե՛րը, անոնք տեղերնուն շարժիլ չեն ուզեր, բայց ինքը հակակրութիւններ ունի անոնց մասին։ Կը ճանչնայ ոմանց յատկութիւնները, նախանձոտներ կան մէջերնին: Պզտիկները չարաճճի են, ուրիշներ ազնուական, կը յիշէ ծննդեան թուականներ, կռիւներ, համակրութիւններ, արգասաւորութեան շրջաններ, մեռնողները, նոր գոցուած գերեզմանները։ Կատուներու այս գերդաստանը՝ անցեալ պատմութիւն մըն է տիկնոջ մտքին մէջ եւ ապագայ յոյսերու բողբոջում մը, ինչպէս պիտի ըլլար մարդկային սերունդի մը պատմութիւնը իր բոլոր դրուագներով։

Երբ կշտանան յուլօրէն կը փռուին արեւին տակ, կարմիր փշաա լեզունին դուրս կը հանեն ու կը մաքրեն կաթին հետքերը դունչին եւ պեխերուն վրայէն։ Իրենց թաթիկներուն ծայրը կը

վայրի բեհեզի պէս, սուր ճանկերը, կը սանտրեն, կը յղկեն իրենց ատեւները, կը կանգնին օդին մէջ, կը թոթուեին, կը գեղեցկանան, կը շողշողան...։

Կերակուրի այս տեսարանը կը կրկնուի ամէն օր՝ երեկոյեան ժամը 3ի պահերուն, ուրիշ դրացուհի մը, իր կարգին նոյնքան կենդանապաշտ, գրեթէ ուխտի մը նուիրումով, հաւի թեւերու եւ փափուկ մսի կտորներով լեցուն թիթեղէ տուփ մը կը բերէ պարպել այս բախտաւոր կատուներու գերդաստանին առջեւ։

*
* *

Արեւո՛տ օր, լոյս եւ տօնակատարութիւն բնութեան մէջ։ Աղուոր առաւօտը անպարագրելի համբոյրի մը պէս լեցուեր է բոլոր մթնոլորտին մէջ։ Խռովիչ երջանկութիւն մը, որ մխտքը յիշատակներով կը հարստացնէ։

Պիլինքս երկարող ճամբուն երկարութիւնը ընդհատուած է, երկու տարիէ ի վեր։ Ռոքֆէլլըր ահագին հողամաս մը գնած եւ նուիրած է քաղաքապետութեան, հասարակաց պարտէզի մը վերածելու համար զայն։ Մեքենաներու խլացուցիչ աղմուկ, պայթուցիկ, վառօթ, ժայռեր կը խորտակուին, գետիններ կը հարթուին, գործաւորներ կ'աշխատին հողին ու մուխին խառնուած։

Կան սակայն անգործ գործաւորներու խում-

քեր, որ կը թափառին այս աշխատութեանց շուրջ։ Յանկարծական դէպք մը, հիւանդացող մը, նոր մէկու մը պէտքը, հաւանական յոյսեր են այս խեղճերուն համար։

Ակնարկ մը այս դժբախտներուն վրայ, բաւական է պատմութիւնը գիտնալու անոնց լայն ու հանգիստ օրերուն։ Ոմանք կը կրեն փայլուն կիսակօշիկներ, ուրիշներ՝ պարահանդէսի եւ երեկոյթի սեւ տափատներ, միջոցները չունին այլեւս իրեն ամենօրեայ հինցածներու տեղ նորերը գնելու եւ ստիպուեր են կրել անցած դիւրակեցիկ օրերուն այդ հետքերը...

Ձմեռը բարի եղաւ այս տարի ալ իրենց համար։ Գոնէ դուրսը, գարնանային արեւին տակ, մաքուր թթուածինով մը, կը կազդուրեն իրենց վհատած ջիղերու յոգնութիւնը։ Կը դեգերին բնութեան ծոցին մէջ, անոր գիրկը, բայց ինչպէ՞ս ամոքել բողոքող ստամոքսին դառնութիւնը... պահերը ծանր են... զաւակներ... ընտանիք...։

Ո՛վ է անգութը, բնութի՞ւնը... տարիներով մտեր են անոր արգանդին մէջ, իրենց քրտինքովն ու արիւնով ոռոգեր են անոր արգասաւորութիւնը, բայց ի՞նչ կու տայ բնութիւնը այսօր փոխարէն գեղեցիկ ու տաքուկ արեւ... յետո՞յ... ո՛վ է պատասխանատուն այդ դառնարկ ստամոքսներուն... մղձաւանջ մը, աւելութեան պէս ահաւոր, մեքենանե՛րը... ի՞նչ իրաւունք ունին անուշ եւ քաղցր բնութեան կողքին։

Մեքենա՞ն... որ երբեմն բարութեան պէս իջեր էր իրենց մէջ, խնայելու ամոքելու համար տաժանագին յոգնութիւնները, այսօր հաւանա-

կան թշնամին դարձեր է գործաւորին, հանճարին արտադրութիւնը, զօրութիւնը իշխեր է իրեն անհատական ուժին եւ առելութեան մը պէս մխուեր իր հոգիին մէջ։

Այս առաւօտ չյապաղեցայ խշտեակին առջեւ, շարժապատկերի մը պէս անցան աչքիս առջեւէն խշտեակը, տիկինը, վերը դեգերող անգործ գործաւորները եւ քիչ մը անդին մեքենաները...։

Վերադարձիս սակայն, կեցայ ու տեսայ ապրուած ողբերգութիւնը կեանքին։ Կործանած խշտեակը, աղէտի հանդիպած կառուներու շքեփոթը, ոստիկաններ, լալահառաչ տիկինը, գործաւորները եւ քիչ մը անդին մեքենաները...։

Ինչ պէտք հարցնել դէպքը, ես բաց գրքի մը պէս կարդացեր էի, ամէն օր, գործազուրկ գործաւորներու աչքերուն մէջ դաժանացած զգացումներու խորհուրդը։

Ինչ հեգնութիւն... սեւ խորհուրդը, մեքենան։ Եթէ չեն կրցած իրենց բոլոր վրէժխնդրութեամբը իյնալ անոր վրայ, խորտա՛կել, կործա՛նել այդ դժոխքը, որ հացը կը խլէր իրենց բնտանիքին, մանկական ու տկար թշնամութեամբ մը, ինկեր էին կառուներու խշտեակին վրայ...։

Իրենք ալ իրենց կարգին զօրաւորներ, որ կործաններ էին տկարին իրաւունքը։

Հոն վերն է մեքենան, իր դժոխային տեսիլքովը, իր ուժովն ու աղմուկովը, խառնուած ծուխին ու մուխին, պիտի իշխէ այսպէս միշտ ու խլէ հարիւրաւոր մարդոց օրապահիկը...։

ԴՐՈՒԱԳՆԵՐ ԹՈՌՆԻԿԻՍ ԿԵԱՆՔԷՆ

Կիրակի օր էր, ցաւակրտելով տուն եկայր եկեղեցիէն։

Սրբազան երգեցողութիւնները, խունկին հոտը եւ խաչին վրայ գալարուող Յիսուսի ցաւերը քաւական ատենէ ի վեր ակաած են իրենց հոգեկան սարսուռներուն ենթարկել երեւակայութիւնդ։ Այդ բանը կը զգամ ես քու խօսքերուդ եւ ապրումներուդ մէջ, որոնք դադրած են այլեւս մանկական ըլլալէ, դառնալով գիտակից եւ ազնիւ։

Ջերմեռանդութեամբ շնչեցի խունկին հոտը մազերուդ եւ ծոծրակիդ վրայէն, ու գորովագին զիս համբուրելէդ վերջ, խոյացար ճաշասրահ՝ ուր կիրակնօրեայ քաղցրաբոյր կերակուրները կը սպասէին վերադարձիդ։

Նստեր էի պատուհանին կողքին, աթոռիս

վրայ եւ աչքերս գուրգուրանքով կը յամենայինն տակաւին քու ետեւէդ: Կը խորհէի՝ որ դալար որթատունկի մը պէս հասակ նետեր էիր ծմեռուան շրջանին:

Յանկարծ քիչ մը ահաբեկ ձայնով.

—Մկնի՛կ մը, աղաղակեցիր՝ իրաւ կ'ըսեմ, մկնիկ մը անցաւ ոտքերուս տակէն եւ պահարանին տակ մտաւ:

Եւ գնդակի մը պէս նետուեցար սենեակին մէջտեղ:

—Հանդարտէ՛, ըսի քեզի, հիմա կը լարենք թակարդը եւ մինչեւ առաւօտ բռնուած կ'ըլլայ ան:

Ոտքի ելայ ու միասին գացինք, պահուած

թակարդը մէջտեղ հանեցինք եւ քեզի յանձնեցի զայն։

Իբրեւ թէ նոր խաղալիկ մը եղած ըլլար ան քու ձեռքերուդ մէջ ուշադրութեամբ քննեցիր եւ քեզի երկարած պանիրի կտորիկ մը, չորս մասերու բաժնելով, ուշադրութեամբ զետեղեցիր կեռասեղներուն վրայ ու խոհանոցին գաղտնի մէկ անկիւնը զետեղեցիր մկնասպան գործիքը։

Ամբողջ օրը մտքի զբօսանք մը դարձաւ քեզի համար կարմիր փայտէ կլորիկ թակարդը եւ իր ակնկալուած որսը։

Ինչ համբերութեամբ եւ քանի՛ անգամներ բացի դուռը այդ կիրակին, քեզի համար, երբ փողոցէն տուն կը վազէիր, որոնող ակնարկներդ աչքերուս մէջ, թէ արդեօք բռնուա՞ծ էր մկնիկը։

Ոչի՛նչ, մկնիկը այլեւս չէր անցեր խոհանոցէն։

Ցաջորդ առաւօտ դպրոցդ եւ դասերդ, գրեթէ մոռցեր էիր թակարդը եւ մկնիկը։ Նախաճաշիկդ ըրիր ու շտապաւ վազեցիր դպրոց։ Երբ առանձին մնացինք տան մէջ մայրիկիդ հետ, լուութեան մէջ լսեցինք կտրուկ եւ խիստ բակ ձայնը որ եկաւ խոհանոցին կողմէն։

Մկնիկը բռնուած էր, գլուխը թակարդին ծակին մէջ, իր փայլուն գորշ մարմինը դուրս կախուած ու նուրբ չուանի մը պէս պոչիկը գետնին վրայ։

—Խե՛ղճ պզտիկ կենդանի, խորհեցայ, եւ սակայն պէտք էր անհետացնել զայն։

Մայրիկդ խորհուրդ տուաւ որ մինչեւ կէսօր ձգեմ թակարդը իր մկնիկով եւ դուն դաս տեսնես տարած յաղթանակդ։

Կէսօրին խայտանքով մտար տունէն ներս, ուրախ էիր եւ կը պատմէիր պզտիկ դէպքերը որ պատահած էին դպրոցիդ մէջ, ընկերներդ եւ յետոյ վարժուհիդ եւ անսպասելի չարաճճութիւնները, որոնք հրճուանքով լեցուցեր էին հոգիդ։

Ուրախութիւնդ կրկնապատկուեցաւ ու անսահման սրտազեղումով ձեռքերդ թափ տուիր, երբ լսի քեզի՝ թէ, բռնուած էր մկնիկը ու վազեցիր խոհանոց։

Բայց ի՞նչ եղաւ յանկարծ, ի՞նչ եղաւ քեզի, անուշ թոռնի՛կ, որ մթագնեցան աչքերդ, ու սեւ ամպ մը պատեց ճակատդ, ի՞նչ եղար դուն յանկարծ, որ զգացի թէ փոթորիկ մը պայթեցաւ գանկիդ տակ, եւ երկու ձեռքերդ տաբատիդ գրպաններուն մէջ, եկար, կանգնեցար դիմացս եւ գրեթէ յանդիմանական, ըսիր ինձի այլայլած.

—Այս մկնիկը մա՞յրն է թէ զաւակը։

Շուտով հասկցայ քու հոգեկան պայքարդ եւ երբ այդ քու առոյգ եւ դեռատիթիթ մորթիդ տակէն տեսայ տենդագին խուճապը փրփրացող արիւնիդ, բառերը խուսափեցան շրթունքներէս։

Այդ քու անուշ մանկական ճակատիդ ետեւ

իմ աչքերս նշմարեցին, սիրելի՛ս, ռազմաճակատ մը ոգեվարով, մահով, ողբերով, մայրական աւաղումներով զեղուն եւ հանդարտ ժպիտով մը, ուզեցի որ խաղաղի հոգիդ։

Բայդ դուն տարուած էիր քու խորհուրդներուդ մէջ եւ հոգիդ որ մինչեւ հիմա մաքուր եւ յստակ էր լոյսի պէս, ո՛չ մէկ ստուեր, ո՛չ մէկ բիծ արատաւորած էր անոր պայծառութիւնը, մթագներ էր յանկարծ եւ ինքզինքիդ համար խիստ դատաւոր մը դարձած էիր, անողոք կերպով խիստ դատաւոր մը։ Եւ կորուկ շեշտով մը ըսիր ինծի.

—Եթէ զաւակն է այս բռնուածը, մայրը պիտի ըսէ ինծի. «ինչ ըրիր իմ զաւկիս»։ Իսկ եթէ զաւակն է, պիտի ըսէ ինծի. «ինչ ըրիր մայրիկիս»։

Ու ցաւի աղաղակով մը այնպէս գալարուեցան շրթունքներդ՝ որ զիս ալ դղրդեցիր, խորունկ եւ անսահմանելի զգացումով մը։

Քու մանկական երեւակայութեանդ համար ոճիր մը գործած ըլլալու ցաւդ, անհունօրէն գեղեցկացուցած էր զքեզ. իմ աչքերուս առջեւ դարձեր էիր պզտիկ գերբնական էակի մը պէս նուիրական ու պաշտելի ու իզուր փորձեցի խօսիլ հետդ։

Տակաւին կ'արձագանգէր ականջիս մէջ,

—Դուն ինչ ըրիր իմ զաւկիս։

—Դուն ինչ ըրիր իմ մայրիկիս։

Այն խորհուրդը գանկիդ տակ թէ մայր մըկնիկը շատ պիտի տառապեցնէիր ու տանջէիր,

խորունկ եւ անյաղթելի տենդով մը կը բռնկէր հիմա այտերուդ վրայ, քեզի կը թուէր թէ՝ մեղաւոր մոլորում մը ունեցեր էիր կեանքիդ մէջ, չարելով այդ թակարդը եւ երբ սթափեր էիր յանկարծ այդ մոլորումէն, շատ ուշ էր արդէն։

Զուարթ ու գարնան առտուան մը պէս պայծառ ու բարի, հիմա յանցաւոր մը կը նկատէիր ինքզինքդ։

Շուտով յաղթեցիր սակայն առաջին տպաւորութեանդ, զգացի որ ճիգ մը դրիր ինքզինքդ հանդարտեցնելու համար եւ ուզեցիր ցոյց տալ քու առնական կորովդ, որուն իբրեւ ապացոյց, արդէն քանի տարիներէ իվեր, արցունք չեմ տեսեր աչքերուդ մէջ։

Դուն արդէն վաղուց սկսեր ես ինծի ցոյց տալ քու կորովի նկարագիրդ, բարկութեան եւ յուզումի պահերուդ կուլ տալով արցունքներդ, փայլակ ու շանթ ցայտեցնելով սեւ աղամանդէ պէս կայծկլտուն աչքերէդ։

Այդ օրը սակայն, սիրելիս, աչքերդ աչքերուս մէջ սեւեռած, ի՞նչ փնտռեցիր ինծմէ։ Ինչո՞ւ խիստ եղար ու դաժան ինծի հանդէպ· եւ ուզեցիր տեսնել իմ աչքերուս մէջ այն արցունքը զոր աշխատեցար քարացնել քու աչքերուդ մէջ։

—Դուն ի՞նչ ըրիր իմ զաւկիս։

—Դո՞ւն ինչ ըրիր իմ մայրիկիս։

Ուզեցիր որ անպատճառ արցունք մը թափուէր մահացած զաւկին կամ մայրիկին վրայ։

Նիւ Եորք 14 մայիս 1932

ԹՈՒՆԻԿԻՍ

Այսպէս ուրեմն չես սիրեր՝ որ ես հանդարտ ըլլամ հիմա, ըլլամ լո՛ւռ ու բեռնաւոր տարիներու հոսանքին ու խոհանքին տակ։ Կը բռնես երկու ծեռքերովդ իմ ծեռքերս ու կը քաշես զիս որպէսզի ոտքի ելնեմ եւ ցատկըռտեմ քեզ նման փոքրիկ աւազակոյտերուն վրայէն որոնք բարձրացուցիր բլրակներու նման։

Ի՞նչ ընեմ, անո՛ւշ Թոռնիկ, հիացումս թարմ է քնութեան բոլոր այս հրաշալիքներուն համար, բայց ո՞ւր է կենսունակ թափը, որ կը բոցավառէ քու երակներուդ մէջ հոսող արիւնը։

Հոգիս միամիտ է թէեւ քեզ նման, արեւուն տակ շողացող բոլոր այս գեղեցիկ փըթթումներու մասին եւ անոնց հրապոյրը կը սեղմեմ կուրծքիս։ Բայց ես չեմ կրնար ցատկռտել

աւազէ բլրակներու վրայ, որոնք ձեռքերովդ քարծրացուցիր ծովու ափին։

Այսպէս է հոգիս, թեթեւ ու մանկունակ,

ինչպէս քուկդ։ Բայց ուսերէս վար կ'զգամ բեռը տարիներուն։ Քու ծիծաղդ անուշ է եւ հնչուն։ Ինչպէս էր իմս, երբ մանուկ էի տակաւին ու

կը վազէի քեզ նման Թուչող Թիթեռնիկին եւ լոյսի բոլոր խաղերուն ետեւէն։

Իմ ծիծաղս հիմա հոգիիս մէջ կը գտնէ իր արձագանգը, բայց խուլ է ան, ինչո՞ւ այսպէս կը տանջէ զիս անոր անթափանց լռութիւնը։

Բերէ՛իր գլուխդ եւ դնէի՛ր սրտիս վրայ։ Բայց դուն հուր կը ժայթքես աչքերէդ, անզուսպ ես ու խանդավառ։ Կը ծգես ծեռքերս եւ կը վազես աւելի հեռուները…։ Ո՜րչափ մօտ ենք իրարու… եւ ո՜րչափ հեռու…։

Ես անդունդին կը նայիմ եւ կը խորհիմ…։

Անդունդը Ովկիանոսը չէ ինծի համար… Թոռնի՛կ, անդունդը ապրած երկա՛ր տարիներու շարքն է, որ կը բաժնէ զմեզ անհաւոր սահմաններ կը դնէ մեր երկուքին մէջ:

Եւ սակայն որչա՜փ մօտ ենք իրարու…։

Կը ծափես օդին մէջ ոստոստուն, որովհետեւ ովկիանոսին անաւակ ալիքները կը լեցուին աւազի խոռոչներուն, զոր մանրիկ Թաթիկներովդ բացիր անոր մէջ: Կը ծափես ու կը քրքջես, գոյացած պզտիկ աւազներուն քով։

Արծաթէ ծիծաղդ կը խառնուի ալիքներուն, ականջներուս մէջ բնութիւնը կը Թնդայ։ Երջանիկ եմ հիմա որովհետեւ բեզմով եւ քեզի համար է որ կարծես, կ՚ընդունիմ աչքերուս մէջ բնութեան ամէն գոյները եւ գիծերը, հոգիս կը դողայ մեծ կրքի մը բոցովը։

Նորէն մանկացուցիր զիս. Թոռնի՛կ, ես հի-

մա իմ ծննդավայրիս մէջն եմ, Մօտայի ափեր-
քուն վրայ... կը տեսնեմ Պոլիսի միճարէները իր-
րենց սլացիկ հասոկովը, տուները իրենց ցան-
կալի երդիկներովը եւ ծաղիկները, ծաղիկները
որ կը կախուին ցանկապատներէն։

Ես ալ քեզ նման եմ հիմա, թո՛ւնիկս սի-
րուն, բուները եմ մամիկիս ծեռներէն, կ՚ուզեմ
որ ան ալ ինծի պէս թռչիտի աւազուտին վրայ,
փշրէ իր բոպիկ ոտներով ադամանդէ կայլակ-
ները, որ լոյսի ցոլացումն են Մարմարայի ջու-
րերուն մէջ։

Դնէ՛ր գլուխդ կուրծքիս... եւ լսէ՛ր ար-
ծագանգը բոլոր իմ մանկութեանս, հրաշքի մը
պէս ես դուն իմ կեանքիս մէջ...։

Որչա՛փ մօտ ենք մենք հիմա իրարու...։Որ-
չա՛փ մօտ...։

Նիւ Եորք

ԹՈՒՆԻԿԻՍ ՀԵՏ

Մեր սենեակին մէջն ենք։

Տան մէջ, ուր բաժինը, մեր սենեակն է։ Մէկ անկիւնը՝ քու պզտիկ գրասեղանդ եւ գետինը, հոս ու հոն նետուած՝ խաղալիկներդ։

Միւսը, իմ անկիւնս է։ Թիկնաթոռս, սեղանս, գիրքերս, ակնոցս եւ բրգացած թերթերը, այս ամէնուն վրայ կը նետեմ յուսահատօրէն իմ իմ ակնարկս։

Այնքա՜ն շատ բան կարդալու... եւ ժամանա՞կը... ինչպէ՞ս արագ կը սուրայ ժամանակը։

Պատուհանիս առջեւն եմ, գրքի մը վրայ հակած։ Դուրսը հանդարտ է, գարնան իրիկուն մը կարծես, որ հեշտանքով կ'իջնայ ու բարութեամբ կը համբուրուի գետնին հետ։

Դուն ծռած, միայտէ խաղալիկներովդ դըղեակ մը կը կառուցանես։

Ես ու դուն։ Մամիկ ու Թոռնիկ, առանձինն ենք, գլուխ գլխի, ինչպէս կը պատահի շատ անգամներ։

*Դուն՝ զբաղած ես լրջօրէն, կը չափես պըզ-

տիկ մատներովդ դղեակիդ համեմատութիւնները, դէմքդ խիստ է, անաչառ ես, ինչպէս միշտ, քու գործերուդ մասին։

Ես՝ գիրքս կը թղթատեմ, խորհուրդներուս եւ մտածումներուս հանգիստը փնտռելով քու մարմնական կառուցուածքիդ վրայ։

Միտքս եւ մտածումներս ինչպէս կը պայծառանան, երբ ակնարկս կ'իյնայ քու վրադ, անո՛ւշ թռնիկ...։

Լռիկ ու անխօս, երբ մխուեր էիր այսպէս քու աշխատութեանցդ մէջ, ի՞նչ անցաւ յանկարծ մտքէդ, որ նայուածքդ շեշտեցիր աչքերուս մէջ եւ հարց տուիր տխրագին.

—Շատ լացի՞ր երբ մամիկդ մեռաւ։

Ի՞նչպէս այդ խորունկ, սեւ ու մահասարսուռ մտածումը ճեղքեց քու կենսունակ խորհուրդներուդ ընթացքը եւ իրիր այդ հարցումը ինծի։

Չեւքս դողաց գրքիս վրայ։ Պերճախօս դարձայ յանկարծ։

Այս իրիկուն զեղուն էր սիրտս։ Եւ պատմեցի քեզի շատ մը բաներ, որոնք անցան, հետզհետէ կենդանի գոյներով, աչքիս առջեւէն։

Տեսայ մամիկիս անշունչ մարմինը՝ որուն վրայ տարածած էին սեղանին թանկարժէք կարմիր թաւիշէ փուռը, տեսայ անոր հանդարտ, մաքուր եւ մասունքի պէս նուիրական երեսը։

Տեսայ խունկի գոյն մաքուր ձեռքերը կուրծքին վրայ խաչածեւ։

Եւ յիշեցի թէ այս պատկերը, այն աւեն, մահուան գաղափարէն աւելի, կրօնքի եւ անմահութեան ներշնչարան մը դարձաւ ինձի համար։

Չկրցայ ի սպառ սղմեցնել միտքիս մէջ, թէ մամիկիս պէս կենսունակ ու բազմաբեղուն գոյութիւն մը կրնար մէկ վայրկեանէն միւսը անկանալ այսպէս։

Չկրցայ համակերպիլ, առանց կրծնելու գեղագոյն հաւատքներու ներշնչմանը վրայ։

Եւ պատմեցի...

—Լացի՛... շա՛տ լացի... դժբախտ էի յաջորդ օրը. մեր սեճեակը մտայ, չգտայ մամիկը անկողնին մէջ...։

Սեղանին վրայ իր տեղը պարապ մնաց աչքերուս... գիշերներո՛վ գլուխս վերմակիս տակ արցունք թափեցի եւ մամիկս փնտռեցի...։

Իբրեւ թէ սեւաստուեր ամպեր անցնէին գլխուդ վրայէն, մթագնեցան աչքերդ եւ թախիծի մը պէս սեւ եղաւ քու արտայայտութիւնդ։ Սրտաբեկ հարց տուիր նորէն.

—Մ՛ամիկս, դուն քանի՞ տարի պիտի ապրիս տակաւին։

Քաղցրութեամբ ժպտեցայ քեզի ու խորունկ հաւատքը հոգիիս մէջ, յայտնեցի.

—Աստուած միայն գիտէ այդ բանը։

Հէքեաթի հերոսներուն նման, կրակէ փայլակ մը անցաւ աչքերուդ մէջէն... եւ յետոյ խոր-

հրդաւոր մթութիւն մը... աչքերուդ շրջանակները սեւ ալիքներու պէս ընդլայնեցան մինչեւ այտերուդ թաւիշը ու գերբնական կորով մը ուրքի կանգնեցուց զքեզ, խոյացար, պզտիկ թեւերուդ բոլոր ուժովը սեղմեցիր զիս կուրծքիդ վրայ եւ ինքնաբուխ համարձակութիւնով ըսիր աչքերուս մէջ նայելով.

— Ինչպէս պիտի ուզէի Աստուած ըլլալ ես...

Գորովի անսահման ալիք մը ողողեց հոգիս, երջանկութեամբ ըմբոշխնեցի աստուածային նկարչման այդ ժեսթդ եւ երկարօրէն թեւերուս մէջ պահեցի, կուրծքիս մխած գլուխդ, շրթունքներս մազերուդ վրայ:

Ես եորք

ՅԱՆԿ ՆԻՒԹԵՐՈՒ

	Էջ
Յառաջաբան, Զ. Մ. Գալէմքեարեան	5
Բրօֆ. Ա. Տէր Յակոբեան եւ «Թոռնիկին գիրքը»	13
Ա. Մաս-Նաւմակներ թոռնիկիս (9 Յնս. 1934—2 Հոկտ. 1935)	17
Բ. Մաս Թոռնիկիս Հետ	199
Մեծ Մայրիկը	201
Խորհրդածութիւններ Թոռնիկիս հետ	205
Թոռնիկիս հետ գլուխ գլխի	210
Ամերիկեան կեանքի պզտիկ դէպքերէն	217
Դրուագներ Թոռնիկիս կեանքէն	224
Թոռնիկիս	230
Թռռնիկիս հետ	234

ԳԻՆ 100 ՂՐՇ.

Արտասահմանի 1 Տոլար

Մեծաքանակ գնումներու համար դի-
մել «Մշակոյթ» գրատուն *Թ. Ազատեանի*

«Mışaguyt» Kitap ve Neşriyat Evi

Gül Han No. 8—9 Billor sok. Galata

İstanbul